

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет дошкільної і технологічної освіти
Кафедра дошкільної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Ковшар О.В.
«___» _____ 20__ р.

Реєстраційний № _____
«___» _____ 20__ р.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ
МОРАЛЬНОЇ ЦІННОСТІ ПРИРОДИ В ДОШКІЛЬНИКІВ З ТЕМИ
«СТЕЖКАМИ РІДНОГО КРАЮ»

Кваліфікаційна робота студентки
групи ДВПм-16
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Чаплигіної Олени Анатоліївни

Керівник кандидат педагогічних наук, доцент
Недодатко Н. Г.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

_____

(підпис) (прізвище, ініціали)

_____

(підпис) (прізвище, ініціали)

_____

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАСАД ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ЦІННОСТІ ПРИРОДИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	8
1.1. Сутність і зміст морального виховання дітей дошкільного віку в поглядах науковців	8
1.2. Теоретичні питання виховання моральної цінності природи у дошкільників та особливості його організації	22
1.3. Аналіз стану виховання цінності природи у дітей дошкільного віку в сучасних ЗДО	34
Висновки до першого розділу	39
РОЗДІЛ 2. РОЗРОБКА МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ЦІННОСТІ ПРИРОДИ У ДОШКІЛЬНИКІВ.....	41
2.1. Аналіз стану емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку	41
2.2. Методичне забезпечення морального виховання цінності природи у старших дошкільників з теми «Стежками рідного краю»	45
Висновки до другого розділу	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	71
Додаток А.....	71
Додаток Б.....	77
Додаток В.....	78
Додаток Г.....	80
Додаток Д.....	85

ВСТУП

Актуальність дослідження. Нові світоглядні орієнтири та соціальні завдання, які стоять нині перед людством, актуалізують проблему ставлення людини до природи, корекції ціннісних орієнтацій та утвердження гуманістичних соціально-моральних позицій щодо використання природи суспільством.

Сучасний розвиток педагогічної науки в Україні передбачає обґрунтування і реалізацію нових методологічних засад виховання. Законами України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, визначено, що центром виховного впливу має стати дитина, а метою – формування соціально активної, творчої, гуманістично спрямованої особистості. При цьому особливої ваги набуває єдність виховних впливів упродовж всього періоду становлення особистості, починаючи з раннього дитинства.

Людство поступово починає визнавати внутрішню цінність природи як властивість, невід’ємно притаманну їй. У 1982 році Генеральна Асамблея ООН проголосила Всесвітню хартію природи, у преамбулі якої вказується: “...будь-яка форма життя є унікальною і заслуговує на повагу, хоч би якою була її корисність для людини, і для визнання цієї невід’ємної цінності інших живих істот людина повинна керуватися моральним кодексом поведінки”.

У Декларації Тисячоліття, проголошеній ООН у 2000 році, вказано: “...все живе на Землі взаємозалежне, і будь-яка форма життя має свою цінність незалежно від тієї користі, яку вона становить для людства”.

Господарська цінність дикої природи має ринкову ціну, духовна (внутрішня) цінність – ціну, обумовлену сформованими до неї ставленням та переживаннями. Внутрішня цінність природи не може бути виражена в економічному еквіваленті, вона стоїть над ціною і оцінюванням як таким, перебуваючи в тісному зв'язку з її моральними (природними) правами: правом на життя (існування), свободу, здоров'я, прагнення до щастя.

У Концепції екологічної освіти України серед завдань дошкільного виховання визначено формування основ екологічної культури, морально-ціннісної орієнтації особистості. Відомо, що цінності є необхідною передумовою розуміння сутності природи, переосмислення власної поведінки в межах гуманістично спрямованих орієнтирів щодо природи. Тому, основним предметом екологічного виховання дошкільників має стати формування суб'єктивного відображення універсальної цінності природи. Україна 21 століття "визначає необхідність формування здатності людини здійснювати свою діяльність відповідно до законів природи, не порушуючи її гармонії й екологічної рівноваги [4, с.6].

У статті 7 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначено, що підвищення екологічної культури суспільства забезпечується освітою та вихованням у галузі охорони навколишнього природного середовища, у тому числі в дошкільних дитячих закладах.

У Законі «Про освіту» (статті 56, 58) наголошується про необхідність виховання в дітей та молоді дбайливого ставлення до природного середовища країни, а в 23 статті Закону «Про дошкільну освіту» виховання елементів природодоцільного світогляду, розвиток позитивного емоційно-ціннісного ставлення до довкілля визначені серед вимог до змісту дошкільної освіти. [4, с.7]

Базовий Компонент дошкільної освіти в Україні визначає державні вимоги до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини в усіх освітніх напрямках. Зокрема зміст освітньої лінії «Дитина у природному довкіллі» містить у собі доступні дитині дошкільного віку уявлення про природу планети Земля та Всесвіт, розвиток емоційно-ціннісного та відповідального екологічного ставлення до природного довкілля [2, с.22].

Основи свідомості, екологічної культури, ставлення особистості до світу природи закладаються в дошкільному дитинстві, що підтверджує важливість використання цього сензитивного періоду для екологічного виховання особистості. Дошкільна педагогіка розглядає природу як один з

основних і дуже важливих засобів впливу на дитину, який слугує її розвитку та вихованню.

Проблема ціннісних орієнтацій людини досліджувалася багатьма зарубіжними та вітчизняними вченими, зокрема А Маслоу, К.Роджерс, Г.Олпорт, В.Франкл, Е.Фромм, Л.Виготський, О.Леонтьєв, С Рубінштейн, Г.Костюк, Л.Божович, Г.Балл, М.Боришевський, Н.Чепелева, С.Максименко та ін.

Співробітники лабораторії психології дошкільника інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України провели дослідження “Психолого-педагогічні чинники прийняття дитиною старшого дошкільного віку соціально-значущих цінностей”, змістом якого було вивчення сфери ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку як пріоритетного індикатора особистісного зростання. Було доведено, що в основі формування життєвої компетенції дитини лежать ціннісні орієнтації, а природничо-екологічна компетенція є складником життєвої компетенції.

Вивченням даної проблеми займалися такі видатні педагоги минулого як: Я.А.Коменський, К.Д.Ушинський, С.Ф.Русова, В.О.Сухомлинський та ін. К.Д.Ушинський вважав логіку природи самою доступною, наочною, та корисною для дитини. В. О.Сухомлинський звертав увагу вихователів на необхідність відкривати дитині книгу природи якомога раніше, щоб кожний день приносив щось нове, “щоб кожен крок був подорожжю до джерел думки та слова – до чудової краси природи” [55]. І в наш час багато науковців та педагогів-практиків присвятили свої дослідження проблемі екологічного виховання, серед них: Гайдамак А., Горопаха Н., Грицан М., Рижова Н., Курик М., Лисенко Н., Маршицька В., Ніколаєва С., Плохій З. та багато інших.

Відтак, зростаюча на часі, актуальність проблеми морального виховання, відповідального екологічного ставлення дітей до природного довкілля та пошук технологій її вирішення зумовили вибір теми дослідження **«Методичне забезпечення процесу виховання моральної**

цінності природи в дошкільників з теми «Стежками рідного краю».

Мета дослідження – проаналізувати наукову літературу з досліджуваного питання, стан його в практиці ЗДО та розробити методичне забезпечення виховання моральної цінності у дітей старшого дошкільного віку з теми «Стежками рідного краю».

Реалізації поставленої мети сприятимуть виконання таких **завдань**:

1. Розкрити сутність понять «мораль», «моральне виховання», «моральна поведінка дошкільника», «ціннісні орієнтації», «цінність природи», «природничо-екологічна поведінка».

2. З'ясувати особливості організації морального виховання цінності природи у дошкільників.

3. Вивчити стан досліджуваного питання в практиці роботи сучасних ЗДО.

4. Розробити методичне забезпечення виховання моральної цінності природи у дітей старшого дошкільного віку з теми «Стежками рідного краю».

5. Зробити висновки.

Об'єкт дослідження - виховання моральної цінності природи у дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – методичне забезпечення виховання моральної цінності природи у дітей старшого дошкільного віку з теми «Стежками рідного краю».

Для розв'язання визначених завдань використовувалися наступні **методи дослідження**:

- *теоретичні* – вивчення, аналіз і узагальнення педагогічної та методичної літератури щодо проблеми дослідження, порівняння, систематизація здобутої інформації, що дало змогу розкрити сутність та особливості методичного забезпечення процесу виховання моральної цінності природи у дітей дошкільного віку;

- *емпіричні* – анкетування, бесіди, спостереження за поведінкою дітей та виховним процесом, ігровою та дослідницькою діяльністю дошкільників,

спрямованими на формування моральної цінності природи у дітей дошкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів: результати дослідження можуть бути використані студентами під час проходження педагогічної практики в дошкільних навчальних закладах.

Експериментальна база дослідження. ЗДО №164, «Золота рибка», м. Кривий Ріг».

Структура наукової роботи: робота складається із вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел (71 найменування) та додатків. Загальний обсяг наукової роботи становить 135 сторінок. Основний зміст викладено на 63 сторінках.

РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАСАД ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ЦІННОСТІ ПРИРОДИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутність і зміст морального виховання в дітей дошкільного віку у поглядах науковців

Питання морального виховання дошкільнят і пошуку шляхів підвищення його ефективності дедалі активніше обговорюються науковою спільнотою. Засобом перевірки успішності реалізації завдань морального виховання дітей є моніторинг рівня їхньої моральної вихованості.

Мораль (від лат. *moralis* - моральний, від *mos (moris)* - звичай, воля, закон, властивість) – система поглядів, уявлень, норм, оцінок, які регулюють поведінку людей; форма суспільної свідомості [25]. Поєднуючи в собі моральну свідомість, моральну практику, моральні відносини, мораль як складний феномен реалізується у реальному бутті людини, її повсякденній взаємодії з соціумом, з природою, аналітичному баченні себе, власних помислів і дій. Щодо цього, однаково важливі й усвідомлення норм і принципів загальнолюдської моралі та моралі середовища, в якому живе людина, і дотримання їх у повсякденній практиці та послуговування ними в оцінці реалій суспільного буття, людських учинків, у тому числі власних. Такі якості не передаються генетично, вони формуються в процесі соціалізації людини під впливом багатьох соціальних інститутів, передусім у процесі виховання та самовиховання [29; 37].

Учені наголошують, що духовно-моральний стан сучасного суспільства викликає глибоку тривогу: зростання значущості особистої вигоди, зневажання гідності людини, девальвація цінності моральних взаємин, зниження соціальної відповідальності. Найнебезпечніше те, що явища, які віддзеркалюють означені тенденції, вже не сприймаються як

виняток, а з кожним роком усталюються. Людину намагаються призвичаїти до того, що поняття моралі є якщо не архаїчними, то принаймні, несучасними.

Глибоко вивчала проблему морального виховання дошкільників Т. Поніманська. Вона визначає мораль як специфічну форму нормативного регулювання життя і діяльності людей та соціалізації особистості, засіб засвоєння накопиченого суспільством соціально-історичного досвіду.

Моральність конкретної людини є результат засвоєння і внутрішнього прийняття нею норм моралі, які набувають регулювальної сили, що зумовлює її поведінку, ставлення до світу й самої себе.

Психологи визначають таку послідовність формування моральної поведінки: життєва ситуація – морально-чуттєве переживання – моральне осмислення ситуації і мотивів поведінки – моральний вибір вчинку – вольовий стимул – моральний вчинок – моральна спрямованість поведінки – моральна якість, зазначає науковець і подає визначення «моральне виховання».

Моральне виховання – основа формування особистості, а екологічне виховання є невід'ємною його складовою. Успішність цього процесу залежить від єдності поведінки та моральної свідомості. Визначальну роль у ньому займає дорослий.

За іншими джерелами, моральне виховання – це процес формування моральних якостей, навичок і звичок культурної поведінки; формування моральної свідомості особистості через засвоєння нею загальноприйнятих моральних цінностей, переконань, норм і принципів.

Моральна поведінка дошкільника – це синтез гуманних уявлень, емоцій, почуттів та мотивів, що спонукають до засвоєння певних норм, правил та формування досвіду і звичок поведінки.

Т. Поніманська визначає педагогічні умови формування досвіду і звичок моральної поведінки. Це:

- високий рівень педагогічної майстерності вихователя, його компетентності, знання специфіки формування в дітей досвіду моральних вчинків, підтримка свідомих проявів моральності дитини;
- неприпустимість пригнічення активності малюків наказами та вказівками;
- встановлення позитивних взаємин між вихованцями, педагогами, родинами та їх взаємодія в цілеспрямованому педагогічному процесі дитсадка;
- створення в дитячому колективі позитивного емоційного мікроклімату та гуманних взаємин; підвищення статусу непопулярної дитини в групі однолітків.
- розвиток у дітей об'єктивної самооцінки, бажання наслідувати зразки моральної поведінки [55, с.4].

Недостатньо дати малюкові знання про норми, вимоги та контролювати виконання нею правил поведінки, насамперед треба виробити свідоме ставлення до моральної норми, розвинути бажання діяти морально, керуючись співпереживанням та співчуттям.

Почуття виховуються як у ході педагогічного процесу та формуванні особистості загалом, так і через спеціальні цілеспрямовані впливи на емоційну сферу, оскільки почуття органічно пов'язані зі світоглядом, переконаннями, моральними уявленнями та установками.

Як зазначає Е. Помиткін, життєві цінності й сенси дитина намагається відшукати всюди – у розповідях дорослих, казках і піснях, у повсякденних стосунках.

Ціннісні орієнтації - це елементи внутрішньої структури особистості, що формуються і закріплюються життєвим досвідом індивіда у процесах соціальної адаптації та соціалізації. Вони відділяють значуще для окремо взятої особистості від несуттєвого через сприйняття чи не сприйняття певних цінностей. Цінності ж, у свою чергу, усвідомлюються як певна основа для сенсу та мети життя, а також визначають засоби їх реалізації.

На відміну від соціальних установок, ціннісні орієнтації усвідомлюються, вони визначають певну ієрархію сприйняття умов життєдіяльності особистості як на актуальному рівні сьогодення, так і на віддалену майбутню перспективу. Найбільш чіткий вияв ціннісних орієнтацій можна знайти в ситуаціях прийняття відповідальних рішень, які мають віддалені наслідки та зумовлюють подальше життя індивіда. Завдяки цьому феномену забезпечуються цілісність і стійкість особистості, визначаються структури свідомості, програми і стратегії діяльності, структурується та організовується мотиваційна сфера. Особистість орієнтується на конкретні об'єкти, види діяльності чи спілкування як засіб досягнення своєї мети.

Таким чином, ціннісні орієнтації - це перш за все вибір чи відкидання певних життєвих сенсів, та готовність, чи неготовність вести себе у відповідності з ними. Вони задають загальну спрямованість інтересам та прагненням особистості, вибудовують ієрархію індивідуального вибору у будь-якій сфері, формують цільову й мотиваційну програму поведінки, визначають рівень домагань та міру рішучості для реалізації власного плану життя.

Ціннісні орієнтації проявляються і розкриваються через оцінювання себе, інших, життєвих обставин, через уміння структурувати життєві ситуації, приймати рішення в конфліктних ситуаціях та знаходити вихід у проблемних. Вони визначають загальну лінію поведінки в умовах екзистенційного та морального вибору через уміння задавати і змінювати домінанти власної життєдіяльності [56].

Н. Гавриш посилається на «Кодекс цінностей сучасного українського виховання» автора О.Вишневського, який серед основних визначає наступні:
- абсолютні, вічні цінності (віра, надія, любов, правда, доброта, чесність, справедливість, милосердя, прощення, досконалість, краса, мудрість, благородство);

- основні національні цінності (патріотизм, історична пам'ять, любов до рідної культури, мови, традиціям народу, рідної природи);
- основні громадянські цінності (право людини - на життя, безпеку, свободу);
- цінності сімейного життя (сім'я, повага до предків, здоровий спосіб життя, праця, гостинність);
- цінності особистого життя (воля, мудрість, оптимізм, почуття гумору, життєрадісність);
- валео-екологічні цінності (здоров'я, фізична праця, здоровий спосіб життя, любов до всього живого на Землі).

Як зазначає Н.Гавриш, специфіка дошкільного віку в плані формування ціннісних орієнтацій полягає в тому, що способи визначення рівня їх сформованості у дітей одночасно є і способами їх ефективного формування. Дитина, взаємодіючи зі світом, усвідомлює значущість цінності для власного життя й життя людини як такої [11, с.103].

Природничо-екологічне виховання не може відбуватися окремо від загального розвитку дитини. Дотримання педагогічних умов екологічного виховання дітей дошкільного віку дозволить отримати сформовану природничо-екологічну компетентність дошкільників.

За визначенням, яке подано в сучасному БКДО «Природничо-екологічна компетентність – це здатність дитини до доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях, що ґрунтується на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знаннях її законів та формується в просторі пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності [2, с.12].

Цінність пізнання дітьми природи може бути забезпечена гармонією емоційно-естетичних, інтелектуальних і практично-творчих аспектів її сприйняття та оцінки. У період дошкільного дитинства вихованці більше зорієнтовані на чуттєво-захоплене пізнання навколишнього світу, який вони синкретично сприймають як органічне ціле без розмежування на класи, типи й розряди.

Говорячи про цінності природи, доцільно поділити їх на два типи: цінності зовнішні (інструментальні) і цінності внутрішні.

Зовнішні (інструментальні) цінності природи корисні для людини; вони поділяються на дві групи – матеріальні цінності і нематеріальні.

Матеріальні (економічні) цінності мають цінність для господарства людини, їхня вартість може бути порахована, наприклад господарська, рекреаційна цінність ресурсів довкілля.

Нематеріальні (неекономічні) цінності – вартість яких підрахувати неможливо:

- історико-культурна цінність – дика природа зберігає дух історії і культури, забезпечуючи власну історичну цінність завдяки особливому типу зв'язків із минулим;
- патріотична цінність – дика природа сприяє любові до батьківщини, патріотизмові;
- політична цінність – об'єкти природи можуть виступати уособленням сили й потужності держави та забезпечувати на практиці її силу й могутність;
- символічна цінність – дика природа – арсенал кодових образів. Вона містить безліч символів для передачі різних значень за допомогою метафор, аналогій та абстракцій. Природа надихає людей на створення міфів і образів, вони використовуються як підказка для вираження ними своїх ідей та емоцій, почуттів і думок;
- релігійна та духовна цінність – природа цінна як простір, що дозволяє відновити контакт із творчими силами, вродженими цінностями, набути екологічної мудрості, спокою і духовності, маючи її за співрозмовника, довіряючи їй таємниці, ділячись переживаннями, споглядаючи її та себе, досягаючи таким чином почуття близькості і єднання з її чудесами і красою та відчуття дикості природи як простору, в межах якого проявляється свята сила;

- естетична цінність – краса дикої природи – це її вищий і найпрекрасніший дар. Оцінюючи естетичну цінність ділянки дикої природи, дуже важливо відокремити її від її корисності (наприклад, у разі створення в мальовничому куточку рекреаційного осередку);
- антитоталітарна цінність – природа розглядається як необхідна умова свободи, особистісної поведінки і права вибору. Вона рятує людське суспільство від тоталітарного переслідування. Виганяючи і відчужуючи себе від дикої природи, людина тим самим уярмлює та приручає саму себе;
- цінність "дикості" природи. "Дикість" – це особлива властивість, здатність первозданної природи залишатися в дикому стані. Чим більше в ділянці дикої природи волі і буйної дикості, тим вона цінніша;
- цінність природи як спадщини – ділянки дикої природи є родовою спадщиною не лише людини, а й усього дикого життя;
- еталонна цінність – дика природа є еталоном, до якого людина повинна намагатися відновити власне середовище існування та середовище існування Іншого Живого;
- наукова та освітня цінність дикої природи;
- цінність природи як простору реалізації волі;
- виховна цінність дикої природи;
- екологічна (середовищеформівна) цінність дикої природи;
- інші цінності дикої природи.

Внутрішня (етична) цінність природи притаманна природі та всім її складовим як об'єктивній реальності, що дана нам у відчуттях. Природа має внутрішню цінність уже тому, що вона сама для себе виступає середовищем, у якому розгортається керована складними законами драма життя. Дика природа (види, індивідууми, скелі, ріки тощо) має вроджене право на життя та існування, незалежно від зовнішнього усвідомлення, інтересу чи оцінювання її свідомого існування. Внутрішня цінність природи не залежить від корисності екосистеми, окремої істоти чи їхніх заслуг перед людиною.

Дійсно, будь-яка істота, як і екосистема, на відміну від речі, не може за своєю природою бути лише засобом для інших, а існує як ціль у собі і для себе.

Етична цінність природи є достатньою підставою для її охорони. Крім того, дика природа є найважливішим джерелом добра на світі, адже вона є основою любові, поваги, а також смиренності і доброти. Етична цінність природи полягає також у можливості транслювати на природу свою прихильність і турботу, відчуваючи таким чином моральну відповідальність за її благополуччя.

Г. Тарасенко звертає увагу на те, що в уяві дошкільника природа постає як гармонійне злиття її живих і неживих об'єктів у розмаїтті виразних чуттєво-естетичних характеристик (кольорів, форм, пропорцій, звуків, запахів, тактильних і смакових особливостей тощо). Діти з легкістю персоніфікують результати сприйняття природи, наділяючи її об'єкти людськими рисами, почуттями. Перебуваючи у полоні казково-фантастичного сприймання світу, діти здебільшого щиро, без упередження сприймають і оцінюють будь-яке живе створіння.

Дошкільця з притаманним йому сонячно-емоційним креативом активно сприймає, адекватно оцінює і – найголовніше – системно впроваджує ідеї природничо-екологічного виховання. Уроки милування природою, театр природи, система творчих хвилин (етюдів) на природничі теми, трудові справи в природі, цікаві прогулянки, захоплюючі екскурсії по рідній місцевості – неповний перелік засобів, методів та прийомів у палітрі вихователів, які допомагають прищеплювати дітям любов до природи, сприймати й відчувати її красу, близькість до неї.

Науковець наголошує, що природа є соціальною цінністю, яка визначається моральними та естетичними імперативами, виробленими людською культурою. Результатом справжнього пізнання природи має стати суб'єктивне відображення її багатогранної соціальної цінності у свідомості вихованців, що закарбовується в системі їхніх ціннісних орієнтацій.

У суспільстві, зауважує вона, панує утилітарна психологія, яка і визначає ціннісні параметри ставлення до природи. Але ж вітальну (життєву) значущість природи в жодному разі не варто зводити до цінності утилітарної, оскільки ця цінність, в свою чергу, забезпечується моральними та естетичними цінностями.

Г. Тарасенко зазначає, що без опори на духовні цінності вітальна значущість об'єктів і явищ навколишнього світу не є гарантом їх «недоторканості» в межах байдужо-цинічного ставлення споживача.

Педагог, який працює з маленькими дітьми, повинен розуміти: будь-яке знання про природу, що дається вихованцям, має ґрунтуватися на духовно-ціннісній основі, тобто поєднувати об'єктивно-науковий і суб'єктивно-ціннісний підходи.

Науковець зауважує, що самопідготовка педагога до методологічно правильної організації пізнання дітьми природи передбачає апріорне схвалення всього, що існує в природі. Саме з таких позицій педагог без зусиль розкриє цілісність і гармонійність природних явищ, пояснивши вихованцям, що не кожний об'єкт чи істота в природі підлягають оцінці «гарне», «прекрасне», але кожний об'єкт, явище, істота мають право вважатися ціннісними.

В природі немає шкідливих і потворних тварин, найогидніші є виразними, досконалими. Такі бесіди про земноводних, як «Холоднокрівна царівна», «Плавчиха-чемпіонка», «Жабка – болотяна балерина» та інші покажуть дітям їх естетичну виразність. Потворне в природі те, що зруйноване людиною.

У сучасних дітей дуже потрібно формувати цілісний погляд на природу, в якому злито інтелектуальні, емоційно-естетичні та практично-творчі підходи до її сприйняття та оцінки. Надійним підґрунтям такої цілісності може стати екологічна естетика, яку в прийнятних формах корисно освоїти як вихователям дитсадків, так і учителям початкової школи. Так бачить

вирішення проблеми формування природничо-екологічної компетентності Г.Тарасенко [65].

Велику увагу питанню формування екологічної культури дошкільників приділила В. Маршицька. Спираючись на дослідження психологів, вона зазначає, що дитина дошкільного віку диференціює явища дійсності на двох рівнях – понятійному (розуміє сутність об'єкта, його призначення, систему зв'язків) і ціннісному (аналізує цінності об'єкта, свої переживання, що спонукають до певних дій). Мотивом поведінки дитини є цінності, визнані нею самою, а не нав'язані іншими. Такі цінності називаються особистісними або самоцінностями. Вони характеризуються тим, що зміст певних моральних норм стає цінним для дитини сам по собі, без будь-яких умов. Саме в старшому дошкільному віці основним новоутворенням є формування внутрішнього механізму регуляції поведінки людини за умови, коли зовнішня соціальна норма пов'язана у свідомості з потребами, інтересами, переконаннями, мотивами, ідеалами, самооцінкою дошкільника [40].

Науковець визначає, що складовою екологічної культури особистості є її емоційно-ціннісне ставлення до природи, яке формується в процесі соціального розвитку дитини і здійснюється через активну взаємодію з природою.

Енциклопедія сучасної України визначає її так: «Екологічна культура – це напрям людської діяльності та мислення, від якого істотним чином залежать природне існування сучасної цивілізації, її сталий розвиток». А Вікіпедія дає визначення екологічної культури як окремої галузі людської духовності, пізнання та практики, що визначає характер та спосіб відносин людини з біосферою.

Зважаючи на вищесказане вважаємо, що в основі природничо-екологічної компетентності лежить морально-ціннісне ставлення по відношенню до природи.

В сучасних умовах розвитку система «суспільство-природа» передбачає пізнання людиною природи, її використання і перетворення. Але,

водночас, вона є складною, адже, перебуваючи в колі дослідження низки різних наук, розвиток людства та вплив соціально-політичних чинників зумовили розроблення законів природокористування. І останні функціонують з того моменту, коли з'явився вид *homo sapiens* із властивим йому практичним способом ставлення до природи.

Це спричинило посилення уваги всієї громадськості до проблеми екологічно-морального виховання, цінності природи та освіти населення. Свій розвиток таке виховання та освіта беруть ще з середини 20-х років ХХ століття. Ця проблема студіювалася вченими, педагогами, біологами. Проте недоліком її розробленості стало те, що вона розглядалася на рівні шкільної програми та в процесі підготовки студентів закладів вищої освіти [18; 20; 21]; увага до екологічного виховання дітей дошкільного віку була незначною.

Турбота дітей про примноження природних багатств протягом порівняно короткого часу – найбільш ефективний метод формування гуманних почуттів у підростаючого покоління. У дошкільників можуть і повинні бути сформовані ціннісні основи ставлення до дійсності, серед яких й відповідне відношення до природи.

Матеріалістична філософія розглядає природу у постійному русі й розвитку, який відбувається завдяки протиріччям, що властиві предметам природи. Вони лежать в основі єдності організму і умов життя, обміну речовин тощо.

Важливим компонентом матеріалістичної філософії є положення про можливість пізнання людиною природи як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях. Через відчуття, людина, пізнаючи природу, приходять до усвідомлення її зв'язків та пізнання її законів, раціональне використання її природних багатств, здійснення заходів з охорони і збереження її ресурсів.

Атропоцентризм і ресурсизм, які тривалий час існували у філософії, представляють переважно як ретроградну позицію. У них бачать витoki споживацького, хижацького ставлення до природи, яке і призвело до виникнення та поглиблення екологічної кризи.

На противагу парадигмі антропоцентризму з другої половини ХХ століття виникли і отримали розвиток концепції біоцентризму, екоцентризму, екобіоцентризму та деякі інші. Ці концепції розглядають як вищу моральну цінність не благо людини, а гармонійне співіснування людини з Іншим Живим.

У рамках біоцентризму етичним вважається те, що сприяє благополуччю реального індивідуума, а неправильним – те, що заважає йому. За своєю суттю біоцентризм є поширенням постулатів класичної людської етики на представників окремих високоорганізованих видів живих істот.

Вчені визначають певні напрямки розвитку взаємовідносин між природою та людиною. У світобудові людина вже не завойовник природи, не просто її складова частина: людина спроможна змінювати саму історію природи своєю творчою діяльністю, і ми маємо нести відповідальність за природу, як за результат власної творчості. Етична цінність природи полягає також у можливості транслювати на природу свою прихильність і турботу, відчувати таким чином моральну відповідальність за її благополуччя. Екобіоцентризм або «глибинна екологія» закликає до ототожнення людини з природою, щоб шкода, завдана природі, сприймалася, як шкода завдана самому собі [47].

Згідно Базового компоненту дошкільної освіти (БКДО) за новою редакцією 2021 року, емоційно-ціннісне ставлення до природи трактується як інтерес до пізнання природи рідного краю, близького оточення своєї держави України, цікавиться об'єктами і явищами планети Земля і видимих об'єктів Космосу. Емоційно реагує на природне довкілля; демонструє повагу до різних форм життя; позитивно реагує на ситуації взаємодії з різними об'єктами природи. Виявляє інтерес і готовність до діяльності, що забезпечує пізнання природи і формування навичок доцільної поведінки [2].

Ще в педагогічних системах XVII – XIX століть з'явилася ідея необхідності ознайомлення дітей із природою (погляди Я.-А. Коменського,

Ж.–Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Ф. Фребеля, М. Монтессорі, К. Ушинського, М. Чернишевського та ін.). Науково-методичне обґрунтування процесу ознайомлення дошкільників з природою знаходимо в роботах педагогів та дослідників ХХ століття – Є. Водовозової, А. Симонович, Л. Шлегер, В. Сухомлинського та ін. Значну роль у формуванні теорії й практики екологічного виховання відіграли погляди С. Веретеннікової [9], М. Лучич, М. Марковської, які розглядали спостереження як основний метод ознайомлення із природою.

Сучасні педагоги та психологи надають все більшого значення проблемі екологічного виховання дітей дошкільного віку. Зокрема, згідно з даними екологічної психопедагогіки (В. Ясвін, С. Дерябо [16]), одним із визначальних чинників свідомого ставлення дітей до живих та неживих об'єктів природи є когнітивний компонент, за яким визначаються готовність і прагнення дошкільника отримувати, здійснювати пошук та аналізувати інформацію про природні об'єкти. [22].

Діти набувають початкового досвіду прилучення до широкого кола цінностей, зокрема й загальнолюдських. У них формуються цінності перетворення, виникає прагнення дбайливо ставитися до природного середовища, зберігати і примножувати його багатства. Важливою умовою формування цих цінностей є допитливість дітей. У результаті у вихованців починає формуватися екологічна свідомість, під якою розуміють сукупність наукових, естетичних, правових поглядів, що відображають екологічні зв'язки в історії виникнення і розвитку взаємин між суспільством і природою та шляхи оптимізації цієї взаємодії.

Українська дослідниця Н. Лисенко під екологічним вихованням розуміє «процес формування свідомого сприйняття навколишнього середовища, необхідності дбайливого ставлення до природних ресурсів, правильного розуміння проблеми взаємодії суспільства з природою» [33; 35]. На її думку, зміст такого виховання включає у себе кілька послідовних стадій, результатом яких повинна стати особистість зі сформованою

екологічною культурою. Основними стадіями формування екологічної культури дітей в закладі дошкільної освіти (далі – ЗДО) є засвоєння дошкільниками знань про екологію, перетворення цих знань в елементи переконань як основне ядро свідомості. На думку Н. Лисенко, підвалинами екологічного виховання повинні стати життєва потреба людини в дотриманні законів природи, розуміння та сприймання вимог і обмежень, що визначаються цими законами в усіх сферах її життя та діяльності. Завдання екологічного виховання підростаючого покоління реалізуються під час безпосередньої взаємодії з природним довкіллям [34; 36].

Як слушно зауважує В. Фокіна, успішна реалізація завдань екологічного виховання буде досягнута лише в тому випадку, коли взірцем ставлення до природи є відповідна діяльність дорослого, який залучає дитину до природоохоронної діяльності [69].

У програмі «Наш дім – природа» Н. Рижова [58; 59; 60] зазначає, оціночні судження щодо об'єктів природи повинні бути виключені з екологічної освіти дошкільників; ці судження доцільніше застосовувати для характеристики вчинків людини стосовно світу природи. Одним із важливих завдань педагогів під час екологічного виховання є необхідність дати вихованцям уявлення про те, що дбайливого ставлення потребують всі організми, незалежно від ступеня небезпеки або корисності для людини. У зв'язку із цим, на думку Н. Рижової, варто відійти від традиційних стереотипів у підходах щодо ознайомлення дітей із природою, надавши перевагу екологічним. Новий екологічний підхід полягає в тому, що при вирішенні будь-яких проблем пріоритет надається природним факторам, а не соціально-економічним.

Відтак одним із головних завдань педагога – сформувати у дошкільників поняття про природу, як про будинок для живих істот, у якому є все необхідне для її мешканців, все взаємопов'язане, його не можна руйнувати і необхідно про нього піклуватися та берегти.

Аналіз наявної наукової та методичної літератури із проблеми

екологічного виховання засвідчує, що учені розглядають природу як могутній засіб розвитку підростаючого покоління. Виховання моральної цінності природи лежить в основі формування природничо-екологічної компетентності, а остання є невідомою складовою екологічної культури людини, яка проявляється у її природо доцільній поведінці. Рушійною силою природо доцільної поведінки є екологічна свідомість, яка й формується в процесі виховання моральної цінності природи і це відбувається, насамперед, під час ознайомлення дошкільників із природою рідного краю.

1.2. Теоретичні питання виховання моральної цінності природи у дошкільників та особливості його організації

Результати здійсненого аналізу проблеми дозволили констатувати, що формування цілісного світу гармонійно розвиненої особистості неможливе без виховання у неї ціннісного ставлення до природного середовища. Теоретичний фундамент поняття “емоційно-ціннісне ставлення” складається з одного боку, з теорії цінностей, що розроблена у філософській літературі В.Василенко, О.Дробницьким, В.Тугаріновим, а з іншого – загальної теорії ставлень (Б.Ананьєв, О.Лазурський, В.М’ясищев та ін.), та теорії емоцій (В.Вілюнас, Б.Додонов, К.Ізард, П.Симонов та ін.) [42; 46; 56; 64].

Проблема цінностей – це проблема цілісного ставлення людини до світу і до природи зокрема, а також до самої себе, проблема універсальності людського буття. Цінності сприяють перетворенню соціальних норм і ідеалів у особистісні принципи життєдіяльності (М.Каган, М.Колесов, Б.Марков, В.Межуєв) [23; 30].

Ставлення до природи – своєрідна проекція тих ціннісних підходів, що виробляються людством у процесі культурного розвитку. Процес становлення та розвитку людських потреб і ставлень обумовлений емоційними переживаннями, що базуються на наявному фонді потреб,

мотивів і ціннісного ставлення. Досвід емоційно-ціннісного ставлення включає емоційні переживання, що відповідають потребам і системі цінностей певного суспільства, і відрізняються якісними характеристиками, динамічністю й об'єктами, на які спрямовані.

Тенденції, які спостерігаються тепер в галузі природничої освіти дошкільників, вказують про перегляд її орієнтирів, перетворення змісту та педагогічних умов щодо її організації. Природничо-екологічна компетентність формується завдяки ряду педагогічних умов, до яких відносять структуру формування природничо-екологічної компетентності та накопичення чуттєвого досвіду.

Спираючись на переконання про первинність емоційного зв'язку дитини з природою, науковці стверджують, що початковий етап емоційної взаємодії з найближчим природним оточенням – підніжжя доброзичливого ставлення, моральної поведінки, пізнавального інтересу та бажання спілкуватися з природним довкіллям. Особистий емоційний досвід є підґрунтям для формування «поняттєвих правил поведінки», особистісних якостей.

Таким чином, на переконання вчених, одне з найголовніших завдань, яке має вирішувати педагог – це сприяння виникненню позитивних емоційних переживань від спілкування дитини з природою. Це перша сходинка на шляху до формування позитивного емоційно-ціннісного ставлення дитини до природного довкілля.

Як зазначалось вище, виховання морально-ціннісного ставлення до природи є важливим компонентом еколого-природничої компетентності особистості, структурною одиницею, морально-естетичною властивістю, що виявляється в поєднанні пізнавального, емоційного, діяльного ставлення людини до реальності під впливом її краси, емоційної привабливості, в глибоких переконаннях, які є сплавом раціонального мислення, емоцій та волі. Педагог Г. Тарасенко говорить, що в ознайомленні дітей з природою

неодмінною домінантою повинні стати емоційні складники, насамперед пов'язані з естетичними почуттями та переживаннями [65, 10-15].

Психологи зазначають, що у процесі виховання ставлення до навколишньої дійсності мають значення як позитивні, так і негативні емоції. Проте саме позитивні емоції, що базуються на задоволенні, є психологічним механізмом формування активної просоціальної позиції особистості (Б.Бітінас). Та лише емоційне ставлення ще не обумовлює визначеності ціннісного ставлення. Психологічну структуру людського ставлення складають пізнавально-емоційні утворення, їх своєрідний “сплав” (І.Бех) [36; 42].

Дослідниця З. Плохій зауважує, що дуже важливо якомога повніше використати можливості освітнього середовища дошкільного закладу для еколого-природничої компетентності. Позаяк відносно наступної ланки освіти вони набагато ширші, а саме:

- природні (куточки природи в групах, екологічні стежини, квітники, городні та садові ділянки) та предметні (обладнані місця для спостережень, проведення дослідів, дидактичних ігор тощо) середовища;
- поле для екологізації різних видів діяльності дітей – ігрової, пізнавальної, мовленнєвої, образотворчої, трудової, музичної; організація прогулянок, екскурсій, короткочасних та довготривалих спостережень у довкіллі, елементарної дослідницької діяльності;
- повсякденне спілкування з батьками та залучення їх до виховного процесу [49, с. 19].

Отже, у ставленні емоційний компонент є провідним. Тому особистісні ставлення характеризують ступінь інтересу, силу емоцій, бажань, які виявляються у поведінці, діях і переживаннях суб'єктів і виступають рушійною силою діяльності особистості у довкіллі.

Аналіз філософських та психологічних джерел показав, що процес

виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи (як складової екологічної культури особистості) складний і пов'язаний із формуванням ряду структурних компонентів особистості [52; 51]:

- 1) потреб, що обумовлені функціями природного довкілля;
- 2) емоційної готовності до усвідомлення цінностей природи;
- 3) мотивів взаємодії з природою на основі усвідомлення цінностей природи;
- 4) особистого досвіду емоційно-ціннісного ставлення до природи.

Виходячи з того, що якісно-змістовою характеристикою суб'єктивного ставлення є модальність, а міру відображення потреб особистості в об'єктах ставлення характеризує інтенсивність, дібрано критерії емоційно-ціннісного ставлення до природи: особливості сприйняття природи; характер емоційної реакції на красу природи; характер мотивів ставлення до природи та її охорони; характер оцінки власного ставлення й ставлення інших до природних об'єктів. Ці критерії є базовими для визначення типів емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей дошкільного віку [49, 51]:

- *позитивно-активне емоційно-ціннісне ставлення* – у дітей сформований стійкий пізнавальний інтерес до явищ природи, мають уявлення про основні об'єкти неживої природи, їх властивості та стани, значення для живих істот, людей; вміють оцінювати стан навколишнього середовища та намагаються його покращити; отримують задоволення від спілкування з природою, вміють відгукуватися на прояви прекрасного в природі, прагнуть виразити свої емоції від спілкування з природою у творчій діяльності;

- *позитивно-пасивне емоційно-ціннісне ставлення* – діти отримують задоволення від спілкування з природою, чутливі до краси природи, відгукуються на прояви прекрасного в природі; знання дітей недостатньо повні і усвідомлені, застосовуються лише за допомогою дорослого; інтерес до природи поверховий; не завжди правильно можуть оцінити своє і чуже ставлення до природи, її практичне значення; дотримуються правил

поведінки у природі, але має місце розходження реальної і вербальної поведінки; несистематично виявляють турботу про живі об'єкти, але на пропозицію дорослих виконують роботу старанно і сумлінно;

- *нейтральне емоційно-ціннісне ставлення* – знання дітей цієї групи недостатньо повні і усвідомлені; пізнавальний інтерес до природи ситуативний і нестійкий; краса природи не викликає у них позитивних емоцій, діти не мають бажання зображувати об'єкти природи; дотримуються правил і норм поведінки в природі; вміють доглядати за живими об'єктами, але роблять це лише за пропозицією дорослого; вміють оцінювати дії і вчинки інших;

- *негативне емоційно-ціннісне ставлення* – цю групу складають діти, які мають поверхові екологічні знання, не вміють застосовувати їх на практиці; байдужі до краси природи, не розуміють естетичної і практичної цінності природи; не можуть оцінити своє та ставлення інших до об'єктів природи; дотримуються правил поведінки у природному середовищі лише за умови контролю з боку дорослого; не виявляють дієвої допомоги природним об'єктам.

Відповідно до вищесказаного, Вишневський зазначає, що зміст виховання і розвитку неможливо визначити як поняття абсолютне, незалежне. Він завжди узгоджується з духовним полем суспільства, яке, в свою чергу, визначається Головним Ідеалом, а також, зрозуміло, суспільним устроєм. Саме тому в цьому розділі ми розглядатимемо його виключно як складову системи.

Очевидно також, що зміст виховання і розвитку повинен мати виразну структуру, що має особливе значення у вирішенні практичних завдань, таких як розробка програм і планів виховної роботи, різних заходів тощо. Усе це зумовлює потребу чіткого висвітлення та обґрунтування системи цінностей, якою визначається зміст виховання та його напрямки.

Очевидно, що між системою цінностей, стратегією та методами виховання і розвитку існує взаємна залежність. Цінності визначають зміст виховання, а стратегія і методи мають на меті прищепити молоді віру в прийнятні цінності. Яку систему суспільство обирає, таким мусить бути і характер виховання та розвитку в сім'ї, школі, в суспільстві. Насправді, виховання — це не що інше, як "приєднання до ієрархії вартостей, добровільно обраної, засвоєної і реалізованої шляхом відповідної діяльності". У цьому сенсі обов'язок вихователя — наблизити цінності до дитини, подавши їх у прийнятній для неї формі, розвивати їх у її свідомості і сприяти їх інтеріоризації з таким розрахунком, щоб вони ставали її діючим світоглядом.

Цінності мають ідеальну природу, тобто можемо стверджувати, що вони є певною ієрархічною системою ідеалів, фундаментальних понять і цілей, якими живе суспільство і в здійсненні яких вбачає сенс свого існування. Зрештою, вони (цінності) можуть трактуватися як в контексті життя всього суспільства, так і крізь призму життя окремої людини. Проте саме в першому випадку вони слугують певним загальним "еталоном", на який орієнтуються виховання та розвиток.

Моральні правила, принципи, цінності дитині дошкільного віку не можна нав'язати – їх треба узгодити з її можливостями, індивідуальним досвідом, змістом внутрішнього життя [4; 6; 55].

У формуванні індивідуального морально-ціннісного ставлення дитини орієнтиром для педагога слугує мораль (форма суспільної свідомості). У ній знаходять відображення панівні в суспільстві моральні ідеали, норми і правила, цінності, які регулюють вчинки людей.

Виховання морально-ціннісного ставлення передбачає розвиток у дитини гуманних почуттів, формування етичних уявлень, соціально-громадських якостей, відповідального ставлення до виконання доручень, навичок культурної поведінки, поваги до дорослих, уміння дружно гратися й діяти в групі однолітків, справедливо оцінювати свої вчинки та дії інших

дітей тощо.

Формування морально-ціннісного ставлення – тривалий процес, що вимагає значних зусиль з боку батьків і педагогів. Повсякденний досвід спілкування з навколишнім середовищем є джерелом прикладів поведінки. Вихователь допомагає дітям побачити моральну ситуацію, виокремити моральний бік подій і явищ. Наслідувальна здатність дітей допомагає педагогові формувати в них навички морально-ціннісної поведінки [3; 8].

Головна умова залежить від участі в житті дитини педагога та батьків. Тому для реалізації змісту Стандарту маємо використовувати найрізноманітніші форми, методи та засоби формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку.

Формування гуманного ставлення до природи – основне завдання екологічного виховання, яке реалізується шляхом розвитку в дітях співпереживання і співчуття до всіх живих істот на планеті. Людина – частина природи, але найчастіше саме вона робить згубний вплив на навколишній світ. Формування активної позиції «захисника і друга» світу природи є однією з основних у вихованні екологічної культури дошкільників. Діти надзвичайно вразливі і чуйні, тому активно включаються у всі заходи щодо захисту тих, хто цього потребує. Дуже важливо показати дітям, що люди займають більш сильну позицію по відношенню до світу природи (наприклад, рослини зів'януть без поливу, птиці взимку загинуть від холоду без годівлі). Тому нам слід спрямовувати усі свої зусилля на те, щоб усе живе на землі розвивалося і приносило радість.

Отримані знання про навколишній світ повинні підкріплюватися практичною діяльністю та наочними прикладами для того, щоб діти бачили позитивний результат своєї діяльності і мали бажання удосконалювати свої досягнення (наприклад, ранковий спів птахів під вікном буде приємно тим, хто їх годував взимку, а квітуча квітка на вікні порадує тих, хто її поливав).

Специфіка реалізації виховання обумовлена тим, що застосування лише нормативного підходу, спрямованого до привчання дошкільника

приспосовуватися, виконувати встановлені правила задля отримання схвалення, призводить до формалізації і стандартизації їхніх суджень, що відповідно впливає на свідомість і поведінку. Такий виховний процес не задовольняє вирішення поставлених на сьогодні завдань дошкільної освіти.

Визначаючи позицію і дії вихователя, що сприяють формуванню природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку, маємо такі:

- вихователь має позбутися стереотипів: людина цар природи, акцентування уваги на корисних і шкідливих рослинах і тваринах, красивих і некрасивих об'єктах природи. Розуміти, що допомога природі повинна бути зорієнтована на потреби її об'єктів і ґрунтуватися на знаннях біологічних особливостей;
- вихователеві необхідно самому знати й розуміти закони природи, бути прикладом для наслідування, стимулювати самостійність дітей у пізнанні природи, поважати їхнє право на помилку;
- формувати природничо-екологічну компетентність з позицій комплексного, системного, діяльнісного, інтегрованого підходів; надавати перевагу наочним методам і методам безпосереднього ознайомлення з природою, самостійності дитині у виборі об'єкта природи для пізнання чи догляду;
- у процесі пізнання природи створити такі умови, щоб дитина відчувала себе самостійним дослідником її таємниць; не давати знання про природу в готовому вигляді, а стимулювати бажання отримати їх самостійно чи з незначною допомогою дорослого через різноманітні дослідницькі дії в різних видах діяльності;
- залучення дітей до активної діяльності в процесі пізнання природного довкілля;
- зробити батьків своїми партнерами, помічниками;
- основними положеннями діяльнісного підходу, що формує в дітей досвід екологічно мотивованої діяльності в природному середовищі.

Головним у формуванні й організації навчально-виховного процесу є діяльність і дії, які задані природничо-екологічної компетентності дітей. [50].

Дані педагогічні умови забезпечуються змістом освіти. Тобто категорія діяльності – фундаментальна у відносинах людини з навколишнім світом та в становленні особистості.

Дослідниця З. Плохій стверджує, що категорія діяльності – центральна у взаєминах людини з навколишнім світом та в становленні особистості. Особистість неможливо створити як річ, наділивши її бажаними якостями, вона формується лише в процесі діяльності людини [50, с. 72].

Знайомство дітей з природою може мати пізнавальний, естетичний, природоохоронний характер, бути прагматичним (розглядатися з позицій «корисності» для людини) чи не прагматичним (спрямованою на задоволення духовних потреб людини без порушення процесу життєдіяльності об'єкта в середовищі його існування). На думку науковців, найважливіша характеристика особистості з високим рівнем природничо-екологічної компетентності – прагнення до непрагматичної взаємодії зі світом Природи [28, с. 116].

Бережливе ставлення до природи як складова екологічної культури особистості формується у процесі соціального розвитку, і, власне, засвоєнням соціально-історичного досвіду у процесі активного взаємодії з природою, що сприяє формуванню особистісного досвіду. Морально-ціннісне ставлення до природи передбачає цілеспрямований розвиток моральних почуттів, формування моральної свідомості та оволодіння навичками та звичками моральної поведінки. Моральні почуття - обов'язкова складова морально-ціннісного відношення, яка проявляється у вигляді переживання дитиною різних аспектів взаємодії з іншими людьми, об'єктами та явищами навколишнього середовища, гуманного ставлення до себе та навколишнього середовища.

Формуючи дбайливе ставлення до природи, слід керуватися тим, що ставлення до природи є ставленням до себе, адже людина живе в природі, а

природа живе в людині. Метою морально-ціннісного ставлення до природи є виховання відчуття цінності життя, унікальності кожної форми його вияву.

Діти дошкільного віку, враховуючи їх психологічні особливості, а також упущення у вихованні, часто вимагають від дорослих певної поступливості щодо себе, не замислюючись про наслідки для живих істот довкілля. Тому дітям необхідно пояснити, що рослини та маленькі тварини беззахисні, а вони, тобто діти, сильніші. При цьому увагу малюків потрібно акцентувати не на їхній перевазі, а намагатися викликати співчуття, прагнення захищати рослин та тварин. Усвідомлення дитиною своєї позиції звеличує її у власних очах, вона сильніша і розумніша за інших істот, тому повинна піклуватися про них.

Дітям необхідно на прикладах показати, що рослини беззахисні – не видають звуки, не рухаються, не захищаються. Пошкоджена або зламана рослина не може розвиватися, як здорова, її ріст припиняється. На жаль, таких випадків багато: зламані гілки на дереві, пошкоджена кора, купа сміття в лісі тощо. Слід звертати увагу дітей на зміни, що відбулися з тією чи іншою рослиною, а також з'ясувати їхні причини.

Беззахисними почуваються комахи, птахи, дитинчата домашніх тварин та ін. Дітям, які спостерігають за мурахами, жуком-сонечком, іншими комахами, можна покласти свою руку поруч із істотами та порівняти їх за розмірами. Найменша дитина проти мурашки чи метелика — майже велетень, тому може завдати їм шкоди. Увага дітей варто повернути до поведінки птахів, коли вони їдять. Після кожного зерна вони полохливо озирваються і, відчувши небезпеку, злітають, навіть коли дуже голодні. Для будь-якої істоти життя і воля найдорожчі. А звідси правило: "Спостерігаючи за тваринами, стій тихо" [16, с.45].

У численних психолого-педагогічних дослідженнях наголошується на цінності природно-розвивального середовища для розвитку та саморозвитку дітей. Учені акцентують увагу на тому, що всі елементи такого середовища – куточок живої природи, грядки, клумби, мікросередовища природних

екосистем, екологічні стежки тощо – слід облаштовувати у такий спосіб, щоб дитина могла включатися в безпосередню діяльність: споглядати, діяти, творити.

Для виховання у дітей дбайливого ставлення до живих істот дуже корисні мешканці куточку природи та свійські тварини. Періодично оглядаючи рослини, увагу дітей необхідно привернути до кольору та пружності листя рослин, чистоти пір'я або вовни тварин, їх поведінки (весело щебечуть, граються, чистяться тощо). При цьому слід зазначити, що їхнє самопочуття та життя повністю залежать від нас — людей.

Дітям подобається розглядати домашніх мешканців. Головне — зацікавити малюків, а надалі вони самі помічатимуть безліч деталей у зовнішньому вигляді та поведінці живих істот, повідомлятимуть про них дорослим та ровесникам. Цінним є те, що діти вчаться звертати увагу на потреби живих істот, придивлятися до їхньої поведінки, виявляти залежність між станом рослини або тварини та занепокоєнням про неї. Доброзичливість дорослих, емоційна мова, міміка сприяють виникненню у дітей співчуття, співпереживання, які ляжуть в основу реальної взаємодії, безпосереднього спілкування їх з об'єктами довкілля [13, с.35].

Діти повинні усвідомлювати, що не можна смітити, вбивати комах, ламати гілки дерев, руйнувати гнізда тощо. Важливо виховувати в дітей бережливе ставлення до природи, наприклад: поливати квіти, майструвати взимку годівничку для птахів, прибирати ділянку. Під час милування слід активізувати чуттєві аналізатори вихованців, задаючи питання. Сприймання дітей дошкільного віку слід посилювати, організовуючи оцінну діяльність вихованців. Тут важливу роль відіграє яскраве емоційне слово вихователя, його пантомімічні реакції, навіювання. [65, с. 10]. Предметами милування можуть стати мешканці куточка живої природи, як: рибки в акваріумі, квітуча кімнатна рослина, а також природні об'єкти ділянки дитячого садка, об'єкти безпосередніх спостережень під час повсякденної прогулянки.

Педагогічно відповідним є ознайомлення дітей із дбайливим ставленням до природи в межах міста, держави. Це підживлення тварин узимку, висаджування дерев, створення заповідників, ведення Червоної книги тощо. Розповідаючи про ці заходи, необхідно наголосити дітям на тому, що саме так люди піклуються про рідну природу [16, с.45].

Моральні вчинки — занепокоєння тварин і рослин, які є в будинку, куточку природи дитсадка, у найближчому довірлі — початок створення активних цінностей. Спочатку малюки наглядають за живими істотами разом із дорослими, виконують нескладні доручення. Навчившись створювати умови для нормальної життєдіяльності домашніх мешканців, діти самостійно піклуватимуться про них. Праця дітей має перебувати у полі зору дорослих. Враховуючи психологічні особливості дошкільнят, дорослі мають систематично та осмислено оцінювати їхню діяльність. Для малюків похвала є кращим стимулом, ніж осуд. Дорослі повинні помічати найменші успіхи дитини, адже успіх породжує успіх. Важливим виховним засобом є вирощування рослин на ділянках, підживлення птахів взимку, систематичні спостереження за поведінкою птахів [13, с.40].

Завдяки прогулянкам у природу дошкільнята вправляються у моральній поведінці. Одне з важливих завдань — не лише навчити дитину дбати про живі істоти, а й створювати умови для їхнього життя в природному оточенні, своєчасно помітити тварину чи рослину, яка потребує допомоги.

Знання про природу спонукають дітей дбайливо ставитись до неї. Добрі справи та вчинки підкріплюються усвідомленням правильності та необхідності такої поведінки з метою охорони природи. Бережне ставлення до рослинного та тваринного світу передбачає прояв добрих справ і вчинків у тих випадках, коли це необхідно, а для цього діти повинні знати, як доглядати рослини та тварини, які умови створювати для їхнього сприятливого росту та розвитку.

Таким чином, морально-ціннісне ставлення дітей дошкільного віку до природи, як багатогранний феномен реалізується комплексно, на постійній основі, у співпраці всіх дорослих і тих, хто оточує дошкільників.

Природодоцільне виховання, усвідомлення дошкільниками необхідності збереження ресурсів планети і особистої причетності до цього, розвитку у дітей ефективних звичок соціальної поведінки, поводження з ресурсами та збереження природи, невіддільне від інших сторін виховного процесу. Результати його є швидкозмінними, а тому воно і потребує посиленої уваги.

1.3. Аналіз стану виховання цінності природи у дітей дошкільного віку в сучасних ЗДО

Як зазначалося вище, еколого-розвивальне середовище ЗДО насамперед спрямоване на реалізацію завдань екологічного виховання дітей дошкільного віку. Воно сприяє максимальному “зануренню” дитини в емоційно-чуттєвий процес осягнення природи (емоційна складова), в її пізнання (інтелектуальна складова), в активну еколого доцільну і творчу діяльність в природі чи з використанням природних матеріалів. Сучасними закладами дошкільної освіти було напрацьовано чималий досвід використання еколого-розвивального середовища в освітній роботі з дошкільниками.

У цьому контексті особливий інтерес викликає, зокрема, досвід роботи закладу дошкільної освіти №31 “Сонечко” м. Вінниці. Зупинимося на його представленні та виокремимо ті аспекти роботи, які є цінними для нашого дослідження.

Зусилля педагогів цього дитячого садка щодо формування еколого-природничої компетентності дошкільника спрямовані на розвиток емоційно-естетичного сприйняття природного довкілля; розширення знань про природу та найбільш важливі взаємозалежності в ній; формування емоційно-

ціннісного ставлення до природи, виховання бажання спілкуватися з природою; формування первинних навичок природодоцільної поведінки в природному довкіллі; засвоєння правил природокористування.

Поряд із еколого-розвивальним середовищем групових кімнат і приміщення закладу вихователі досить нетрадиційно й широко використовують відповідне середовище, створене на ділянці дитячого садка. Його елементи – город, квітник, сад, плодові й декоративні дерева та кущі – завдяки своїй привабливості, новизні й розмаїттю здійснюють емоційний вплив на дітей, викликають подив, сприяють виникненню естетичних переживань, збуджують інтерес до їх пізнання. Декоративні доріжки і містки, штучні водойми, альтанки для відпочинку і навіть альпійські гірки забезпечують естетику і привабливість найближчого природного оточення дитини.

Еколого-розвивальне середовище ділянки закладу має символічну назву “Країна Екологознай” і поділене на природничо-дослідні модулі: “Стежини розвитку відчуттів”, “Попурі квітів”, “Альпінарій”, “Сімейка кущів”, “Сад карликових дерев”, “Лісова фантазія”, “Пташине царство”, “Метеомайданчик” та ін. По кожному модулю чітко спланована робота: окреслено мету і завдання, створено методичне оснащення (підібрано необхідне обладнання для роботи з об’єктами, визначено форми і методи роботи з дошкільниками), розроблено програму реалізації завдань, передбачено форми взаємодії з батьками, спрогнозовано освітній результат. Вихователі закладу шляхом створення такого еколого-розвивального середовища реалізують одну з головних ідей – особистісно зорієнтованої екологічної освіти – через безпосереднє спілкування з природним довкіллям забезпечити підтримку і розвиток самоцінності кожної дитини, гармонізацію її стосунків з природою.

Формування у вихованців дитячого садка екологічної компетентності засобами еколого-розвивального середовища здійснюється на емоційно-діяльнісній основі і передбачає використання цілого арсеналу форм і методів роботи, які збуджують інтерес до її пізнання, активізують мислення дітей,

формують досвід емоційно-чуттєвого сприймання природи, стимулюють до пошуку нетривіальних еколого доцільних форм взаємодії з довкіллям. Серед них:

- систематичні спостереження за природою;
- бесіди, читання художньої літератури, казок природничого змісту;
- використання фольклорного матеріалу, перегляд мультфільмів, документальних фільмів, телепередач на природничу тематику;
- проведення сюжетно-рольових і творчих сюжетних, дидактичних ігор, ігор-подорожей, ігор з природним матеріалом (піском, глиною, плодами і насінням, листям, водою, камінням тощо).

Набуття досвіду пізнання природи здійснюється в пошуково-дослідницькій діяльності, також діти залучаються до посильної праці у природі (на городі, квітниках, на ігрових майданчиках). Досить поширеними є форми творчого освоєння природи: вистави, свята, конкурси тощо. При закладі функціонують екологічний гурток і природоохоронна студія. Вся еколого-природнича робота проводиться у тісній співпраці з батьками вихованців.

Поряд із традиційними методами і формами роботи з дітьми в умовах еколого-розвивального середовища педагоги використовують й інноваційні технології. Кожен проект в дитячому садку №31 “Сонечко” – яскравий, самобутній досвід пізнання і взаємодії дитини з природою через експериментально-дослідницьку, інтелектуальну, трудову, природоохоронну, художньо-творчу, ігрову діяльність. Всі проекти ретельно плануються вихователями, створюється інформаційне, методичне й матеріальне їх оснащення. І тільки після цього педагоги реалізують екологічні проекти з дітьми. Зокрема, у роботі з дошкільниками мають місце такі екологічні проекти, як “Квіти”, “Гриби”, “Світ комах”, “Птахи рідного краю”, “Тваринам жити на нашій планеті”, “Я – Земля! Найкраща планета у Всесвіті” тощо.

Таким чином, представлений досвід використання еколого-розвивального середовища ЗДО у формуванні природничо-екологічної компетентності дошкільників переконує нас у перспективності цього

напрямку роботи. Адже створене середовище максимально наближує дитину до її природного оточення, у ньому вона набуває здатності спілкуватися з природними об'єктами на гуманних засадах, виявляти свою співучасть у їх долі, саме завдяки взаємодії з таким середовищем дитина починає розуміти значення життя у будь-яких його проявах як найвищої цінності.

Цінним є досвід дошкільного навчального закладу № 518 Подільського району м. Києва. Багато років педагогічний колектив поглиблено та наполегливо працює над проблемою екологічного виховання дошкільників.

Психологи впевнені, що природна потреба осмислити кожне природне явище триває в дітях лише до 10-11 років. Пізніше у них з'являються нові інтереси, часом далекі від вивчення природи. Тому колектив дошкільного навчального закладу дійшов до висновку, що багатство явищ дійсності відкривається перед дітьми, якщо привчати їх придивлятися до її краси та прислухатися до звуків і голосів природи. Природа виступає перед дитиною в найяскравіших фарбах, явищах, картинах, змінних образах. До всього цього привертається увага дитини, що з віком ускладнюються і урізноманітнюються її цілеспрямовані спостереження. У кінцевому результаті в дітей накопичуються враження не тільки про красу природи, але й про те, як вона змінюється, якщо прикласти трудові зусилля. Діти й самі можуть узяти участь у «перетворенні» природи. Вони можуть доглядати за квітами, рослинами, розфарбовувати вази для кімнатних рослин, ящики для розсади. Заняття з самим природним матеріалом дають дітям можливість проявити ініціативу: вони викладають малюнок з камінчиків, шишок, складають букети, малюють на піску, асфальті, ліплять зі снігу і т.д.

Тож, прагнучи спрямовувати дошкільнят до пізнання навколишньої природи, виховати у них бережливе ставлення до всього живого, навчити бачити, слухати, відчувати величний світ природи рідного краю, дошкільний заклад звернувся до створення таких екологічних проектів, як «Гриби», «Птахи», «Комахи», «Квіти», «Земля» та інші. Результати проектів мають матеріальні форми, це відповідно оформлені фотоальбоми, альбоми,

відеофільми, стінні газети. Екологічні свята, де використовуються авторські матеріали педагогів, слугують підбиттям підсумку теми, над якою працювали певний відрізок часу. Діти, дорослі (вихователі, батьки, технічний персонал) мають можливість оцінити результати проекту. Критеріями оцінки виступає емоційно-чуттєва сфера особистості.

Дослідивши усі педагогічні умови здійснення проектної діяльності щодо виховання екологічної культури дошкільників, можна зробити висновок, що вся робота з цього питання носить плановий систематичний характер.

Отже, в системі роботи названих закладів дошкільної освіти реалізуються наступні завдання:

- засвоєння необхідні знань про взаємозв'язки і залежності у природі;
- виховання розуміння цінності природи для людини;
- оволодіння нормами правильної поведінки в природньому середовищі;
- активізація природоохоронної діяльності на покращення навколишнього середовища;
- розвиток потреби спілкування з природою і уміння оцінювати стан оточуючого середовища.

Вирішення цих завдань спрямоване на формування нової культури ставлення до природи та подолання екологічної неграмотності.

Аналіз досвіду роботи вихователів-практиків з екологічного виховання свідчить про те, що через різні форми і методи ознайомлення дошкільників з природою відбувається, певною мірою, виховання морально-ціннісного ставлення до природи рідного краю.

Висновки до першого розділу

Дошкільний вік є сензитивним періодом для засвоєння моральних форм поведінки. Зважаючи на сучасний стан навколишнього середовища, науковці і практики звертають увагу на необхідність і доцільність екологічного виховання дітей ще з раннього й дошкільного віку. Набуте в дитинстві вміння бачити і чути природу такою, якою вона є насправді, викликає у дітей глибокий інтерес до неї, розширює їх знання, сприяє розвитку поваги до творчої діяльності самої природи і бажання взяти посильну участь у її охороні. Турбота дітей про примноження природних багатств протягом порівняно короткого часу – найбільш ефективний метод формування гуманних почуттів у підростаючого покоління. У дошкільників можуть і повинні бути сформовані ціннісні основи ставлення до довколишнього, серед яких й відповідне відношення до природи.

Виховання моральної цінності природи як складової екологічного виховання – одне із актуальних завдань сьогодення і шляхи його вирішення слід шукати негайно. Воно передбачає перш за все, формування у дитини емоційного, бережливого ставлення до об'єктів природи, здатності бачити їх красу, а не детальні біологічні знання особливостей кожного виду рослин і тварин. Завдання екологічного виховання – сприяти накопиченню екологічних знань, виховувати любов до природи, прагнення берегти, примножувати її, формувати вміння і навички діяльності в природі.

Вивчення психолого-педагогічної та методичної літератури дало змогу дійти висновку, що сучасна екологічна освіта має ґрунтуватись на ідеях гармонії природи і людини. Недостатньо володіти екологічними знаннями, потрібна активна екологічна позиція людини, спрямована на збереження природи, що нас оточує. Екологічна криза, глобальне знищення природи найближчим часом може призвести до знищення життя на Землі. Сьогодні нагальною потребою суспільства є виховання духовної, моральної, екологічно грамотної особистості, яка відповідально ставиться до природи.

У державних документах, якими послуговуються сьогодні заклади дошкільної освіти, наголошується на обов'язковому формуванні у дітей природничо-екологічної компетентності, яку науковці визначають як складник життєвої компетентності дитини, що становить конкретні знання про природу, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до її компонентів, обізнаність із правилами природокористування та їх дотримання (тобто відповідна діяльність і поведінка у природі) і включає три компоненти: інтелектуальний (когнітивний), емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний.

У законі України «Про виховання дітей та молоді» визначено виховання як процес залучення особистості до засвоєння вироблених людством цінностей, метою якого є надання дітям та молоді допомоги у пізнанні та засвоєнні моральних та духовних цінностей, що відповідають стратегічній меті розвитку суспільства, забезпечують гармонію взаємин людини з соціальним та природним середовищем.

Передумови формування духовного потенціалу особистості – це період дошкільного дитинства. І одим із пріоритетних завдань виховання дітей дошкільного віку, визначають вчені, є привласнення загальнолюдських цінностей. Вони формуються через індивідуальний досвід особистості і виникають одночасно з позитивними чи негативними емоціями у поєднанні з конкретним знанням, яке є визначальним для процесу вибору. Наявність цінності природи у дитини формує план поведінки і діяльності в ній.

Таким чином, спрямування освітнього процесу на формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку формує свідоме ставлення до норм і принципів моралі, прийнятих у суспільстві, ціннісних орієнтацій, свідоме ставлення до яких проявляється у природо-доцільній поведінці людини. А морально-ціннісне ставлення до природи є основою у формуванні природничо-екологічної компетентності.

РОЗДІЛ 2. РОЗРОБКА МЕТОДИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ЦІННОСТІ ПРИРОДИ У ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1. Аналіз стану емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку

Для вивчення рівня емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку було проведено діагностування за методикою В Маршицької, яке проводилося на базі КЗ «ДНЗ (ясла – садок) № 164 КТ» КМР.

В експерименті брали участь 20 дітей старшої групи, які відвідують ЗДО з молодшої групи та в середньому мають однаковий рівень розвитку та 20 батьків вихованців.

Було проведено:

- 1) опитування дітей та бесіди з ними з метою виявлення рівня сформованості емоційно-ціннісного ставлення до природи;
- 2) анкетування батьків вихованців з метою з'ясування їхнього ставлення до екологічного виховання дітей.

Робота з вихованцями проводилася у підгрупах по 10 дітей. Метою діагностики було вивчення ціннісних проявів в дітей старшого дошкільного віку у взаємодії з природою за методикою В. Маршицькою [39].

До **емоційно-ціннісних критеріїв** належать:

- ✓ дитина емоційно позитивно реагує на об'єкти та явища природи. Висловлює елементарні емоційні судження, позитивно мислить;
- ✓ дошкільник виявляє готовність до сприймання та здобуття пізнавальної інформації про природу;
- ✓ вихованець ЗДО здатний до естетичних переживань; він виокремлює яскраво виражені естетичні властивості об'єктів та явищ природи, висловлює власні судження;

- ✓ дитина виявляє співчуття, емоційно відгукується на реакції живих істот; намагається оцінювати власну поведінку у природному середовищі та дії інших.

Для експерименту було обрано діагностичні методики, які складаються з таких завдань:

- завдання №1 «Уявна ситуація»

Мета: виявити прояв емоційних переживань у ставленні до живих об'єктів природи, які потрапили в біду, особисте занепокоєння за їх долю.

- завдання №2 «Квітник і пустир»

Мета: виявити здатність дітей відгукуватись на прояви прекрасного в природі, вміння дітей відчувати природу та бачити її екологічні проблеми.

- Завдання №3 «Обери вулицю»

Мета: виявити знання дітей про взаємозв'язки людини з природою.

- Завдання №4 «Букет»

Мета: з'ясувати уявлення дітей про раціональне використання квітучих рослин, квітучого дерева, і відповідати на запитання.

- завдання №5 «Стежка»

Мета: виявити розуміння дітьми наслідків дій людини в природі.

- завдання №6 «Малюємо природу»

Мета:

- з'ясувати рівень уявлень дітей про значення рослин в житті людини;
- наслідки їх відсутності;
- ставлення до ситуації, що виникла.

- Завдання №7 «Вчинок хлопчика»

Мета: з'ясувати рівень вербальної готовності бережливого ставлення до природних об'єктів.

- Завдання №8 «Хто швидше»

Мета: з'ясувати здатність дітей дотримуватись природоохоронних норм у реальній ситуації.

(Діагностичні завдання представлені в додатку А).

Типи вихованості емоційно-ціннісного ставлення до природи за діагностичною методикою наступні:

а) «позитивно-активне емоційно-ціннісне ставлення»: у дитини сформований стійкий пізнавальний інтерес до явищ природи, має уявлення про основні об'єкти неживої природи, їх властивості та стани, значення живих істот, людей; вміє оцінювати стан навколишнього середовища та намагається його покращити; отримує задоволення від спілкування з природою, відгукується на прояви прекрасного в природі, прагне виразити свої емоції від спілкування з природою у творчій діяльності;

б) «позитивно-пасивне емоційно-ціннісне ставлення»: дитина отримує задоволення від спілкування з природою; чутлива до краси природи; відгукується на прояви прекрасного в природі; знання дитини недостатньо повні і усвідомлені, застосовуються лише з допомогою дорослого; інтерес до природи поверхневий; не завжди правильно може оцінити своє і чуже ставлення до природи, її практичне значення; дотримується правил поведінки у природі, але має місце розходження реальної і вербальної поведінки; несистематично виявляє турботу про живі об'єкти, але на пропозицію дорослих виконує роботу старанно і сумлінно;

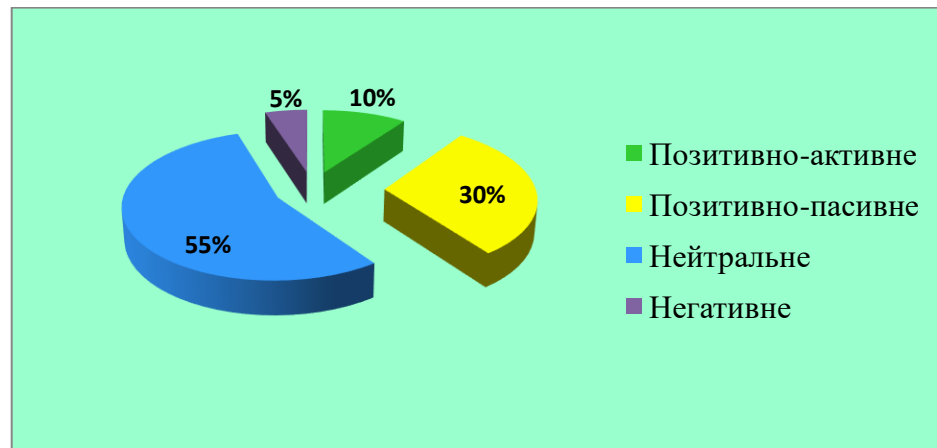
в) «нейтральне емоційно-ціннісне ставлення»: знання дитини цієї групи недостатньо повні і усвідомлені; пізнавальний інтерес до природи ситуативний і нестійкий; краса природи не викликає у неї позитивних емоцій, дитина не має бажання зображувати об'єкти природи; не завжди дотримується правил і норм поведінки в природі; вміє доглядати за живими об'єктами, але робить це лише за пропозицією дорослого; вміє оцінювати дії і вчинки інших.

г) «негативне емоційно-ціннісне ставлення»: діти цієї групи мають поверхневі екологічні знання, не вміють застосовувати їх на практиці; байдужі до краси природи; не розуміють естетичної і практичної цінності природи; не можуть оцінити своє та ставлення інших до об'єктів природи; дотримуються

правил поведінки у природному середовищі лише за умови контролю з боку дорослого; не вивляють дієвої допомоги природним об'єктам.

За названими вище критеріями, отримані у вересні 2020 року, наступні результати: всього 20 дітей; позитивно-активне – 2 (10%); позитивно-пасивне – 6 (30%); нейтральне – 11 (55%); негативне – 1 (5%).

Діаграма 2.1

Діаграма стану вихованості емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей досліджуваної групи

З результатів видно, що лише 10% дітей мають позитивно-активне емоційно ціннісне ставлення до природи. Позитивно-пасивне ставлення має 30% дітей. Нейтральне ставлення до природи мають 55% дітей та негативне відповідно 5%. Можна дійти висновку, що емоційно-ціннісне ставлення до природи у дітей досліджуваної групи сформоване недостатньо.

Для того щоб краще зрозуміти як батьки ставляться і здійснюють екологічне виховання, було проведено анкетування батьків (див. Додаток Б).

У процесі анкетування батьків було виявлено, що досить часто вони розуміють мету, до якої необхідно прагнути в екологічному вихованні дитини, проте не знають, як цього досягти (75 %). Цікавими були пропозиції вихователям: 55 % батьків висловили побажання проведення спільних екскурсій (вихователь, діти і батьки) у природу. Позитивним у результатах анкетування також було те, що батьки намагаються дати дітям якнайбільше інформації про навколишній світ, його закономірності та розповідають їм, як треба себе поводити у природі.

У результаті дослідження з'ясувалось, що педагогічна просвітницька діяльність, співпраця з родинами вихованців з питань екологічного виховання потребує посиленої уваги. Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку неможливе без інтеграції роботи сім'ї та педагогічного колективу. Оскільки сім'я й дитячий садок мають свої особливості впливу на дитину, специфіку та виховні засоби. Важливо, щоб виховні впливи, здійснювані цими соціальними інститутами, взаємодоповнювали один одного, мали однакове спрямування, що сприяло б формуванню у дітей елементів екологічного світорозуміння, розвитку позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природного довкілля, формуванню реальних уявлень про об'єкти та явища природи, практичних умінь дбайливого ставлення до її компонентів.

Проаналізувавши результати дійшли висновку, що робота в групі щодо виховання емоційно-ціннісного ставлення дошкільників до природи не досить ефективна і потребує посиленої уваги.

2.2. Методичне забезпечення морального виховання цінності природи у старших дошкільників з теми «Стежками рідного краю»

З метою поліпшення отриманих результатів була розроблена система роботи з переважним влученням таких форм роботи, які дозволяють отримати безпосередній контакт з природою. Власна система роботи виховання моральної цінності природи у старших дошкільників з теми «Стежками рідного краю» була розроблена згідно програми «Дитина».

Запропонований зміст роботи з дітьми старшого дошкільного віку передбачав чітку мету – *виховання моральної цінності природи з теми «Стежками рідного краю»* – першооснови екологічної культури особистості. Доцільно використовувати дану систему роботи творчо, з

глибоким усвідомленням різних аспектів сучасної екологічної проблеми.

Перспективний план роботи «Стежками рідного краю»

№	Назва та форма роботи	Зміст роботи
Осінь		
1	Екологічна мандрівка (екологічне заняття на прогулянці)	Продовжувати знайомити дітей зі змінами в природі, що відбуваються восени; збагачувати знання дітей про рослинний світ, особливості вигляду знайомих дерев, рослин в осінню пору. Розвивати вміння милуватися красою осінньої природи, виховувати спостережливість, увагу.
2	“Тихо осінь ходить гаєм...” (заняття творчої діяльності в другій половині дня)	Вчити дітей зображувати характерні особливості осені різними техніками (малювання, ліплення, аплікація); виділяти їх у вірші; розвивати самостійність у роботі, фантазію, естетичне сприйняття навколишньої дійсності.
3	“Осіннє диво – квіти” (повсякденна прогулянка)	Знайомити вихованців з особливостями природних змін світу флори восени, значення квітів у житті людини. Заохочувати милуватися красою осінніх квітів, їх яскравими барвами; вправляти в добиранні слів-ознак для характеристики рослин.
4	“Осіння щедрість” (повсякденна прогулянка)	Збагачувати знання вихованців про осінні дари природи, їх користь для здоров'я людини, тварин. Учити класифікувати овочі, фрукти, плоди за заданою ознакою (форма, смак, місце зростання, тощо). Учити описувати дари осені, спостерігати за природою і помічати незвичайне.

5	Повсякденна прогулянка до берізки – зупинка біля екостежини ДНЗ)	Учити дітей старшого дошкільного віку емоційно сприймати довкілля, радіти його чудовій красі; поглибити знання дошкільнят про зміни в природі з настанням осені, познайомити з тематичними загадками про берізку, розкрити таємницю різнокольорових листочків.
6	“Осінній смуток” - нетрадиційні техніки малювання: ляпкографія, видування (заняття з художньо-естетичного розвитку у другій половині дня).	Збагачувати світосприйняття дітей. Вчити використовувати нетрадиційні форми зображення, передавати свої почуття від споглядання природи. Виховувати пізнавальний інтерес до світу.
7	“Диво калинове” (повсякденна прогулянка - зупинка на екостежині ЗДО)	Розширити, поглибити, закріпити знання дітей про калину, навчити помічати її характерні ознаки; збагатити знання дітей про звичаї. традиції українського народу, пов'язані з калиною; розвивати творчі здібності дітей; виховувати бережливе, турботливе ставлення до рослин, уміння піклуватися про них.
8	“Круг калини віночок завиваємо” - Петриківський розпис (заняття творчої діяльності в другій половині дня)	Показати дітям красу калини, розмаїття її зображення в народній творчості (усна, зображувальна, пісенна). Розвивати образне мислення; удосконалювати технічні прийоми малювання. Закріпити знання дітей про петриківський розпис. Виховувати любов до природи рідного краю.

9	Збір осіннього листя і насіння для виготовлення поробок і зимового підгодовування птахів.	Познайомити дітей з одним із способів пристосування рослин до розмноження: розношення насіння вітром. Уточнити знання дітей про те, для чого необхідно підгодовувати взимку птахів.
10	“Ідуть осінні дощі”- малювання (художньо-естетичний розвиток)	Створити настрій при сприйнятті пейзажу дощової осені, закріпити особливості палітри пізньої осені. Вчити малювати природу під час дощу, вдосконалювати техніку роботи аквареллю по вологому аркушу паперу.
Зима		
1	“Зима на порозі” (екологічне заняття)	Закріплювати знання дітей про особливості сезонних змін у природі, зимові явища. Закріплювати вміння добирати слова ознаки, активізувати їх уживання. Розвивати вміння милуватися природою зимової пори, виховувати спостережливість, увагу. Вчити любити рідну природу будь-якої пори року.
2	“Здрастуй, Зимонько” (повсякденна прогулянка)	Продовжувати знайомити вихованців з перебігом і послідовністю сезонних змін у природі, уточнити та збагатити знання про зимові природні явища. Викликати радість та захоплення від спостережень за природою взимку. Сприяти розвитку логічного мислення, творчих здібностей. Спонукаати до досліджень у природному середовищі. Учити вихованців свідомо ставитися до свого здоров'я під час перебування взимку надворі.

3	<p>“Якого кольору сніг та небо зимою?”</p> <p>(зображувальна діяльність у другій половині дня)</p>	<p>Продовжувати знайомити дітей з пейзажем. Показати. Що природа прекрасна в різні пори року. Продовжувати вчити “чути” картину та “бачити” музику. Показати різні відтінки снігу та неба (білий та чистий, сірий та тьмянний). Виховувати почуття прекрасного, любові до природи рідного краю через зображувальне мистецтво, музику, поезію.</p>
4	<p>“Наші пернаті друзі”</p> <p>повсякденна прогулянка в сад (спостереження за зимуючими птахами)</p>	<p>Залучати вихованців до спостережень і предметно-практичних дій екологічної спрямованості, поглибити знання про зимуючих птахів. Підтримувати цікавість до спостережень за поведінкою птахів, уміння помічати в них красиве. Виховувати свідоме ставлення до труднощів, які відчувають зимуючі птахи нашої місцевості взимку. Бажання допомогти їм.</p>
5	<p>“Тварини та їх одяг”</p> <p>(заняття екологічної спрямованості)</p>	<p>Продовжувати знайомити дітей зі змінами, які відбуваються в житті тварин узимку, формувати в дітей уявлення про різноманітну роль “одягу” тварин (пір’я, хутро). Навчати аналізувати. Порівнювати та спостерігати. Виховувати любов до природи в різних її проявах.</p>
6	<p>“Мешканці зимового лісу” графіка</p> <p>(заняття творчої діяльності в другій половині дня)</p>	<p>Вчити малювати тварин за схемою. Познайомити дітей з творчістю художників-аніمالістів (Є.І. Чорушина, В.А. Ватагіна, В.А. Чижикова та ін.). Виявляти внутрішню схожість тварин з людиною: тварини, як і люди можуть відчувати біль, голод, задоволення, радість тощо. При сприйнятті творів книжкової графіки допомогти</p>

		дітям відчутти індивідуальність образів тварин та птахів.
7	“Зимові портрети дерев” (повсякденна прогулянка до берізки і ялини)	Збагачувати знання дошкільників про особливості життя та вигляду дерев рідного краю взимку; навчати дітей упізнавати дерева за характерними ознаками; формувати вміння малювати милуватися красою засніжених дерев, радіти чарівності і неповторності живої природи; прищеплювати любов і бережливе ставлення до рослинного світу; спонукати вихованців до спостережень і досліджень у природному середовищі.
8	“Чарівна ялинка” (виставка-конкурс поробок виготовлених батьками і дітьми)	
9	“Немає в світі некрасивих дерев” (зображувальна діяльність в другій половині дня)	Розвивати здатність до образного сприймання краси природи та її передачі за допомогою кольору, форми, композиції. Продовжувати вчити дітей змішувати фарби для отримання різних відтінків кольору, при зображенні дерев виходити за межі примітивних штампів.
10	“На пошуки Сніговика” (цільова прогулянка до водойми)	Показати дітям, що взимку річки, ставки вкриваються кригою, під льодом живуть риби, рибалки прорубують ополонки; виховувати інтерес до природи.
11	“Вода найсмачніша з криниці де батько і	Дати поняття про криницю. Закріпити знання дітей про значення води в житті людини.

	мати пили” (виховний захід)	Узагальнити знання дітей про те, що життя на землі неможливе без води. Вчити дітей розуміти, що кожна крапля є дорогоцінним даром природи. Навчати поважати воду, від якої залежить щастя й добробут. Ознайомити з традиціями освячення води. Збагачувати словниковий запас синонімами, порівняннями. Виховувати почуття гордості за свій рідний край.
12	Спостереження за зимуючими птахами на повсякденній прогулянці в сад	Дати поняття про те, що січень – найхолодніший місяць року. Зимуючим птахам у нас голодно і холодно. В сильні морози все живе ховається та завмирає. Закріпити знання дітей про те, які птахи чим живляться; вміння відмічати зміни в поведінці птахів під час сильних морозів. Прищеплювати турботливість, бажання підгодовувати взимку птахи.
13	“Зимонька-зима хуртовину привела” (повсякденна прогулянка до парку)	Сформувати в дітей поняття про хуртовину як явище неживої природи; розвивати спостережливість, вміння встановлювати причиново-наслідкові зв’язки; виховувати естетичні почуття.
14	Екскурсія до парку (спостереження за слідами тварин і птахів на снігу)	Закріпити вміння дітей розрізняти сліди звірів і птахів у живій природі. Вчити порівнювати сліди кішки і собаки, ворони і горобця; робити логічні висновки на основі своїх спостережень.
15	“Чарівна подорож” (інтегроване заняття з використанням творів В.	Учити дітей емоційно сприймати зміст оповідання. Продовжувати формувати уявлення дітей про живу і неживу природу. Розширити знання дітей про одну з найпоширеніших

	Сухомлинського)	речовин у природі – воду та закріплювати знання дітей про значення води для життя усіх живих об’єктів на Землі. Вчити дітей елементам тонування паперу.
16	“Чому плаче бурулька” (повсякденна прогулянка на подвір’я дитячого садка)	Формувати в дітей поняття про бурульку, її утворення, властивості; розвивати спостережливість, зв’язне мовлення; виховувати естетичні почуття.
Весна		
1	“Весна крокує по землі” (цільова прогулянка в парк)	Формувати у дітей основи екологічно-доцільної поведінки; учити вихованців розуміти необхідність бережливого ставлення до природного довкілля; помічати сезонні зміни в природі, розуміти їх причини та наслідки; сприяти розвитку інтересу до природного оточення, викликати радість від спостережень за довкіллям під час прогулянки.
2	“Пролісок” - зупинка біля екостежини ЗДО (повскденна прогулянка до куточку лісу в ЗДО)	Вчити спостерігати весняну природу: розглядати і описувати пролісок безпосередньо в умовах природи; визначати у спостережуваному істотне, а також причини, які впливають на розвиток проліска.
3	“Весняні небесні переливи” (заняття з художньої творчості в другій половині дня)	Вчити уважно роздивлятися репродукції картин з зображенням неба (М. Реріх, К. Юн, К. Моне та ін.), звертати увагу на те, як змінюється його колір протягом доби, в залежності від погоди та пори року (дощовий ранок, сонячний день, літня

		спека, осінній день, тощо). Виховувати природолюбів.
4	“Сонячний зайчик” (прогулянка до парку на галявину у сонячний день)	Пояснити, що сонце – небесне світило, яке має найбільше значення для життя на землі. Учити спостерігати різні явища і зміни в природі. Відшукувати причини цих явищ і змін.
5	“Котики-воркотики” (цільова прогулянка до верболозу)	Поглиблювати знання дітей про вербу, її особливості; дати поняття про вербу — оберіг; продемонструвати її цілющі властивості; розвивати спостережливість, зв’язне мовлення; виховувати естетичні почуття, бережливе ставлення до природи.
6	“Весна пробуджує дерева” - зупинка біля екостежини ЗДО (прогулянка до берізки)	Розширювати і збагачувати поняття дітей про хід і послідовність змін у живій природі навесні; розвивати логічне мислення; формувати вміння милуватися красою весняного пробудження природи, викликати захоплення від її краси; прищеплювати любов і бережливе ставлення до рослинного світу.
7	“Врятуємо кольорову планету” (екологічне заняття)	Продовжувати формувати у дітей знання про значення Землі, води, повітря, сонця для всього живого, взаємозв’язки і залежності, що існують між живою і неживою природою. Виховувати дбайливе ставлення до навколишнього середовища, любов до всього живого.
8	“Весняна радість” (інтегроване заняття)	Створити умови для милування красою природи, допомогти дітям втілити свої враження від краси ранньої весни в малюнках; розвивати художньо-естетичне сприймання музичних, живописних,

		поетичних творів.
9	“З далекого вирію линуть птахи” (прогулянка до лелечого гнізда)	Збагачувати знання дітей про перелітних птахів рідного краю, їхні особливості; зацікавити дошкільнят тематичними загадками, формувати вміння відгадувати їх; формувати екологічну свідомість, розуміння того, що птахи потребують дбайливого ставлення з боку людини, викликати радість від знайомства з птахами, а саме з лелекою, спонукати дітей до естетичного сприймання природного довкілля.
10	“Святкове вбрання для вишеньки та яблульки” (подорож до фруктового саду)	Заохочувати дітей милуватись квітучим садом; збагачувати чуттєве сприймання, закріплювати назви фруктових дерев; розвивати уяву, фантазію, образне мислення; уміння передавати те, що вразило уяву; розвивати пізнавальну активність у дітей; виховувати бажання пізнавати та берегти природу.
11	“Комашина сімейка” (виготовлення посібника)	Закріплювати в активному мовленні дітей назви комах та польових квітів. Розвивати зв’язне мовлення, пам’ять, мислення, увагу. Виховувати дбайливе ставлення до природи, спонукати дітей емоційно реагувати на красу природи.
Літо		
1	“Водяничок” (цільова прогулянка до водойми)	Формувати у дітей знання про рослини водойм (частуха подорожникові, жабурник звичайний). Навчити дітей розрізняти їх. Ознайомити дітей з водяним павуком (спосіб життя, користь). Виховувати у дітей бережне ставлення і любов до природи.

2	Консультація з батьками про правила поведінки біля водойм	
3	“На гостини до весни” (контрольне заняття)	Розвивати уяву, мислення, увагу до поетичного слова, естетичні почуття. Формувати бережливе ставлення до живої природи, закріпити знання дітей про характерні ознаки весни (явища навесні), про життя рослин, птахів, тварин; повторити правила поведінки у природному оточенні; закладати основи екологічної культури.
4	“Раз краплинка, два краплинка” (спостереження за дощем)	Поширювати знання дітей про значення води для рослин, тварин, людей; кругообіг води в природі; розвивати допитливість.
5	“Пісок-чарівничок” (експериментально-дослідницька робота на прогулянці)	Закріплювати з дітьми властивості піску; розвивати допитливість, бажання експериментувати; виховувати задоволення від ігор з піском.
6	“Сезонні зміни в природі” (підсумкове заняття з екологічного виховання)	Розширити уявлення дітей про сезонні зміни в природі та пов’язані з ними зміни в житті тварин. Узагальнити характерні особливості кожної пори року. Розвивати у дітей продуктивне мислення, розуміння того, що на одне запитання може бути багато правильних відповідей, здатність знаходити оригінальні ідеї, логічне мислення, творчу уяву, фантазію, зв’язне мовлення. Прищеплювати дітям любов до природи, вміння турбуватися про неї.

Представлена система роботи “Стежками рідного краю” з дітьми проходила в три етапи: *підготовчий (мотиваційний, аналітичний), основний (проектувальний, діяльнісний), підсумковий (узагальнюючий, резюмівний)*.

На першому мотиваційному етапі у вересні місяці відбулося обговорення розробленої системи роботи, в якому взяли участь вихователі ЗДО і батьки. Було визначено тему, мету та завдання, з’ясовано можливості повсякденних і цільових прогулянок і засоби необхідні для реалізації роботи.

Навколишнє життя і природа дають можливість для організації цікавих і різноманітних спостережень на прогулянках. Наприклад, можна звернути увагу на хмари, їх форму, колір, порівняти їх з відомими дітям образами. Слід організувати і спостереження за працею дорослих, які працюють поблизу дитячого садка, наприклад за роботою в саду чи в парку на квітниках. Формування у дітей ціннісних орієнтацій вимагає від дорослого вичленити деякі моменти, що мають бути під час проведення прогулянок. Діти мають чітко уявляти, за що потрібно любити рослини, тварини, чому до них необхідно добре ставитися. Лише дорослий може стати посередником між дитиною і природою. Ми поставили перед собою наступні завдання екологічного змісту в рамках спланованої системи роботи при проведенні прогулянок зі старшими дошкільнятами:

- допомогти дітям за допомогою повсякденних та цільових прогулянок збагнути різноманітність природи, збагачувати знання дошкільнят про сезонні зміни в природі, розуміти взаємозв’язки між живою і неживою природою;
- залучити старших дошкільників до природоохоронної діяльності на прогулянках, прищепити бажання оберігати все, що нас оточує, адже від стану природи залежить здоров’я людини;
- навчити дітей на прогулянках придивлятися і прислухатися до природи.

Ще на даному етапі нами було створено необхідну матеріальну базу і підібрано методичну літературу яка була представлена на організованій виставці в ЗДО.

Список методичної літератури представленої на виставці в додатку В.

На мотиваційному етапі педагогами було проведено тренінг для батьків “Я – природа. Навчіться розуміти мене”. Мета тренінгу: розвивати у батьків усвідомлення своїх можливостей, розуміння своїх почуттів, зацікавлень та інтересів своїх дітей (додаток Г).

На мотиваційному етапі роботи вихователями і батьками було розроблено правила поведінки в природі, з якими було ознайомлено дошкільників в доступній для них ігровій формі (додаток Г). Проводячи роботу з екологічного виховання, треба насамперед разом з дітьми вивчити ці необтяжливі правила поведінки в природі, а потім обов’язково їх виконувати. На даному етапі вихователями ДНЗ було складено план роботи з батьками з питань екологічного виховання (додаток Г).

По закінченні мотиваційного етапу ми ще раз корегували педагогічні завдання, які ставили перед собою, використовуючи повсякденну прогулянку в екологічному вихованні дітей старшого дошкільного віку, які мали реалізувати на наступному етапі тематичного циклу.

Наступний етап нашої роботи – *основний або діяльнісний* – розпочався в жовтні місяці і тривав до травня. На цьому етапі проводилися повсякденні та цільові прогулянки до об’єктів природи, спеціально організовані екологічні заняття, що у ході екологічного проекту виконують важливу функцію. А саме, чуттєві уявлення дітей, що були отримані на прогулянках, якісно перетворюються, розширюються, поєднуються і систематизуються.

Нами структурований та упорядкований такий зміст виховання, оволодіння яким дозволив дітям старшого дошкільного віку, в доступних їм межах, успішно орієнтуватися в природному оточенні, з яким вони безпосередньо взаємодіють в повсякденному житті.

Проводячи на прогулянках спостереження за об'єктами природи, ми брали до уваги одну з найважливіших передумов ефективності виховання: нові знання, як результат особистого досвіду кожної дитини, що ґрунтуються на раніше сформованих уявленнях. За такої умови задовольняється природна дитяча допитливість, а розвивальна функція навчання та виховання забезпечується завдяки дотриманню принципу наступності.

На діяльнісному етапі роботи на прогулянках діти старшого дошкільного віку спостерігали за різними об'єктами природи в різні сезони. Наприклад, спостерігаючи за калиною восени, вивчали і аналізували характерні ознаки осені: жовтіння і опадання листя, завмирання рослин. Закріплювали знання про зовнішній вигляд куща, про цілющі властивості калини. Проводячи прогулянку до калини взимку, акцентували увагу на червоних кетягах ягід. Милувалися інеєм на гілках. А весняні прогулянки до куща калини дали змогу поспостерігати за пробудженням природи, за умовами розвитку рослин навесні. Діти мали можливість милуватися квітами калини і пригадати що було на місці суцвіть восени і взимку. Для узагальнення знань про калину було вивчено вірш Н.Ковалишина “Символ України” (конспекти прогулянок в Додатку Д).

На основі знань, які можна отримати на прогулянках, формується екологічна культура, яка проявляється в тому, що дитина старшого дошкільного віку усвідомлює загальні закономірності природи і суспільства, вважає природу рідною домівкою, яку треба берегти і про яку треба піклуватися. Тобто, формуються основи екологічної свідомості.

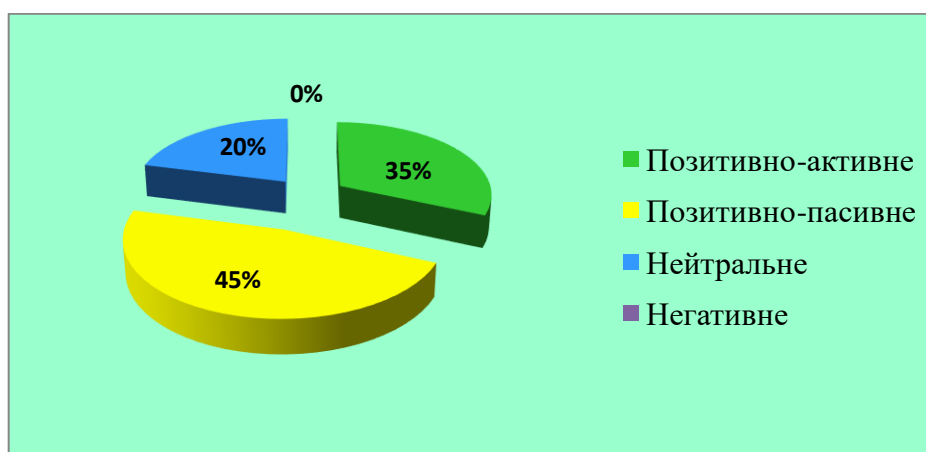
Третій етап впровадженої системи роботи передбачав аналіз та узагальнення результатів отриманих під час прогулянок, екологічних занять, що проходили на діяльнісному етапі. Даний етап роботи – підсумковий або презентаційний. На даному етапі було проведено підсумкове заняття з ознайомлення з природою (за мотивами анімаційної казки “ Маша і Ведмідь”). Метою якого було систематизувати уявлення дітей про взаємозв'язки і залежності в природі, які спостерігали протягом року під час

повсякденних та цільових цільових прогулянках до природних об'єктів та закріпити правила поведінки у природному довкіллі. Розвивати спостережливість, увагу, пам'ять, мислення. Виховувати шанобливе та бережливе ставлення до всього живого, любов до природи. Розвивати аналітичне сприймання та просторове уявлення.

Разом з батьками на підсумковому етапі було проведено розвагу “Загадковий світ природи”. Також на заключному етапі вихователями була проведена презентація розроблених протягом року різних рекомендацій дітям і батькам: як спостерігати за природою під час повсякденних та цільових прогулянок, як поводитись в природному довкіллі, як стати природі другом і помічником.

Результати повторної діагностики, за тією ж методикою, дали наступні показники. Із 20 дітей досліджуваної групи позитивно-активне емоційно-ціннісне ставлення до природи виявилось у 7 дітей, це (35%); позитивно-пасивне – 9 (45%); нейтральне – 4 (20%); негативне – 0.

Діаграма 2.2.

Діаграма стану вихованості емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей досліджуваної групи після реалізації програми «Стежками рідного краю»

Таким чином, аналізуючи виконану роботу, можна зробити висновок про те, що запропонована система роботи по вихованню ціннісного ставлення дітей до природи реалізувалася успішно і можна рекомендувати до використання вихователями ЗДО.

Висновки до другого розділу

Для реалізації теми «Стежками рідного краю» та виховання морально-ціннісного ставлення дітей до природи було складено перспективний річний план роботи. Ознайомлення дошкільників з природою реалізувалося застосуванням різноманітних методів. Найпоширеніші з них: спостереження; повсякденні прогулянки; експериментально-дослідницька діяльність; праця в природі; ігри екологічного спрямування; бесіди; природоохоронні акції тощо.

Терміни проведення даної роботи – не менше року, тому що дитина повинна мати можливість простежити зміни в житті досліджуваних об'єктів на повсякденних та цільових прогулянках в різні сезони. Регулярність проведення таких прогулянок залежить від пори року: найбільш часто вони проводяться в період зміни сезонів, наприклад, у жовтні-листопаді, березні-квітні. Саме в ці періоди найбільш яскраво виражені сезонні зміни в житті природи. Ці прогулянки вносять різноманітність у життя дітей, збагачують їхню уяву, дають змогу краще пізнати природне середовище місцевості, де вони мешкають: сквер, парк, ліс, луки, поле, ставок, річку в різні пори року. Повсякденні та цільові прогулянки створюють чудові можливості для розвитку сенсорної сфери дитини. Кожна зустріч з новими об'єктами природи – це можливість побачити, доторкнутися, понюхати, прислухатися до них, і ми, працюючи над даною системою роботи, повною мірою використали ці можливості. Усі прогулянки проводилися протягом року не тільки з виховною, а й з пізнавально-практичною метою – збирали ягоди, насіння квітів для висіву навесні на клумбах, насіння дикоростучих трав для підгодовування птахів узимку. Спостереження, які проводилися під час повсякденних прогулянок, забезпечували безпосередній контакт дітей з об'єктами природи, в результаті яких у них формувалися реалістичні уявлення про об'єкти і явища природи та зв'язки між ними.

З метою визначення доцільності використання запропонованих методичних матеріалів було визначено рівні вихованості емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей досліджуваної групи за методикою В. Маршицької. Їх показники наступні: всього 20 дітей; позитивно-активне – 2 (10%); позитивно-пасивне – 6 (30%); нейтральне – 11 (55%); негативне – 1 (5%).

Реалізація перспективного плану здійснювалася переважно в межах дошкільного закладу. Цьому сприяло еколого-розвивальне середовище ЗДО, його багата матеріальна база.

З метою виявлення доцільності використання запропонованих методичних матеріалів для реалізації теми «Стежками рідного краю» було проведено повторне діагностичне обстеження дітей досліджуваної групи за тією ж методикою В.Маршицької.

Результати такі: із 20 дітей досліджуваної групи позитивно-активне емоційно-ціннісне ставлення до природи виявилось у –7 дітей, це (35%); позитивно-пасивне – 9 (45%); нейтральне –4 (20%); негативне – 0. Це дає підстави рекомендувати, представлене у роботі методичне забезпечення, до використання вихователями ЗДО в освітньому процесі з метою виховання морально-ціннісного ставлення дошкільників до природи.

ВИСНОВКИ

Вивчення досліджуваного питання в науковій літературі дозволило визначити, що моральне виховання – це процес формування моральних якостей, навичок і звичок культурної поведінки; формування моральної свідомості особистості через засвоєння нею загальноприйнятих моральних цінностей, переконань, норм і принципів. Важливе значення для екологічного виховання дітей дошкільного віку має їхнє емоційне ставлення до навколишнього середовища та почуття, які б свідчили про зацікавленість природою.

Морально-ціннісне ставлення передбачає розвиток у дитини гуманних почуттів, формування етичних уявлень, соціально-громадських якостей, відповідального ставлення до виконання доручень, навичок культурної поведінки, поваги до дорослих, уміння дружно гратися й діяти в групі однолітків, справедливо оцінювати свої вчинки та дії інших дітей тощо.

Виховання морально-ціннісного ставлення до природи є важливим компонентом еколого-природничої компетентності особистості, структурною одиницею, морально-естетичною властивістю, що виявляється в поєднанні пізнавального, емоційного, діяльного ставлення людини до реальності під впливом її краси, емоційної привабливості, в глибоких переконаннях, які є сплавом раціонального мислення, емоцій та волі.

Аналіз досвіду роботи вихователів-практиків з екологічного виховання свідчить про те, що через різні форми і методи ознайомлення дошкільників з природою відбувається, певною мірою, виховання морально-ціннісного ставлення до природи. Максимальне використання еколого-розвивального середовища ЗДО наближує дитину до її природного оточення, у ньому вона набуває здатності спілкуватися з природними об'єктами на гуманних засадах, виявляти свою співучасть у їх долі, саме завдяки взаємодії з таким

середовищем дитина починає розуміти значення життя у будь-яких його проявах як найвищої цінності.

Виховання морально-ціннісного ставлення до природи як складової природничо-екологічної компетентності, починається в дошкільному віці, коли вони перебувають у найбільш сенситивному періоді розвитку. В цей час діти досконало володіють лише одним способом пізнання – враженнями від об'єктів і подій реального оточуючого світу. Тому провідні методи навчання: спостереження, експеримент і власна продуктивна діяльність. Вони використовуються у двох напрямках:

1) внесення в банк пам'яті дітей відомостей про живу природу (зовнішній вигляд, будову, функціонування об'єктів, їх взаємозв'язки, зв'язки з людиною і середовищем існування). Маючи образно-логічне мислення, дитина легко уловлює причинно-наслідкові зв'язки, які існують в природі.

2) накопичення вражень природоохоронної екологічно грамотної поведінки дорослих (батьків, вихователів). Якщо навіть дитина ще не розуміє слів, то фіксуються відповідні емоційні реакції дорослих, які включаються в структуру особистості і зберігаються на все життя в якості вихідних даних. Саме тому залучення батьків до співпраці з метою екологічного виховання обов'язкове.

Що дає нам підстави рекомендувати, представлене у роботі методичне забезпечення, до використання вихователями ЗДО в освітньому процесі з метою виховання морально-ціннісного ставлення дошкільників до природи.

З метою виявлення доцільності використання запропонованих методичних матеріалів для реалізації теми «Стежками рідного краю» було проведено діагностичне обстеження дітей досліджуваної групи за методикою В.Маршицької «Вихованість емоційно-ціннісного ставлення до природи».

Отримані результати дають підстави рекомендувати вихователям дошкільних закладів використання методичних розробок в освітньому процесі ЗДО з метою виховання морально-ціннісного ставлення дітей до природи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєва М.М., Степанова Р.Б. Життя навколо нас. Екологічне виховання дошкільнят. Ярославль: Академія розвитку, 2003. 112с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція), затверджений наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 12.01.2021р. № 33.
3. Бех І. Д. Наукове розуміння особистості як основа ефективності виховного процесу. Дошкільна педагогіка. 2012. № 1. С. 2–6.
4. Беленька Г. Змалку ближче до природи. Вплив природного середовища на розвиток малюка. Дошкільне виховання. 2004. №6. С. 7-9.
5. Беленька Г. Природничі науки в казках, запитаннях, завданнях, дослідах: наук.-метод. Посіб. Для дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Г. Беленька. Київ: Шкільний світ, 2011. 128 с. С. 6.
6. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. Київ: Вища шк., 2007. 542 с.
7. Васьков Б. Л. Проблема наступності у формуванні моральної свідомості дошкільників. Збірник Всеукраїнської науково-методичної конференції. Переяслав-Хмельницький : Вид-во Переяслав-Хмельницького педагогічного університету, 2014. С. 45–49.
8. Веретеннікова С.О. Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою. Київ: Рад. школа, 1968. 285 с.
9. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник для студентів вищих навчальних закладів. О.Вишневський. 2-ге вид., доопрацьоване і доповнене. Дрогобич: Коло, 2006. 326 с.
10. Волошина В. М. Особливості організації діяльності, стимулюючої моральний вибір в поведінці дошкільників. Наукові записки : зб. наук. ст. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 2011. Вип. 41. С. 73–75.
11. Гавриш Н., Даниелян А. Способы определеия ценносных

орієнтацій у старших дошкільників. Гуманитарные технологии педагогической диагностики в дошкольном образовании: от теории к практике: Сборник научных статей по материалам международной научно-практической конференции 9-11 апреля 2008 г. СПб.: Узд-во РГПИ им. А.И.Герцена, 2008. 422с. С.100-106.

12. Галян О. І. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості на етапі дошкільного дитинства. Моральна свідомість та самосвідомість особистості : [монографія]. за ред.: М. Савчина, І. Галяна. Дрогобич, 2009. С. 64–76.

13. Горопаха Н. М. Виховання екологічної культури дітей: посібник для вихователів дошк. закл. та вчителів початкових класів. Рівне, 2001. 212 с.

14. Грицюк Л., Каратаєва М. До екологічного світорозуміння через усвідомлення себе. Формування екологічної культури дітей. Палітра педагога. 2005. №2. С. 11-14.

15. Дацюк Н., Слива Л. Екскурсія в країну "Екологізнай". Дошкільне виховання. 2014. № 5. С. 30-32.

16. Дерябо С. Д., Ясвин В. А. Экологическая педагогика и психология. Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. 480 с.

17. Дибіна-Артамонова О.В. Предметний світ як світ як джерело пізнання соціальної дійсності. О.В. Дибіна-Артамонова. Самара, 1997. 135 с.

18. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років. Наук. кер. проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко (та ін.); наук. ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.

19. Долинна О., Низковська О. Екологічні виклики сьогодення: збережемо субкультуру дитинства. Дошкільне виховання. 2014. № 5. С. 5-8.

20. Дошкільна освіта: словник-довідник : понад 1000 термінів, понять та назв.; упоряд.: К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя : ЛПКС ЛТД, 2010. 324 с.

21. Дошкільнятам про світ природи: Старший дошкільний вік: навч.-метод. посіб. Г. В. Беленька, Т. С. Науменко, О. А. Половіна. 2-ге вид. Київ: Генеза, 2014. 112 с. (Настільна книжка вихователя).
22. Дуткевич Т. В. Психологія дитяча: навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 348 с.
23. Екологія дошкілля. Сталий розвиток. Система роботи з дітьми дошкільного віку. Л. Атаманенко, Г. Волкова, Т. Науменко та ін.; упорядн. В. Семизорова, О. Духновська. Київ: ВГ «Шкільний світ», 2017. 96 с.
24. Єльнікова К. Календар робіт у куточку природи. Дошкільне виховання, 1991. №1. 80-82с.
25. Зверєва І. Д., Коваль Л. Г., Фролов П. Д. Діагностика моральної вихованості цінностей дітей. Дошкільне виховання. 2015. № 9. С. 18–22.
26. Каверин А.В., Массеров Д.А. Роль экологического образования в устойчивом развитии общества. Интеграция образования. 2014. № 3. С.46-52.
27. Казарчук Г. Дидактичні ігри в екологічному вихованні дошкільнят. Дитина в дитячому садку. 2005. № 4. 54-56с.
28. Как знакомить дошкольников с природой. Под ред. П.Г.Саморуковой. Москва: Просвещение, 1983. 207 с.
29. Коваленко А. Як без біди розуму навчитися : морально-етична бесіда з дітьми старшої групи за казкою Лесі Українки «Біда навчить». Дошкільне виховання, 2017. №2. 40 с.
30. Коваль Л. Г., Фролов П. Д. Діагностика моральної вихованості цінностей дітей. Дошкільна педагогіка. 2013. № 9. С. 18–22.
31. Кот Н. М. Спільна робота дошкільного закладу і сім'ї з екологічного виховання дошкільників. Додаток до газети «Дитячий садок». 2001. № 45 (14).
32. Крюкова О. В. Формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07; Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2005. 20 с.
33. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку:

Навчальний посібник. Львів: Світ, 1994. 144 с.

34. Лисенко Н. В. Еко-око: дошкільник пізнає світ природи: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 352 с.

35. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля: навчальний посібник : У 3 ч. Ч. 2. Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. Київ: Видавничий дім «Слово», 2010. 360 с.

36. Лисенко Н.В. Практична екологія для дітей; Навч.-метод. посібник для батьків, вихователів, учителів. Івано-Франківськ: Фірма «Сіверсія» ЛТД, 1999. 156 с.

37. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку “Скарбниця моралі”. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 128 с.

38. Лохвицька Л. Моральне виховання: погляди класиків і практика сьогодення. Дошкільне виховання, 2018. №12. 40 с.

39. Маршицька В.В. Виховання емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.08; Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2003. 20 с.

40. Маршицька В. Соціально-моральні задачі у екологічному вихованні дошкільнят. В. Маршицька. Дошкілля. 2012. № 5. С. 18-21.

41. Методичні рекомендації до Програми виховання і навчання дітей від двох до семи років «Дитина»; авт. кол.: Е. В. Белкіна [та ін.]. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 400 с.

42. Миколаєва С.М. Любов до природи виховуємо з дитинства. М.: Мозаїка-Синтез», 2002. 112с.

43. Науменко Т. С. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами авторської казки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08; Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2008. 19 с.

44. Николаева С. Н. Юный эколог: программа экологического воспитания дошкольников. Москва: Мозаика-Синтез, 2016. 187 с.

45. Николаева С. Н. Методика экологического воспитания дошкольников: Учеб. пособие для студ. средних пед. учеб. заведений. 2-е

изд. испр. Москва: АСАДЕМІА, 2001. 183 с.

46. Ніколаєва С. М. Любов до природи виховуємо з дитинства. Рекомендації педагогам, батькам і гувернерам. Харків: Видавництво «Ранок», 2007. 96 с.

47. Недодатко Н.Г. Основи природознавства з методикою ознайомлення дітей з природою: Навчальний посібник. Частина П. Наталя Григорівна Недодатко. Кривий Ріг : КДПУ, 2019. 139с.

48. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці : [монограф.]. Р.В. Павелків. Рівне : Волинські обереги, 2004. 248 с.

49. Плохій З. Вітальна цінність природи: складові екологічної культури дошкільнят. Дошкільнє виховання. 2000. №11. С. 6-7.

50. Плохій З. П. Формування у дітей дошкільного віку екологічної культури (теоретичні та методичні аспекти): монографія; Ін-т пробл. виховання НАПН України. Київ: Персонал, 2010. 319 с.

51. Плохій З. Природа як пізнавальна цінність. Дошкільнє виховання. 2001. №6. С. 7-9.

52. Плохій З. Формування екологічно мотивованої діяльності дошкільнят. Дошкільнє виховання. 2005. №7. С. 19-21.

53. Половіна О. А. Формування естетичного ставлення до природи засобами образотворчого мистецтва у старших дошкільників (на матеріалі ознайомлення з пейзажним живописом): дис... канд. пед. наук: 13.00.08; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2007. 254 с.

54. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : підручник. 3-є вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 447 с.

55. Поніманська Т. Моральність має бути свідомою. Т. Поніманська. Дошкільнє виховання. 2013. №8. С. 3-5.

56. Помиткін Е. Психологічне забезпечення духовного розвитку дитини: Програми роботи з дітьми від 5 до 18 років. Е. Помиткін. Київ. Шкільний світ, 2008. 127 с.

57. Пустовіт Н. А., Колонькова О. О., Пруцакова О. Л. Формування екологічно доцільної поведінки школярів: наук.-метод. посібник. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 140 с.
58. Рижова Н. А. Екологічна освіта в дитячому саду. Витоки. М: Видавничий Будинок «Карапуз». 2001. 432с.
59. Рыжова Н. А. Наш дом – природа. Программа экологического воспитания дошкольников. Москва: «КАРАПУЗ–ДИДАКТИКА», 2005. 192 с.
60. Рыжова Н. А. Что у нас под ногами: Блок занятий «Песок. Глина. Камни». Москва: «КАРАПУЗ–ДИДАКТИКА», 2005. 224 с.
61. Роганова М. В. Формування у дітей старшого дошкільного віку ціннісного ставлення до природи засобами мистецтв: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08; НПУ ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2001. 22 с.
62. Соцька О. Від знань та емоцій до екологодоцільної поведінки. Дошкільне виховання. 2014. № 11. С. 24-27.
63. Сухар В. Л. Ознайомлення з природним довкіллям. Старший дошкільний вік. Харків: Видавництво «Ранок», 2017. 208 с.
64. Теорія і практика дошкільної освіти : [кол. монографія]; [авт. кол.: З. Н. Борисова, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін. ; за заг. ред.: Г. В. Беленької, М. А. Машовець]. Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2011. 232 с.
65. Тарасенко Г. Відкрийте дітям дивосвіт природи. Вінниця, 2008. 240с.
66. Тарасенко Г. Екологічна естетика в реалізації наступності дошкільної та початкової освіти. Г.Тарасенко. Дошкільне виховання. 2012. №4. С.2-7.
67. Трємбак К. С., Шевцова О. А. Екологічне виховання в ДНЗ. Харків: Вид. група «Основа», 2016. 223 с.
68. Трубник І. В. Підготовка майбутніх вихователів до формування екологічно мотивованої поведінки старших дошкільників: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04; Республіканський вищий навчальний заклад "Кримський гуманітарний ун-т". Ялта, 2009. 20 с.
69. Фокина В. Экологическое воспитание – это воспитание

нравственности, духовности, интеллекта. Дошкольное воспитание. 1995. №7. С. 11-14.

70. Харитоновна С. Безцінний порадник для батьків майбутніх школярів. С.Харитоновна. Київ : Шкільний світ, 2009. 120 с.

71. Черкасова В. В. Проблема морального вибору з позицій комплексного наукового підходу. Наукові записки : зб. наук. ст. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 2011. Ч. 4. С. 51–60.

ДОДАТКИ

Додаток А

Діагностична методика

Вихованість емоційно-ціннісного ставлення до природи

(за В. Маршицькою)

Критерії вихованості емоційно-ціннісного ставлення до природи:

- особливості сприйняття природи;
- характер емоційної реакції на красу природи;
- характер мотивів ставлення до природи та її охорони;
- характер оцінки власного ставлення й ставлення інших до природних об'єктів.

Типи вихованості емоційно-ціннісного ставлення до природи:

а) «позитивно-активне емоційно-ціннісне ставлення»: у дитини сформований стійкий пізнавальний інтерес до явищ природи, має уявлення про основні об'єкти неживої природи, їх властивості та стани, значення живих істот, людей; вміє оцінювати стан навколишнього середовища та намагається його покращити; отримує задоволення від спілкування з природою, відгукується на прояви прекрасного в природі, прагне виразити свої емоції від спілкування з природою у творчій діяльності;

б) «позитивно-пасивне емоційно-ціннісне ставлення»: дитина отримує задоволення від спілкування з природою; чутлива до краси природи; відгукується на прояви прекрасного в природі; знання дитини недостатньо повні і усвідомлені, застосовуються лише з допомогою дорослого; інтерес до природи поверхневий; не завжди правильно може оцінити своє і чуже ставлення до природи, її практичне значення; дотримується правил поведінки у природі, але має місце розходження реальної і вербальної поведінки; несистематично виявляє турботу про живі об'єкти, але на пропозицію дорослих виконує роботу старанно і сумлінно;

в) «нейтральне емоційно-ціннісне ставлення»: знання дитини цієї групи недостатньо повні і усвідомлені; пізнавальний інтерес до природи ситуативний і нестійкий; краса природи не викликає у неї позитивних емоцій, дитина не має бажання зображувати об'єкти природи; не завжди дотримується правил і норм поведінки в природі; вміє доглядати за живими об'єктами, але робить це лише за пропозицією дорослого; вміє оцінювати дії і вчинки інших.

г) «негативне емоційно-ціннісне ставлення»: діти цієї групи мають повехневі екологічні знання, не вміють застосовувати їх на практиці; байдужі до краси природи; не розуміють естетичної і практичної цінності природи; не можуть оцінити своє та ставлення інших до об'єктів природи; дотримуються правил поведінки у природному середовищі лише за умови контролю з боку дорослого; не вивляють дієвої допомоги природним об'єктам.

Діагностичні методики:

- I. Діагностичні методики, спрямовані на з'ясування емоційних проявів у взаємодії з природою.

Завдання №1 «Уявна ситуація»

Мета: виявити прояв емоційних переживань у ставленні до живих об'єктів природи, які потрапили в біду, особисте занепокоєння за їх долю.

Дітям пропонується ситуація:

Уяви собі таке: холодного зимового вечора, коли мете сніг, ти йдеш додому і бачиш біля свого будинку маленьке щеня, яке тремтить від холоду й жалібно скавчить.

- Як би ти діяв у такій ситуації?

Завдання №2 «Квітник і пустир»

Мета: виявити здатність дітей відгукуватись на прояви прекрасного в природі, вміння дітей відчувати природу та бачити її екологічні проблеми.

Дітей вивели на прогулянку до парку, де є квітник, ігровий та спортивний майданчик, а неподалік – пустир з вигоптаною травою. Вихователь пропонує дітям відповісти на запитання:

- Що ви тут помітили?
- Що сподобалося в парку найбільше? Чому?
- Що не подобається? Чому?
- Де б ви хотіли гратися? Чому?

Враховується здатність дітей відчувати занепокоєння, тривогу, захоплення.

II. Діагностичні методики, спрямовані на з'ясування інтелектуальних проявів у взаємодії з природою.

Завдання №1 «Обери вулицю»

Мета: виявити знання дітей про взаємозв'язки людини з природою.

Вихователь пропонує дитині розглянути малюнки та обрати шлях, яким би вона хотіла ходити до дитячого садка:

- 1) вулицею, де розташований завод;
- 2) вулицею, де рухається багато транспорту і на якій немає жодного дерева;
- 3) вулицею, вздовж якої густо насаджені дерева.

Свій вибір дитина повинна пояснити.

Завдання №2 «Букет»

Мета: з'ясувати уявлення дітей про раціональне використання квітучих рослин, квітучого дерева, і відповісти на запитання:

- Де б ти зірвала квіти для букета? Чому?

Завдання виконується індивідуально в ході бесіди за картинками.

III. Діагностичні методики, які передбачають вивчення ціннісних проявів у взаємодії з природою.

Завдання №1 «Стежка»

Мета: виявити розуміння дітьми наслідків дій людини в природі.

Вихователь пропонує дитині подумати і визначити, якою стежкою вона пройде, і пояснити свій вибір. Пропонується три стежки:

- 1) якщо підеш цією стежкою, то можеш потоптати квіти, що ростуть поруч;
- 2) якщо підеш цією стежкою, то можеш наступити на мурашник;
- 3) якщо підеш цією стежкою, то побачиш, що посередині стежки горить багаття.

Завдання № 2 «Малюємо природу»

Мета: з'ясувати рівень уявлень дітей про значення рослин в житті людини, наслідки їх відсутності та ставлення до ситуації, що виникла.

Дитині пропонують намалювати за вибором: землю без рослин, тварин, людей або те, що вона бачить у повсякденному житті.

Потім вихователь проводить бесіду, порівнюючи два зображення: земля на тлі блакитного неба, без рослин і тварин і краєвид із зображенням квітів, звірів, комах, птахів.

Дитина повинна відповісти на запитання:

- Що зображено на малюнку?
- Хотів би ти жити там, де немає тварин, рослин?
- Що відбувається, якщо не посадити рослини?

IV. Діагностичні методики, спрямовані на з'ясування діяльнісних проявів у взаємодії з природою.

Завдання №1 «Вчинок хлопчика»

Мета: з'ясувати рівень вербальної готовності бережливого ставлення до природних об'єктів.

Вихователь пропонує дітям розглянути картину: в парку на лаві сидить батько, а до нього назустріч через клумбу йде маленький хлопчик з іграшковим автомобілем.

Діти повинні відповісти на запитання:

- Добре чи погано вчинив хлопчик?
- Як би ти вчинив на його місці? Чому?

Завдання № 2 «Хто швидше»

Мета: з'ясувати здатність дітей дотримуватись природоохоронних норм у реальній ситуації.

Вихователь проводить з дітьми гру з м'ячем «Хто швидше?». Для передачі м'яча іншій дитині необхідно бігти через клумбу або обійти її. Від швидкості передачі останньому учаснику гри залежить перемога команди.

При цьому вихователь залишається тільки спостерігачем.

Якщо гра закінчується, її знову повторюють, поки всі діти не виконають завдання. Після гри проводиться індивідуальна бесіда з метою виявлення мотиву поведінки у процесі гри.

Визначення типу емоційно-ціннісного ставлення відповідно до кожного завдання за відкоректованою формулою Г. Віцлака:

$$K = \frac{R \cdot 100\%}{N},$$

де, K (%) коефіцієнт – відсоткове співвідношення балів показників;

R – кількість реальних балів за виконання завдань (є змінною величиною);

N – постійна величина, що ставить максимальну кількість балів за виконане завдання.

Середній коефіцієнт виконання всіх завдань, який отримується способом поділу суми коефіцієнтів кожного виконаного завдання на їх кількість, засвідчує про тип емоційно-ціннісного ставлення дошкільника до природи.

Фіксуючи ознаки емоційного ставлення дітей до об'єктів і явищ природи, що виявляється в інтонації голосу, посмішці, пестливих словах, захопленні, радості, а також силу, тривалість і стійкість емоційних реакцій, значна увага приділяється обґрунтуванню дітьми свого ставлення до об'єкта чи явища природи. Враховується також наявність індивідуального стилю

виконання завдання, звернення дітей до досвіду взаємодії з природою, передбачення своїх вчинків і ставлення до об'єкта в тій чи іншій ситуації.

Анкета для батьків

1. Чи вважаєте Ви екологічне виховання важливим для дітей дошкільного віку? Чому?
2. Як Ви виховуєте у дітей любов до природи?
3. Хто повинен виховувати у дітей любов до природи:
  - а) вихователь;
  - б) батьки;
  - в) ЗМІ;
  - г) вихователь і батьки;
  - д) інша відповідь?
4. Зазначте пропозиції і побажання вихователям щодо екологічного виховання Ваших дітей?

Список методичної літератури представленої на виставці

1. Василь Сухомлинський “Гаряча квітка”. Київ “Веселка” 1975
2. Довкілля. Старша група / С.А.Ігнат'єва, А.А.Назаренко. – Х.: Веста: Видавництво “Ранок”, 2007. – 144с.
3. Дорога в дивосвіт. Автор-упорядник Поліщук Н. Луцьк – 2002
4. Дошкільнята на прогулянці. Упорядник Сухар В.Л. – Х: Видавництво: “Ранок”. 2010 – 160с.
5. Екологічне виховання в ДНЗ. 2 – 6 років. – 4-те вид. – Х: Вид. група “Основа”, 2014. – 207с.
6. Конспекти занять для вихователів старшої групи (з досвіду роботи педагогів Волині) Луцьк 2003
7. Методичний збірник “Стежками рідного краю” (з досвіду екологічного виховання в навчальних закладах області). Упорядники: Остапчук В.А., Сподарик С.О., Юхимчук В.П. – співробітники Волинського обласного еколого-натуралістичного центру. 2011
8. Наталя Поліщук. Коли в серці живуть добринки. Методичний посібник. – Тернопіль:Мальва – ОСО, 2004. – 96с.
9. Організація освітнього процесу від вересня до травня. 6-й рік життя. I півріччя/ уклад. А.М.Щербак, О.Р.Івлєва, О.Ю.Мирошніченко, О.В. Бабенко, Н.С. Христоева. – Х.: Вид. група “Основа”, 2014. – 315с.
10. Організація освітнього процесу від вересня до травня. 6-й рік життя. II півріччя/ уклад. А.М.Щербак, О.Р.Івлєва, О.Ю.Мирошніченко, О.В. Бабенко, Н.С. Христоева. – Х.: Вид. група “Основа”, 2014. – 395с.
11. Підбірка журналів БВДС:
липень 7-8, 2011; березень 5-6, 2013; липень 13-14, 2006; серпень 8, 2009; грудень 23, 2005; червень 11-12, 2004; липень 13-14, 2004;

січень 1-2, 2005; грудень 12, 2009; березень 5-6, 2006; лютий 2, 2007; квітень 4, 2014; грудень 12, 2009.

12. Підбірка видання “ Дитячий садок” :

липень 2004 №25-26, 27-28; грудень 204 №45-46; грудень 2006 №47; липень 2007 №25-28; жовтень 2007 №39-40; листопад 2007 №43-44.

13. Предметне середовище. Сенсорика. Екологія / Ред. – уклад. О.Г. Жукова – Х.:Видавництво “Ранок”, 2009. – 112с.

14. Світ чомучок. Організація дослідно-експериментальної роботи з дошкільниками \ уклад. Л.А. Шик. – Х.: Видавництво “Основа”, 2012. – 111с.

15. Тематичні та цільові екскурсії з дітьми 4-6 років \ уклад. О.С. Тарасова, В.С. Березюк – Х.: Вид. група “Основа” , 2014 – 315 с.

Тренінг для батьків “Я – природа. Навчіться розуміти мене”

Хід тренінгу

1. Знайомство. Учасники по черзі називають своє ім'я і розповідають (за бажанням) про себе (вік, місце роботи).
2. Визначення запитань і очікувань учасників тренінгу. По колу відповідають на запитання: “ Чого Ви очікуєте від зустрічі?”
3. Повідомлення теми і мети тренінгу.
4. Батьки діляться на підгрупи. Кожному учасникові роздають аркуші певного кольору, відповідно до якого вони групуються.
5. Вироблення правил співпраці у групі (5хв.).

Кожний учасник на маленькому аркуші записує правило, яке, на його думку, сприятиме ефективній роботі у групі. Усі пропозиції обговорюються, узагальнюються і фіксуються на плакаті.

Орієнтовними правилами можуть бути:

- Дотримуватись регламенту.
  - Один говорить – усі слухають.
  - Бути позитивними.
  - Бути активними.
  - Говорити лише за темою і від свого імені.
  - Не критикувати: кожен має право на власну думку.
  - Дотримуватись конфіденційності.
6. Вправа “Десерт” (5 хв.).

На столах тарілки з печивом, цукерками і фруктами . Запропонувати взяти по одному фрукту і ретельно вивчити його форму, фактуру, смак тощо. Потім скласти список із 8-10 прикметників, які б характеризували даний фрукт. Коли списки будуть готові, кожний з членів групи вибирає те слово,

яке найточніше відображає його власну сутність. Потім учасники групи по чергово розповідають, чому саме це слово так добре описує їх.

7. Вправа “Пошук скарбів”(5 хв.).

Основна увага зосереджується на обміні інформацією про особисті інтереси та уподобання учасників. Батькам пропонується записати три свої захоплення (кімнатні рослини, садиба, рибальство та ін.), а потім серед інших батьків знайти щонайменше ще двох-трьох осіб з подібними уподобаннями.

8. Вправа “Пізнай свою дитину”.

Записати повне ім'я своєї дитини літерами у стовпчик зліва на сторінці. Визначити рису, яка певною мірою відповідає характеру дитини і починається з цієї букви, наприклад: В – весела, І – ініціативна, Р – рішуча, А – активна.

9. Обмін думками “Як розвивати емоційно-чуттєву сферу дитини” .

10. Вправа “Я зрозумів, я відчув”.

11. Підсумки проведення тренінгу.

Правила поведінки в природі

- ◆ не засмічуйте місце, де ви щойно відпочивали, адже після вас прийдуть інші, щоб відпочити на лоні чарівної природи;
- ◆ не ламайте кущів, гілок дерев. Якщо ви хочете зірвати квіти з дерева, наприклад з черемхи, не ламайте гілок, а зрізуйте їх обережно;
- ◆ не рвіть бездумно оберемками квіти. Збирати їх можна лише в тому разі, якщо є намір цілеспрямовано їх використовувати — скласти гербарій або прикрасити свою кімнату невеличким букетиком на кілька днів;
- ◆ не рубайте дерев і кущів, щоб розпалити вогнище — для цього достатньо і сухостою;

- ◆ не розпалюйте вогнища в сухому лісі. Розводити багаття слід у вологих місцях. Покидаючи місце привалу, багаття потрібно старанно затушити, залити водою. Якщо немає поблизу води, то вогнище потрібно повністю затоптати; не виривайте гриби з корінням, тобто не руйнуйте грибниці, яка знаходиться в землі;
- ◆ не топчіть квітників, окремих квіток, зелених насаджень, травички;
- ◆ не дозволяйте знищувати, вбивати ловити чи тривожити комах, кольорових метеликів, коників-стрибунців, жаб, розкидати мурашники – мурашки -«санітари» лісу;
- ◆ суворо дотримуйтеся правил охорони лісів, правил рибальства і мисливства;
- ◆ дбайливо ставтеся до дерев і чагарників, що ростуть на схилах, вони укріплюють ґрунт;
- ◆ не забруднюйте озер, річок, не кидайте в них каміння, сміття та рештки їжі. Не руйнуйте джерел і криниць;
- ◆ не робіть написів на деревах;
- ◆ дбайливо ставтеся до живих істот лісу, всі вони приносять користь.

ПЛАН РОБОТИ З БАТЬКАМИ З ПИТАНЬ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ

1. Консультація на тему “Стан довкілля – турбота кожного з нас”.
Домашнє завдання. Спостерігати з дітьми: що шукають у траві горобці; на якому дереві раніше пожовтіло листя?
2. Екологічна акція : “Підгодуємо птахів”.
Домашнє завдання. Виготовити разом з дітьми годівнички, підгодовувати птахів біля дому, в парку.
3. Консультація на тему “ Як разом з дітьми доглядати кімнатні рослини”.
Домашнє завдання. Разом з дитиною розглянути кімнатні рослини , які є вдома.
4. Анкетування батьків.

Анкета.

- Як часто ви буваєте з дитиною на прогулянці на природі?
- Чи є у вас вдома рослини, тварини?
- Чи допомагають діти доглядати за ними?
- Як часто і що саме запитує про природу ваша дитина?
- Чи розповідають вам діти про те, як вони працюють. Проводять дослідження в куточку природи в ДНЗ?

5. День відкритих дверей.

Показати батькам спостереження у природі, заняття екологічного спрямування, дидактичну гру, дослідження з водою. Повітрям.

6. Виставка кімнатних рослин для батьків на тему “Які кімнатні рослини добре мати дома на кухні”.

Домашнє завдання. На вазу з квітами надіти прозорий поліетиленовий пакет і туго зав’язати. Через деякий час звернути увагу на те, що всередині пакета утворились крапельки води. (Рослини теж дихають).

7. Екологічна акція “Збережемо ялинку”.

Домашнє завдання. Придумати казку на тему “Про що думає ялинка напередодні нового року?” вивчати з дітьми вірші про ялинку.

8. Консультація на тему “Як спостерігати з дітьми сезонні зміни в природі?” (жива та нежива природа)

Домашнє завдання. Звернути увагу на висоту сонця, стан погоди, чому опало листя, куди поділись комахи.

9. Екологічна акція “Зустрінемо птахів”.

Домашнє завдання. Виготовити разом з дітьми шпаківні і повісити їх на деревах, вивчити вірші про приліт птахів, придумати розповідь на цю тему.

10. Провести анкетування батьків (для аналізу батьківської участі у вихованні маленьких природолюбів).

- Чи завжди звертаєте увагу на красу природи?
- Чи вважаєте своїм обов’язком знати все, що думає ваша дитина?
- Чи звертаєте увагу на зламану гілочку, зірвану квітку, ображену пташку?

- Чи помічаєте ви глумливе ставлення дитини до природи?
- Де краще милуватися тваринами: у природі чи вдома?
- Чи спілкуєтеся ви з дитиною у вільний час?
- Чи поважаєте думку своєї дитини?
- Як ви думаєте, чи відповідає розвиток вашої дитини її віку?
- Чи робить ваша дитина такі вчинки, які викликають у вас тривогу?
- Чи знайомите ви дитину з художнім словом на екологічну тему?
- Чи залучаєте ви дитину до праці в природі?
- Чи цікавитесь ви життям своєї дитини?

11. Альбом-естафета “ЯК ми відпочиваємо”.

Домашнє завдання. Оформити альбом фотографіями, малюнками про відпочинок дітей з батьками на природі.

Додаток Д

Наводимо методичні розробки повсякденних та цільових прогулянок з теми «Стежками рідного краю» з метою виховання морально-ціннісного ставлення дошкільників до природи, проведені нами в групі № 6 (дітей старшого дошкільного віку) в Криворізькому комунальному закладі «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 164 Комбінованого типу» Криворізької міської ради.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ (КОНСПЕКТИ ПОВСЯКДЕННИХ ТА ЦІЛЬОВИХ ПРОГУЛЯНОК)

Повсякденні прогулянки до калини

Мета. Знайомити дітей зі змінами в природі, що відбуваються кожної пори року; збагачувати знання дітей про рослинний світ, особливості вигляду знайомих рослин в осінню пору. Розширити, поглибити, закріпити знання дітей про калину, навчити помічати її характерні ознаки; збагатити знання дітей про звичаї, традиції українського народу, пов'язані з калиною; розвивати творчі здібності дітей; виховувати бережливе, турботливе ставлення до рослин, уміння піклуватися про них.

1. Осінь.

Вихователь: Діти, яка пора року до нас прийшла? Що зробила осінь із природою? У які кольори розмалювала листя? *(Відповіді дітей.)* Прийшла осінь і до калини. Подивіться, калина, наче в золоті стоїть, а ягідки червоні-червоні виблискують і ваблять до себе. Хто розкаже вірш про осінню калину?

Вчора ще дзвеніли коси...	Я до неї у долину
В гаї, на лужку,	Вибіг із воріт.
Нині ж там стоїть вже осінь	Придивився: то ж калина
В жовтім козушку.	В золоті стоїть.

В.Ладизець

(Діти розглядають кетяги калини.) Ягідки розміщені купкою на маленьких ніжках. Ці плоди соковиті, кисло-солодкі, з гіркуватим присмаком. Усередині – кісточка, схожа на серденько.

Діти, ягоди калини використовують у народній медицині. Цілющі властивості має кора калини та відвар її сушених квіток. Тому калина обов'язково була мало не в кожній родині як цілюще зілля. У коморі завжди висіли пучечки її пагонів з ягодами, що використовувались при лікуванні багатьох захворювань. Недарма ще й зараз можна почути вислів: “Червона калина від ста хвороб рятує”. Не було в народній медицині помічніших ліків від застуди, ніж калиновий чай. Свіжі ягоди з медом та водою вживали при кашлі, серцевих захворюваннях, для регулювання травлення, тиску крові. Ягоди калини використовують також при виготовленні кондитерських виробів та прохолодних напоїв.

(Зірвати кілька кетягів калини і зварити чай. Діти питимуть чай.)

Червоні кетяги калини

Горять вогнями усіма.

Без калини нема України,

Без народу України нема!

2. Зима

Вихователь: Діти, чи пам'ятаєте нашу зустріч з калиною? Скажіть, яка пора року тепер? Які стоять дерева? Яка калина? *(Відповіді дітей.)* Навіть коли вже випав сніг, на гілках калини виграють яскраві червоні ягідки. Не лякає калину ні осіння непогода, ні зима з її холодами. Стоїть, радіє, пишається своїм вбранням:

Вже жахав мороз калину:

А коли прибїгли діти,

Побілієш ти, як сніг.

Любо мовила вона:

Заморожу до загину.

– Ви мене в коші беріте.

Заморозити ж не зміг.

Я морожена – смачна.

Червоніла, пломеніла.	Зустрічали з пиріжками
Грона жевріли, як жар,	Свій новий щасливий рік...
Не лякалась, не біліла –	І солодкими цівками
Не калина, а пожеар.	Лився їм на губи сік.

Діти, ягідки, які ми залишили на калині, вже приморожені, а тому вони стали солодші. Як ви думаєте: для кого ці ягідки? Чи бачили ви, як пташки сідали на гілку і клювали ягідки? Я вам прочитаю про ці ягідки веселий віршик-загадку, а потім ми його вивчимо:

Взяв мороз в долоні кетяги червоні,
 Здивувався: – Звідки ягідки-блискітки?
 Взимку я неначе отаких не бачив...
 Чи вони на схилах у снігах вродили? –
 Підліта синиця, пташечка-хитриця,
 Та морозу каже:
 – То цукерки наші. (*Калина*)

От ми з вами вже двічі заходили в гості до калини, дізналися про неї дуже багато цікавого, полюбили її. Ми вивчили пісеньки, загадки, прислів'я, віршів про калину. Я підслухала розмову калини з вітром, і ось як вона розказувала вітрові про себе:

У веселім краю, у зеленім гаю
 Я росла-зростала, білим зацвітала,
 І пташки голосні тут співали мені,
 І гілля буйніло, листя зеленіло.
 А як літо пішло і забрало тепло,
 Хоч гілки безлисті, та зате в намисті!

3. Весна

Вихователь: Діти, чи ви чули, що:
 В нашому садочку

Сталася новина.

Зацвіла біленьким цвітом

Червона калина.

Чи хочете ви подивитися, як зацвіла калина? (*Діти розглядають квіти калини, листочки, стебло, сам кущ.*) З чим можна порівняти квіти калини? (*З дівчиною, зірочками.*) Де любить рости калина? (*Біля води, у лузі, біля криниці.*) У кого у дворі чи на городі росте кущ калини? (*Відповіді дітей.*) Наш народ дуже любить цей кущ, бо він завжди гарний. Навесні – пишно зацвітає, влітку – зеленіє, а восени пишається червоним намистом – ягідками. Калина стала символом краси і символом України. Часто дівчину порівнюють із калиною: “убралася в біле плаття, як калина в білий цвіт”; “молода дівчина гарна, як калина”. Дівчата квітчали коси калиною. Білий цвіт на калині часто згадується у піснях, у віршах. Яку колискову, де згадується калина, ми знаємо?

Ой повішу колисочку	Дрібний дощик буде іти,
Та й на калиночку,	Дитя напувати,
Буде вітер колихати	Пташки будуть прилітати,
Любу дитиночку.	Дитині співати.
Буде вітер повивати,	
Коліску хитати,	

Про калину дуже часто у своїх віршах згадує великий український поет Т.Г.Шевченко. Він дуже любив Україну, її природу, народ. Калина – символ України, тому він оспівував її у віршах. Ми ці вірші вчили. Пригадайте, будь ласка.

1. Зацвіла в долині	2. Тече вода з-під явора
Червона калина,	Яром на долину,
Ніби засміялась	Пишається над водою

Дівчина-дитина. Червона калина.

Діти, давайте розвеселимо калину, заспіваємо пісню і поведемо хоровод “Ой є в лісі калина”.

Діти ведуть хоровод “Ой є в лісі калина”.

Для узагальнення знань про калину доцільно вивчити вірш “Символ України”

Н.Ковалишина:

У калини квіточки –

Ніжно-білі зірочки.

У калини ягідки –

Червоненькі крапельки.

У калини зернятка –

То маленькі серденька.

Через те і кущ калини

Став за символ України.

Додаток Д.1

Повсякденна прогулянка “Тихо осінь ходить гаєм” [3]

Мета. Продовжувати знайомити дітей зі змінами в природі, що відбуваються восени; збагачувати знання дітей про рослинний світ. Особливості вигляду знайомих дерев, рослин в осінню пору; розрізняти та називати дерева, кущі, трав’янисті рослини; розуміти взаємозв’язок між погодними сезонними змінами й особливостями життєдіяльності рослин. Розвивати вміння милуватися красою осінньої природи, отримувати радість та насолоду від спілкування з не., емоційно сприймати красу довкілля. Виховувати спостережливість, увагу, організованість, дисциплінованість.

Хід прогулянки

Вихователь. Сьогодні ми будемо мандрувати. А мандрівка ця незвичайна, бо вона екологічна. А допоможе нам у нашій мандрівці наш друг

Їжачок. Ми прийшли до осіннього парку. Подивіться на дерева. Якого кольору ви бачите найбільше?

Підійдіть до мене, будь ласка, і дайте відповіді на такі Їжачкові питання:

- Чому дерева скидають листя?
- Чому влітку було тепло, а зараз прохолодніше?
- Що робить восени сонечко?
- Куди збираються восени птахи?
- Чому часто йдуть дощі?

Цю пору люди часто називають золотою осінню. І зараз осінь господарює в нашому краю. Її прихід помітно в містах і селах, але особливо вона помітна у природі. Де? Підкажіть. (У лісі, парку, саду). Вона гарно розмалювала дерева кущі. Про золоту осінь багато складено віршів. А чи знаєте ви вірші про осінь? Розкажіть.

Виглядає так казково

Восени і парк, і гай.

Розмаїттям кольоровим

Прикрашає осінь край.

Ой, ходила осінь, блукала,

Золотом усе фарбувала.

Стало листя гарне, барвисте,

Небо синє-синє та чисте.

Осінь, осінь, лист жовтіє,

З неба часто дощик сіє.

Червонясте, золотисте

Опадає з кленів листя.

Вихователь. Молодці! Їжачку подобається вас, дітки, слухати. А відгадайте Їжачкову загадку:

Я на гілочці висів

Влітку зелененький,

Прийшла осінь – пожовтів ,

Став я золотеньким.

Скоро гілочку покину,

До землі тоді полину.

(Листочок)

Відгадали, що це? Де ростуть листочки? Які дерева ви знаєте? Назвіть. Дійсно, малята, розфарбоване осіннє листячко вже починає осипатися з дерев, он вже який різнокольоровий килимок у нас під ногами.

Давайте пограємо в *дидактичну гру* “З якого дерева листочок?” (гра повт. 2-3 р.)

Що можна зробити з опалим, сухим листям? (Букет)

Яку користь приносить землі опале листя?

Хто робить з сухого листя кубло?

Хто утеплює своє дупло листям?

Хто ховається під листочками?

А чи можна спалювати листя? Чому? (дим забруднює повітря)

А що потрібно робити із сухим листям?

Вірно. Молодці!

Підсумки прогулянки:

Чи сподобалась прогулянка до осіннього парку?

Що найбільше сподобалось і вразило?

Чи прийдете ще з мамою і татом в парк осіннє листячко збирати?

Додаток Д.2

Повсякденна прогулянка “ Осіннє диво – квіти ” [3]

Мета. Знайомити вихованців з особливостями природних змін світу флори восени, значення квітів у житті людини, заохочувати милуватися красою осінніх квітів, їх яскравими барвами; закріпити назви кольорів і відтінків, вправляти в добиранні слів-ознак для характеристики рослин; розвивати цікавість до осінніх квітів, рухову активність; виховувати дбайливе ставлення до природи, рідного краю.

Хід прогулянки

Вихователь. Сьогодні, малята, ми з вами попрямуємо екологічною стежиною в гості до квітучої осені. Якими ж квітами пишається осінь? Де вони ростуть? (У полі, лузі, лісі, саду) Для чого людям потрібні квіти? Які квіти вам подобаються? А як називається місце де садять квіти біля оселі? (Клумба, квітник) Саме туди ми помандруємо відкривати осінні таємниці. Тож, в мандрівку!

Ой, діти, ви чуєте? Хтось до нас вітається.

Добрий день, добрий день, та це ж цикорій!

Подивіться, якого кольору його квіточки? Великі вони чи маленькі?

Це ще й лікарська рослина. Ці квіти подарувала нам сама природа і ми повинні берегти їх, не нищити.

Нас вітають яскраві жоржини. Ой, як їх багато і всюди милують вони наше око! Як ви думаєте, яким би стало наше життя, якби у світі зникли всі квіти? Навіщо люди вирощують квіти?

Уже і вересню кінець,
 Настали дні холодні.
 До нас, я чула морозець
 Прийде вночі сьогодні.
 Впаде на луки, на гаї,
 Побілить лист на вишні...
 Погасить сонечка мої –
 В саду жоржини пишні.
 Та я морозцеві тому
 Не дам жоржин стоптати,
 На руки ніжно їх візьму
 І понесу до хати.

М. Познанська

Як тільки жоржини відцвітуть, ми зріжемо стебла і викопаємо бульби, і будемо зберігати їх в підвалі до весни.

А це які квіти нас зустрічають? Помилуйтеся ними. Як вони називаються?
(Чорнобривці) Чорнобривці – квіти України. Якого вони кольору? На що
схожа клумба з чорнобривцями?(Вогнище, сонячний килим) Тепло біля
клумби, затишно. Доторкніться легенько до квітів, які вони на дотик?(
М'якенькі, гладенькі, ніжні, прохолодні, ніби бархатні) Які на висоту
чорнобривці? Зверніть увагу на листочки. Вони ніби вирізані із зеленого
полотна майстринею-природою.

Чорнобривці, чорнобривці

Чорнобривці чарівні

Квітнуть в тиші вечоровій.

Так і просяться в пісні.

Пригадайте, яку пісню ми знаємо про чорнобривці? Повернувшись в групу
ми обов'язково її прослухаємо . Який чудовий аромат лине над клумбою!
Вдихніть на повні груди пахощі чорнобривців . Подобається вам аромат?

А ось радують наші очі королеви Осені – хризантеми. Яких тільки
кольорів тут немає! Гарно навкруги, мило... Хоч вже і бачимо подих осені
холодний. Багато квітів посохло. Від багатьох чорнобривців, наприклад,
залишились продовгуваті коробочки, з яких виглядають сухі чубчики. Ми
потягнемо за них і ... розгадаємо таємницю. Що ви бачите? (Чорні довгасті
стеблинки) Це – насіння чорнобривців. Бачите, як його багато?! Буде що
весною сіяти! Давайте обережно позбираємо насіннячко в паперові пакетики.
(Діти збирають насіння)

Дидактична гра “Опиши квітку”.

Малята вісі ми повинні пам'ятати:

Не можна нам квітів топтати,

Не слід їх, тендітних, зривати.

А треба дорослим, малятам

Ростити їх, доглядати.

Квіти – безцінний дарунок природи,

Тож бережімо чудесну їх вроду!

Повсякденна прогулянка “Чарівний світ комах” [3]

Мета: вчити дітей розпізнавати комах, розширювати знання про їх життя; виховувати бережливе ставлення до світу природи; поповнювати словниковий запас дітей, вводити в словник прикметники.

ХІД ПРОГУЛЯНКИ

Бесіда

Поряд із нами живуть тварини, ростуть рослини, але є ще маленькі істоти — це комах. Кмах на землі дуже багато.

— Де живуть комах? (*Кмах живуть на рослинах, у землі, у корі дерев, на листочках, у будинках.*)

— Чим вони відрізняються від птахів?

— Скільки лапок у комах? А що ще є у комах? (*Крильця, вусики.*)

— А що є у птахів і немає в комах? (*Пір'я, дзьоб.*)

Загадка

Зелений, мов жаба,

Стрибає, мов заєць. (*Коник*)

— Що ви знаєте про коника?

Коник — це комаха, яка живе в траві. Існують коники зеленого та коричневого кольору. Мають довгі вусики та довгі тонкі ніжки. Пересуваються за допомогою довгих стрибків.

Загадка

Влітку літає серед квіток,

Взимку робить добрий медок. (*Бджола*)

— Де ви бачили бджілку?

— Що ви можете розповісти про цю комаху?

Бджола — комаха, яка виробляє мед. Має дві пари крил і може жалити. Бджола літає над квітами та збирає нектар. Щоб зробити одну ложку меду, бджілці треба облетіти чотири тисячі квіток. Це дуже працююча комаха.

Але торкатися їй не треба. Вона має жало, небезпечно для людини. Бджоли і джмелі — корисні комахи. Їх слід оберігати. Джмелі, метелики і бджоли прикрашають природу.

Загадка

Хоч вона бджолі рідня,
Ледарює цілу днину.
Мед вона не виробляє,
Тільки боляче кусає.
Здогадались? В небеса
Полетіла зла... (*оса*).
— Чим схожі оса і бджола?
— Чим різняться?

А спробуйте відгадати такі загадки.

Загадки

- Увесь день літає,
Усім набридає,
Коли ніч настає,
Дзижчать перестає. (*Муха*)
- Живе лише улітку він,
Красиві крильця має.
Із квіточки на квіточку
Він весело літає. (*Метелик*)
- Цей рибалка сіть зробив,
Ловить мух і комарів. (*Павук*)
- Уночі пищить, кусає,
Дітям спати заважає. (*Комар*)
- Крила маю, та не птах,
Я літаю по квітках
І співаю: жу-жу-жу —
Називають мене... (*жук*).

- Їх в траві багато,

Люблять працювати.

Будівельники малі

Роблять хату із землі. (*Мурашки*)

Вихователь пропонує дітям пошукати комах у листочках, в корі дерев, у землі, в сухій траві за допомогою паличок.

Рухлива гра “Ведмідь і бджоли”

Мета: продовжувати вчити дітей лазити по парканчику, бігати врозтіч; розвивати увагу, спритність, кмітливість.

Хід гри

Дітей поділити на дві нерівні групи. Менша група — “ведмеді”, решта — “бджоли”. Бджоли знаходяться неподалік від парканчика, перед натягнутим шнуром — “вуликом”, решта “бджіл” вилазить на парканчик (бум). На відстані 3–5 метрів від парканчика накреслено “ліс”.

Бджоли вулик залишають,

В луг квітучий поспішають.

(*“Бджоли” злязять з “парканчика”, інші підлазять під шнур*) Полетіли по медок,

Полетіли до квіток.

(*“Бджоли” летять на луки*)

Вихователь далі промовляє:

А ведмеді у садок,

У вулик лізуть по медок.

(*“Ведмеді” йдуть до вулика і вилазять на парканчик*)

На слова вихователя: “Бджілки” — “ведмеді” поспішають до свого барлогу.

А бджілки із дзижчанням повертаються. Одна група “бджілок”, які були на парканчику, відганяє “ведмедів”, а друга вилазить на парканчик. Гра закінчується тоді, коли всі діти побувають на парканчику.

Рухлива гра «Поїдемо в гості»

Мета: закріплювати вміння дітей ходити по прямій, бігати одне за одним або врозтіч; розвивати вміння дітей самостійно виконувати доручення; вчити орієнтуватися у просторі.

Хід гри

Я люблю конячку сиву,
Причешу їй гарно гриву.
Гребінцем пригладжу хвостик
І поїду верхи в гості.
Гоп-гоп-гоп.

Додаток Д.4

Повсякденна прогулянка “Осінь щедрість” (на город) [3]

Мета. Збагачувати знання вихованців про осінні дари природи, їх користь для людини, тварин. Учити класифікувати овочі, фрукти, плоди за заданою ознакою (форма, смак, місце зростання тощо); учити описувати “дари осені”, спостерігати за природою і помічати незвичайне, виявляти схильність до аналізу природного довкілля восени; підтримувати рухову активність, розвивати дрібну моторику в процесі предметно-практичних дій з природним матеріалом; виховувати повагу до праці дорослих, бажання заготовляти дари осені для підгодівлі птахів взимку.

Хід прогулянки

Розпочався листопад
Пожовтів вишневий сад.
Сонячно всміхаються мені
Золотенькі яблучка смачні.

О.Шита

Осінь – це найщедріша пора року. Послухайте уважно і відгадайте загадки.

Дівка в коморі, а коси надворі. (Морква)
Сидить баба на грядках,

Вся закутана в хустках. (Капуста)

Баран в коморі, а роги надворі. (Буряк)

Їде пані в золотім жупані,

Хай жупан той латка на латці,

Та приймають в кожній хатці. (Цибуля)

Підійдімо, малята, до наших грядок і подивимось, які дари є на городі. Скільки овочів вродило! Недаремно в народі кажуть: “ Гарна весна квітами, а осінь плодами”. Для кого ці осінні дарунки? Хто ще, крім людини, чекає на них? Осінь щедро наповнює городи, ліси, сади, парки своїми чудовими ароматами! Чим, на вашу думку, пахне осінь? Чим пахне в саду восени? Пройдімося до саду. Скільки тут смачних гостинців!

Синьоокий вересень	Уже кошики повні.
Ходить садами,	Яблуням легше –
Всіх пригощає	Не гнеться гілля.
Соком, плодами.	Повниться щастям
Груші звисають,	Рідна земля.
Мов глеки медові,	Дух яблуневий
В садівників	Стоїть у коморі,

Пахне у хаті,

Пахне надворі.

Осене-Просине,

Щедра пора.

Буде в людини

Більше добра.

М.Сингаївський

- Діти, назвіть найулюбленіший осінній плід і охарактеризуйте його на смак. Які осінні плоди, на вашу думку, найсолодші? А яку найдужче пахнуть?

Дидактична гра “Опиши овочі”.

Рухлива гра “Збери урожай”.

Помандруємо далі осінніми стежками. Знайдіть на землі жолуді, каштани – порівняйте їхні форми. Погладьте пальчиками ці чудові витвори осінньої природи, запам'ятайте характер поверхні, опишіть його словами, відгадайте загадки.

Летить їжачок, а падає голячок-круглячок. (Каштан)

У золотистий клубочок сховався дубочок. (Жолудь)

Чок-чок-чок-чок!

Скринька впала на бочок.

Скринька тая не проста,

Скринька тая кістяна. (Горіх)

Давайте, діти, помилуємося красою ягід горобини, калини. Чим ласують восени звірі, птахи, комахи? Восени і люди, і тварини збирають щедрі дарунки природи прозапас. Хто знає як запасуються звірята на зиму? Якими осінніми ягодами люблять ласувати птахи?

Посвітлішало в гаях –

Вся шипшина в ліхтарях.

Прилетіли снігурі, кажуть:

- Наші ліхтарі! –

Прилетіли горобці, кажуть:

- Наші ліхтарці! –

Прилетіли шишкаріки, кажуть

- Наші ліхтарики!

А шипшина мирить їх:

- Ці ліхтарики для всіх!

В.Заєць

А тепер започаткуємо трудову справу “Осіння комора”. Завдання полягає в тому, щоб назбирати найбільше осінніх дарів – ягід, жолудів, каштанів, насіння для підгодівлі птахів взимку.

Діти, де ми мандрували, що бачили. Де побували? Чи сподобалось вам працювати?

Повсякденна прогулянка “Диво калинове” [3]**(зупинка на екостежині ЗДО)**

Мета: розширити, поглибити, закріпити знання дітей про калину, навчити помічати її характерні ознаки; збагатити знання дітей про звичай. традиції українського народу, пов'язані з калиною; розвивати творчі здібності дітей; виховувати бережливе, турботливе ставлення до рослин, уміння піклуватися про них.

Матеріал: легенда, вірші. колискові.

Попередня робота: вивчення віршів, загадок, колисанок, спостереження за калиною навесні.

ХІД ПРОГУЛЯНКИ.

Прогулянка проводиться на екологічній стежці восени.

— Діти, я багато вам уже розповідала про цю рослину. а сьогодні хочу ознайомити із нею. Ви дізнаєтеся, про яку рослину йдеться, якщо відгадаєте загадку:

У вінку зеленолистім,

У червоному намисті

Видивляється у воду

На свою хорошу вроду.

Відповіді дітей,

— Так, справді це калина.

Я не груша, я не слива,

Я калинонька вродлива.

Я стою в зеленім листі,

У червоному намисті.

— Підійдемо до куща калини, який росте на нашій екологічній стежці і розглянемо його ближче.

Підходять до куща калини,

Діти, калина — це кущ чи дерево? Відповіді дітей.

Так, правильно, калина — це кущ, іноді зустрічається деревце заввишки до 5 м із сірою корою.

А яке листя в калини? Відповіді дітей.

Так, листки великозубчасті, зверху майже голі яскраво-зеленого кольору, а зісподу дещо тьмяні, пухнасті,

— А чи пригадаєте ви, як цвіте калина, які в неї квіти?

Відповіді дітей.

— Якщо згадати весну, то квітне калина білим цвітом, зібраним у зонтики. Плоди, як ми бачимо, яскраво-червоні овальні кістянки з однією великою кісточкою. Влітку ці плоди нелегко помітити серед густого лапатого листя. Вони ховаються, ніби соромлячись потрапити людям на очі. І тільки наприкінці серпня рум'яніють, наливаються соком, визирають з листя.

Вихователь пропонує дітям скуштувати завчасно помитих ягід.

Діти, яка калина на смак? Відповіді дітей.

Так смак специфічний терпкувато-кислий, але як вдарять перші морози, то ягоди стають смачнішими, солодшими. Взимку ними ласують різні птахи.

— Де росте калина? Відповіді дітей.

Росте калина по тінистих лісах, в гаях і дібровах, на схилах, на узліссях і лісових галявинах, її садять біля будинків, шкіл і дитячих садків. Побутує гарний звичай: біля щойно зведених осель на вільному місці насамперед висаджують калину.

Ще й нині можна побачити на луках, узліссях калинові гаї, Цим пояснюється те, що в Україні багато населених пунктів з назвами Калинівка, Калинове.

Про калину є багато розповідей, бувальщин.

Вихователь розповідає легенду про калину.

— Плоди калини за народними уявленнями здавна символізували мужність людей, калина є символом вірності. Калина з-поміж рослин чи не найбільше заслуговує на дбайливу увагу. Мабуть, більше, ніж у будь-якому деревці, у ній поєднується красиве і корисне. Не було в народі корисніших ліків від застуди, ніж калиновий чай.

— Діти, а хто з вас пив чай з калини? А ви знаєте, що ще виготовляють з калини?

Відповіді дітей.

— Діти, поводимо біля калини хоровод,

Діти водять хоровод і співають пісню «Ой у лузі калина...»

— Є таке повір'я: якщо вирізати з калини сопілку, то в сім'ї з'явиться продовжувач роду — син. У народі кажуть; «Милуйся калиною, коли цвіте, а дитиною, коли росте».

— Написано дуже багато колісанок про калину, пригадаємо одну,

Спи, дитино, бо покину,

Сама піду по калину.

Наламаю калиноньки

Та й покладу в голівоньки.

А калина буде цвісти,

А дитина буде рости.

— А ще запам'ятайте: ламати калину є великим гріхом, бо калина — жива душа того, хто посадив її, душа народу нашого.

— Діти, ми з вами поллемо наш кущ калини водою і хором промовлятимемо:

Рости, наша калинонько,

Вгору, вгору.

Рости, наша калинонько,

Розвивайся,

Навесні біленьким цвітом заквітчайся.

От ми і поспілкувалися з калиною. А в групі на занятті з аплікації виготовимо кетяги калини.

Додаток Д.6

Цільова прогулянка “Здрастуй зимонько” [6]

Мета. Продовжити знайомити вихованців з перебігом і послідовністю сезонних змін у природі; уточнити та збагатити знання про зимові природні явища; викликати радість та захоплення від спостережень за природою взимку; сприяти розвитку логічного мислення, творчих здібностей, спонукати до досліджень у природному середовищі, розвивати фантазію; учити вихованців свідомо ставитися до свого здоров’я під час перебування взимку надворі, розвивати рухову активність, удосконалювати точність рухів малят під час предметно-практичних дій та ігрових вправ на свіжому повітрі.

Хід прогулянки

Дорога біла стелиться,
І краю їй нема.
Сніжок мете. Метелиця.
Прийшла до нас зима.

Вихователь. Зима ... Як красиво навкруги! Як можна назвати зиму за таку красу? (Чарівниця, майстриня, художниця) А сніг все йде і йде, засипає землю і все навколо. Зверніть увагу, які красиві сьогодні кущики! Кого вони вам нагадують? (Білі подушечки, шапочки) А з чим можна порівняти землю? (З білим килимом, ковдрою) Які зміни відбулися взимку з деревами? Так, на них немає листя, але віти прикрашає білий сніг. Доторкніться до снігу. Який він? (Холодний) Це нам він здається холодним, а для землі це справжнісінька шуба. Сніг не пропускає від землі тепло і таким чином створює такий собі парничок для рослин і тварин. Під снігом не вимерзають трави, посіви, маленькі тваринки зігріваються у своїх нірках. Скрутноім, коли довго не лягає сніговий покрив.

ПДД. Візьмімо дві склянки з водою. Одну поставимо у сніг. Другу – на відкритій поверхні. Яка вода швидше замерзне? (Через деякий час перевіримо)

Коли із хати вийшли ми,	В пухнасті ковдри і светки
Ще тільки розсвітало.	Ялини повлягались,
Під білим килимом зими	Кущі насунули шапки
Усе навколо стало.	І вовною пишались.

Укрилось ряднами село,
Безмежний степ біліє,
Стежки й дерева занесло,
І цяточки не мріє ...

О.Олесь

Дидактична гра “Добери гарне слово” (про зиму).

Розгорнімо лопатками сніг. Що побачили? (Травичку, зелені рослини, коричневі листочки) Сьогодні є морозець. Дмухніть на сніг. Що сталося? Сніг легко переноситься вітром. Вітер зі снігом – це метелиця. Буває, що й снігопаду нема, а вітер підіймає хмари сніжинок, та як закрутить! Давайте і ми з вами станемо сніжинками ...

Від снігу велика користь і людям. Він очищає повітря від пилу, бруду, сажі, шкідливих речовин, вихлопних газів. Після снігопаду повітря стає чистим, свіжим, ним легко дихається.

ПДД. Поміряти глибину заметів у різних місцях. Дійти висновку: У затишку замети глибші.

Хоч зима холодна і морозна, але для малечі - це радісна пора.

Падає тихесенько сніг. Сніг-сніжок.	Буде у них ковзанка льдова;
Скільки буде радості у діток.	Буде і бабусенька снігова.

В.Чорна

Тож давайте. Малята, покатаємося на саночках, зліпимо снігову бабу, пограємося у сніжки. (Чи добре ліпиться сьогодні сніг?) Створимо собі хороший , радісний настрій.

Повсякденна прогулянка “З гостинцями до годівнички” [3]

Мета: систематизувати знання дітей про життя птахів, які зимують; вчити дітей робити самостійно висновки під час прогулянки про те, що птахам слід допомагати, годувати їх; розвивати інтерес до природи.

ХІД ПРОГУЛЯНКИ

На ділянці дітей чекає чарівна скринька, у якій знаходяться загадки.

- Пташка невеличка,

В неї білі щічки,

Сірі лапки, чорна шапка,

Фартушок жовтенький,

Голосок тоненький.

Та ж ця пташка невеличка

Називається... (*синичка*).

- В’ється, стука молоток,

Поправляє нам садок. (*Дятел*)

- Бідовий хлопчина в теплій сорчині

По дворах стрибає, крихти підбирає. (*Горобець*)

- Всі в блакитнім піджаку,

В рожевій сорочці,

В нас зимою по садку

Гуляють, як гості. (*Снігурі*)

Бесіда

— Діти, гляньте на нашу годівницю.

— Які пернаті гості до нас завітали?

— В який час дня прилітають синиці, снігурі, ворони?

— Чому ми годуємо птахів двічі?

— Які пернаті першими сідають на годівницю?

- Які чекають своєї черги?
  - Які птахи який корм люблять?
  - В який час відлітають птахи з годівниці?
  - Для чого ми підготовуємо пташок?
  - Чому так говорять: “Снігур цвірінькає під вікном — на відлигу”?
- Вихователь читає оповідання З. Друся.

Де ночують птахи взимку?

Довгу зимову ніч птахи проводять по-різному. Ворони і галки ночують великими зграями у парках, садах на деревах. Дятли, синички-гаїчки ховаються від холоду в дуплах, а горобці і великі синички — під дахами, на горищах, біля опалювальних труб. Птахи у шпаківнях не зимують, бо шпаківні промерзають і продуваються вітром.

Запитання:

- Дайте відповідь на заголовок-запитання.
- Чому не зимують птахи у шпаківнях?

Творче завдання “Кольорові мітки”

Вихователь пропонує дітям намалювати на снігу кольоровими фарбами мітки для пташок (*смужки, кружечки, квіточки*).

Індивідуальна робота

Мета: вчити дітей стрибати на двох ногах через кольорові мітки на снігу.

Рухлива гра “Снігурі й кіт”

Мета: вправляти дітей в умінні стрибати на обох ногах, зіскакувати з висоти, бігати врозтіч (з ловінням); розвивати почуття рівноваги, кмітливості.

Хід гри

Діти -“снігурі” сидять на лаві. Одна дитина — “котик” — осторонь. Діти промовляють:

Йдуть до нас морози люті,
Снігурі сидять надуті,
Пташенята стриб, стриб, стриб,
Малесенькі диб, диб, диб.

Діти -“снігурі” стрибають по всьому майданчику.

На слова:

Їжу по снігу шукають,

Під стріхою спочивають —

діти шукають їжу, а потім біжать і стають на лаву.

На слова:

Пташенята стриб, стриб, стриб,

Малесенькі диб, диб, диб —

стрибають по майданчику, зістрибнувши з підвищення.

На слова:

Котик підкрадається,

До пташок добирається —

кіт нявкає.

Снігурі тікають до лави, а кіт їх ловить.

Гра-забава “Веселі санчата”

Вихователь. На снігу малює коло, всередині якого становляться троє-четверо дітей із санчатами. Їх завдання — вивести санчата з кола, тримаючись за спинку: сісти і виїхати, допомагаючи собі руками і ногами. Перед тим як виїхати, слід кинути сніжок в ціль.

Дидактична гра “Хто це?”

Матеріал: картки із зображенням пташок.

Хід гри

Діти по черзі беруть картки у ведучого так, щоб ніхто не бачив; імітують голос, рухи пташки, якщо потрібно — описують її. Решта дітей відгадують, яка пташка зображена на картці.

Додаток Д.8

Повсякденна прогулянка “Зимові портрети дерев” [3]

Мета. Вчити розпізнавати дерева взимку за формою крони, кольором кори, розміщенням гілок та бруньок; стимулювати інтерес і допитливість у

пізнанні довкілля; сприяти розвитку спостережливості, вихованню естетичних почуттів, любові до природи рідного краю.

Обладнання. Іграшкові фотоапарати.

Хід прогулянки

Вихователь. Помилуймося зимовим пейзажем. Яке все красиве сьогодні. Недаремно зиму називають чарівницею. Вона ніби зачарувала всю природу, і все довкола поринуло в сон. Справжнє собі спляче царство. Ось перед нами перша картина. Куди ми підійшли? Портрет якого це дерева? (Берези). Чому ви здогадалися, що це берізка? (Це єдине в світі білокоре дерево, гілочки тоненькі і нахилені донизу). Чим припорошені гілки берізки? (Снігом). Що це вам нагадує? (Мереживо). Сфотографуйте берізку. Які кольори будуть переважати на ваших фотографіях?(Білий, чорний, блакитний, сірий). Що буде біле? Чорне? Голубе?

Розгляньте уважно гілочку. Зверніть увагу на маленькі горбики. Що це? (Бруньки). То майбутні листочки, що сплять до весни. Берізка білокора і тому її так легко впізнати. А яке ще дерево ми можемо з легкістю знайти? Ялинку!

Давайте підійдемо до казкової красуні у зеленому вбранні. Серед білого снігу особливо помітний її зелений портрет. Як називають листочки ялини? (Хвоїнки). Які вони? (маленькі, як голочки)Хвоїнки не бояться холоду, тому й залишаються на зиму на гілочках. Наші ялинки, мов у білих шубках. Чому ж не ламаються під вагою снігу гілки? Хвоїнки вкриті восковим нальотом, через це сніг до них міцно не приліпає. Гілки ростуть під нахилом униз, пружиняють, і через це сніг ніби з'їжджає з гілочок. Зверніть увагу на верхні гілки. Що на них росте? (Шишки) Які вони у ялини? (Довгі, коричневі, великі, красиві). У цих шишках є насіння (показати). У ялини воно визріває взимку. Висипаються насінинки із шишок на сніг і ковзають по ньому наввипередки. Там де зупиняться виростуть ялинки. Кого вам нагадують зимові ялинки? (принцес, фей, красунь). Давайте, дітки, нагорнемо снігу під стовбури дерев. А навіщо? Щоб нашим

друзям-деревам тепліше було. Сніг не дасть морозу дібратися до коріннячка, а навесні розтане і потече водичкою до коріння дерев.

Додаток Д.9

Цільова прогулянка до водойми “На пошуки Сніговика” [6]

Мета: показати дітям, що взимку річки, ставки вкриваються кригою, під льодом живуть риби, рибалки прорубують ополонки; виховувати інтерес до природи.

ХІД ПРОГУЛЯНКИ

Вихователь. Золота рибка запрошує нас допомогти знайти її друга — Сніговичка. А для цього нам слід подорожувати до водойми.

Загадки

• Текло, текло і лягло під скло. (*Річка, що замерзла.*)

• Зимувсю лежало скло,

А весною попливло. (*Лід*)

Бесіда

— А де ж риби поділися?

— Яка вода стала в річці?

— Риби, одягнувшись тепліше в товстий шар слизу, сплять майже всю зиму.

Сплять всі, крім налима; в нього товста шкіра, і він дуже добре почуває себе в холоді й темноті, а вуса допомагають йому орієнтуватись і шукати їжу.

Погано сплять окуні і йоржі.

Вихователь читає оповідання В. Біанки.

Під крижаним дахом

Згадаємо про риб. У ямах сплять вони всю зиму, а над ними — міцний крижаний дах. А буває, частіше під кінець зими, в лютому. В ставках, лісових озерах починає не вистачати їм повітря. Риби задихаються і, судорожно розкриваючи круглі роти, підіймаються тоді під самий крижаний дах, губами хапають з нього бульбашки повітря.

Бесіда

- Що роблять взимку риби?
- Чому риби підіймаються під самий крижаний дах?
- Хто приходить часто до річки взимку?
- Як рибалки ловлять рибу? (*Прорубують ополонки і ловлять вудками.*)

Дослід

Вихователь просить дітей занурити шматочок льоду в повну склянку з водою. Лід розтане, але вода не виллється через край.

Висновок. Вода, на яку перетворився лід, займає менше місця ніж лід, тобто вона важча.

Рибка запевняє, що тут, на березі її річки, минулої зими стояв Сніговичок. Де він подівся? (*Розтанув.*)

Вихователь пропонує дітям зліпити нових сніговичків.

Творче завдання “Чий сніговик кращий?”

Діти ліплять і розфарбують своїх сніговиків.

Рухлива гра “Катання на оленях”

Мета: вправляти в умінні ходити, бігати парами, виховувати організованість, почуття дружби.

Хід гри

Діти розподіляються на три рівні групи, дві групи — “олені”, третя — “пасажири”.

Вихователь говорить:

Запрягайте у санчата

Наші бистрі оленята.

У далеку сніжну путь

Хай вони нас повезуть.

“Олені” беруть віжки і запрягаються в санчата.

Швидше, швидше поспішайте,

Пасажири, до санчат,

У далеку сніжну путь

Вас олені повезуть.

“Пасажири” сідають по-одному на санчата, «олені» по двоє везуть їх до умовного місця.

Рухлива гра “Рибалки та рибки”

Мета: вправляти в умінні бігати врозтіч, не наштовхуючись одне на одного; розвивати увагу, спритність, кмітливість.

Хід гри

Одна дитина — “рибалка”, друга — “його помічник”, решта — “рибки”

Майдан — це “ставок”.

На протилежних сторонах ставка живуть риби. Вздовж ставка ходить рибалка з сіткою (*довгий шнур*). На слова вихователя: “Рибки в озері плавають, гуляють, їжу собі здобувають” — діти плавають по майданчику. На слова: “Лови!” — рибалка кидає своєму помічнику шнур, і вони оточують рибок.

Індивідуальна робота

Мета: вчити дітей кататися по льодяних доріжках на ногах.

Додаток Д.10

Повсякденна прогулянка “Чому плаче бурулька” [3]

Мета: формувати в дітей поняття про бурульку, її утворення, властивості; розвивати спостережливість, зв’язне мовлення; виховувати естетичні почуття.

ХІД ПРОГУЛЯНКИ

Загадка

• Кришталевий спис над дахом звис,
Як сонце припече — спис відпаде (*Бурулька*)

• Що росте догори коренем? (*Бурулька*)

• Під нашим дахом морквинка росте.

Сонце пригріє — вона відпаде. (*Бурулька*)

• Як на свято вбрався дах

В снігову сорочку.

А чи знайдете на ній

Льодяну торочку? (*Бурулька*)

Бесіда

— Про що ці загадки?

— Якої форми бурулька?

— Якою вона є на дотик?

— Якого вона кольору?

— На що вона схожа?

— Що станеться з бурулькою, якщо потримати її в руках або потримати в теплому місці?

— Візьміть три бурульки. Виберіть найтовщу, найдовшу, найпрозорішу.

Дидактична гра “Яка бурулька?”

Мета: вчити складати описові розповіді про бурульку, розвивати зв’язне мовлення.

Безпека життєдіяльності

— Чому неможна стояти під дахом, на якому висять бурульки?

— Чи можна смоктати бурульку? Чому?

Вихователь читає вірш.

Крижинка-хатинка

Ой, Оксанко-вередулько,

Нащо в рот береш бурульку?

Не цукерочка вона,

Холоднюча, не смачна.

А ти чула, що крижинка —

Невидимкова хатинка?!

Братці в срібних ковпочках,

Кришталевих чобітках.

Імена у них: Дряпайло,

Обсипайло, Укладайло.

В ротик застрибнуть малі
 І стають страшенно злі:
 Горло дряпає Дряпайло,
 Жаром сипле Обсипайло,
 Укладайло загуде
 І у ліжко покладе.
 А хворіть — кому охота?
 Не бери бурульку в рота!

Є. Саталкіна

Сюжетно-рольова гра “Сім’я”

Мета: формувати вміння творчо розвивати хід гри, показувати взаємовідносини в грі, вчити допомагати один одному; виховувати інтерес до гри.

Індивідуальна робота

Мета: розвивати рухи.

Вихователь закріплює вміння дітей лазити перемінним кроком по гімнастичній драбині.

Дослід

В сонячну морозну погоду льодяні бурульки тануть під сонячним промінням. Для тривалого зберігання снігові споруди на ділянці в умовах частих перепадів температури повітря слід обливати водою, зафарбованою в різний колір.

Рухлива гра “Кіт і мишка”

Мета: вправляти в умінні бігати по колу, у різних напрямках; вчити швидко орієнтуватися в просторі; розвивати вміння швидко діяти за сигналом.

Хід гри

Діти стають у коло на відстані витягнутих рук, беруться за руки. Обирають “кота” і “мишку”. “Мишка” стає посередині кола, “кіт” поза колом.

Ось кіт-мурлика ходить,
 за мишкою він бродить.

Ой, мишко, мишко, бережись,
Дивись, коту не попадись,
Тікай!

Діти зупиняються, міцно тримають одне одного за руки. Вихователь біля себе утворює ворота. “Кіт” може вибігати в коло не тільки через ворота, а й попід руками дітей. Гра закінчується, коли “кіт” зловить “мишку”.

Рухлива гра “Діти й Вовк”

Мета: вправляти дітей в умінні лазити по парканчику, бігати з підстрибуванням; розвивати увагу, витриманість.

Хід гри

На одному боці майданчика перед лінією стоять діти. На протилежному — “вовк”.

Діти в лісі гуляють,
Ходять, бігають, стрибають,
Комариків відганяють (тричі).

Діти ходять по майданчику, стрибають, плескають у долоні над головою.

Діти, поспішайте,
Вовк за деревом, —

Тікайте!

Діти біжать до лінії, вилазять на парканчик, вовк їх ловить.

Додаток Д.11

Повсякденна прогулянка “Зимонька-зима хуртовину привела” [3]

Мета: сформувати в дітей поняття про хуртовину як явище неживої природи; розвивати спостережливість, вміння встановлювати причиново-наслідкові зв’язки; виховувати естетичні почуття.

ХІД ПРОГУЛЯНКИ

Загадка

Без рук, без ніг,

А по полю гасає. (*Хуртовина*)

Бесіда

- Діти, що свідчить про панування зими?
- Чому сніжинки кружляють у повітрі?
- Чому сніжинки літають то повільно, то швидко?
- Як можна назвати снігопад, що супроводжується сильним вітром?
- А чи можна назвати істотами вітер, сніг?
- Чи можна зараз легко побачити та розрізнити предмети на відстані?
- Що цьому заважає?
- Як необхідно поводитися за такої погоди?

Дидактична вправа

Мета: розвивати мовлення, активізувати словниковий запас дітей.

Хід гри

Вихователь пропонує дітям назвати хуртовину іншими словами (*хурделиця, віхола, хурдига, завія, метелиця...*).

Скоромовка

Йде зима в поля, в гаї,
Ми вже бачили її.
В неї сніг та хуртовина.
Довга ніч, коротка днина.

- Чому так говорять: «Мете, що і світу білого не видно»?

Трудова діяльність

Вихователь пропонує дітям розчистити доріжки на ділянці дитячого садка за допомогою лопат.

Зробити снігову гірку і покататися на ній.

Рухлива гра “Переліт птахів”

Мета: вправляти в умінні лазити по гімнастичній стінці перемінним кроком, швидко бігати; виховувати увагу, орієнтування в просторі.

Хід гри

Діти-“пташки” перелітають через море (*майданчик*) — бігають у різних напрямках. На звук: “У-у-у-у” — рятуються від бурі (*залазять на гімнастичну стіну*).

Дидактична гра “Відповідай одним словом”

Мета: активізувати словниковий запас дітей, розвивати мовлення, мислення.

Хід гри

Вихователь називає слова, а діти повинні назвати одним словом.

1. Яблуня, дуб, каштан — це... (*дерева*).
2. Синиця, дятел, сорока — це...
3. Ведмідь, заєць, вовк — це...
4. Троянда, ромашка, кульбаба — це...

Додаток Д.12

Цільова прогулянка до парку “Весна крокує по землі” [6]

Мета: уточнити знання дітей про послідовність весняних змін в природі (*збільшення дня, підвищення температури, приліт птахів тощо*); викликати у дітей зацікавленість до навколишнього світу; формувати знання про народні традиції та обряди зустрічі весни, виховувати любов до природи.

Збагачення словника: вживання епітетів, метафор (*весна — красуня чарівна, дівчина молода, сонечко, мов гаряча куля тощо*).

ХІД ПРОГУЛЯНКИ

Вихователь. Діти, згадайте, як виглядав наш майданчик взимку. Що змінилося відтоді? Прислухайтесь, що за музика виграє з-під стріхи? Послухайте віршик-загадку.

Загадка

Сонце сяє, сонце сяє,
Вся природа оживає.
Мов красуня чарівна,
По землі іде вона.

Після загадки вихователь запитує дітей:

— Ви здогадалися, про яку пору року йдеться в загадці?

— Як ви вважаєте, чому завжди в народі весну порівнювали з гарною молододу дівчиною? (*Відповіді дітей.*)

Весна — це дивовижне оновлення природи. Її ознаки помітні ще задовго до танення снігів. Теплі передчуття навіює знайома картина синього небосхилу. Чіткими стають обриси лісу на тлі прозорої синяви. Усе наче застигло, причаїлося перед великою переменою. Та й рослинний світ у прихованому очікуванні.

Наші пращури уявляли весну цілком реальною особою — стрункою веселою завітчаною та співучою дівчиною. Там, де вона з'являлася, все оживало, квітло, дзвеніло піснями. Давайте подивимось навкруги: все зараз вказує на прихід весни. Що саме? (*Збільшується день, починає танути сніг, гарячіше припікає сонечко, щебечуть пташки.*) Ще з давніх-давен в народі було заведено в березні стрічати весну, прославляти її, закликати.

Закликання весни пов'язано насамперед із птахами. Найпоширенішою формою зустрічання весни в Україні були дівочі хороводи та веснянки.

Чому так говорять?

- Весна відмикає дерева і води.
- У березні мороз скрипучий, та вже не пекучий.
- Зима березень лякає, але сама вже зникає.

Дослід

Вихователь пропонує дітям обстежити майданчик і поспостерігати, де більше помітно, як тане сніг: під деревами чи на відкритих ділянках? Чому так відбувається?

Трудова діяльність

Вихователь пропонує дітям розчистити лопатками доріжки від грудок талого снігу.

Рухливі ігри “Подольночка”, “Перепілочка”

Мета: вправляти в умінні ходити по колу; розвивати увагу.

Хід гри

Діти стоять колом, одна дитина — «Подоляночка» — поза колом. Співають пісню «Десь тут була Подоляночка».

Десь тут була Подоляночка,

Десь тут була молодесенька.

Діти йдуть по колу праворуч, а Подоляночка ліворуч.

На слова:

Тут вона впала,

До землі припала —

діти зупиняють і піднімають з'єднані руки. Подоляночка присідає в колі.

Діти, йдучи по колу ліворуч. співають:

Ой встань, ой встань, Подоляночко,

Ой встань, ой встань, молодесенька.

Тримаючись за руки підходять до Подоляночки і відходять назад.

Вмий своє личко, як ту скляночку,

Біжи до Дунаю, візьми ту, що скраю.

Подоляночка вмивається, біжить до якої-небудь дівчинки, беруться за руки і кружляють.

Гра «Гуси-лебеді»

Мета: вправляти в умінні бігати по прямій та зигзагами; розвивати увагу, пам'ять, уміння швидко орієнтуватися в просторі, організовано діяти в колективі.

Хід гри

На одному боці майданчика живуть «гуси», на протилежному — поле, де вони пасуться, посередині — лігво вовка. Одну дитину обирають вовком, гуси — у пташнику. Вихователь починає гру словами: «Гуси-лебеді, на поле!» — гуси вилітають, махають крилами. Вихователь: «Гуси-гуси, гусенята, летіть додому, сірий вовк під горою!» Діти зупиняються і запитують: «Що він там робить?» — «Гусей скубе». — «Яких?» — «Сіреньких та біленьких. Тікайте швидше додому». Гуси біжать у пташник. Вовк їх ловить.

**Повсякденна прогулянка до куточку лісу [4]
на екостежині ЗДО “Пролісок”**

Мета: вчити дітей спостерігати весняну природу: розглядати і описувати пролісок безпосередньо в умовах природи; визначати у спостережуваному істотне, формувати бажання берегти природу, розширювати уявлення і знання дітей про перші квіти, про їх значення в нашому житті; розвивати мовлення, активізувати увагу і пам’ять.

ХІД ПРОГУЛЯНКИ

Вихователь з дітьми приходить до куточку лісу, зупиняється на галявині, вкритій пролісками, і читає вірші про пролісок.

Я блакитні очі маю,
Здавна проліском зовусь.
В лісі першим розцвітаю,
Навіть снігу не боюсь.

М. Познанська

Я пролісок синенький
І перший на весні
Сказати вам раденький:
“Кінець! Кінець зими!”
З-під снігу мій листочок
До сонця простягну,
І ніжний мій дзвіночок
Вітатиме весну.

К. Перелісна

Загадка

Я найперший зацвітаю
Синім цвітом серед гаю.
Відгадайте, що за квітка,

Бо мене не стане влітку. (*Пролісок*)

— З ясними днями, лагідними сонячними промінцями, переливами струмків, пташиним співом і, звичайно, квітами до нас кожного року поспішає весна. Спочатку вона дарує нам підсніжники, які мають колір снігу, і тому, мабуть, його не бояться. Потім настає час пролісків, які з'являються трохи згодом, коли сонечко трішки попрацює і зігріє землю. Пролісок має сині пелюсточки-оченятка, якими довірливо дивиться на світ.

Про походження проліска існує легенда.

Давно то було. Тікала з турецької неволі українська дівчинка Катерина. Султан, дізнавшись про її втечу, викликав загін яничар і велів живою чи мертвою повернути втікачку. Довго блукала Катерина, а діставшись рідних країв, знесилена, опустилася на землю. Раптом почула крики яничар і почала благати матінку-землю її сховати. Почувши Катерину, враз голі кущі покрилися зеленим листям, зашепотіла у швидкому рості шовкова трава, а з небесної блакиті опустилися на галявину голубі сутінки і заховали втікачку. З тих пір, говорить легенда, там, де опустився блакитний туман, з'являються на лісових галявинах весняні квіти кольору вечірнього неба.

Вихователь дає дітям змогу помилуватися квітами.

Бесіда

— Як ви думаєте, діти, чи можна нам зривати проліски? Чому? Правильно, давайте краще присядемо й уважно розглянемо рослинку.

— Які у проліска листочки? (*Листочки довгі, тендітні.*)

— Якого кольору квіточки? (*Блакитні, як небо.*)

— Чи мають квіточки запах? (*Запаху вони не мають.*)

— Скільки у квіточок пелюсток?

— А чи є корінчик, де він сховався? (*В землі, він схожий на цибулинку.*)

— Як ви вважаєте, чому квіти не ростуть взимку?

— Чому проліски почали з'являтися навесні?

— Що відбувалося з проліском взимку?

— Як ви думаєте, що він зараз відчуває?

Діти, а давайте уявимо, що пролісок — маленька істота (*чоловічок, дівчинка або хлопчик*). У нього, як і у нас, є очі, руки, він може відчувати і висловлювати свої почуття.

Творче завдання “Я маленький пролісок”

Вихователь пропонує дітям уявити себе пролісками, розповісти від імені проліска про свої почуття і враження. Діти складають міні-розповіді.

Дослід

Вихователь пропонує дітям торкнутися пальчиком до листя, стебла, квітки проліска, визначити, які вони на дотик.

Трудова діяльність

Укутування корінців пролісків торішнім листям.

Додаток Д.14

Повсякденна прогулянка “Сонячний зайчик” [4]

Мета: закріплювати знання дітей про весняні зміни в природі, зокрема зміни, викликані підвищенням активності сонця; значення сонця, тепла для пробудження природи, росту рослин.

ХІД ПРОГУЛЯНКИ

Вихователь. Діти, подивіться, як красиво навкруги, сонячно! Здавна люди славили сонце, закликали його.

Закличка

Вийди, вийди, сонечко,
 На дідове полечко,
 На бабине зіллячко,
 На наше подвір'ячко.
 На весняні квіточки,
 На маленькі діточки.
 Там вони грають —
 Тебе виглядають.

Сонечко посміхається, все навкруги виблискує. Сніг, що ще не розтанув, іскриться різнокольоровими вогниками: і жовтими, і червоними, і зеленими. Підніміть його на лопатці, який він? (Важкий, мокрий.) Це сонечко постаралося, пригріло так, що сніг почав танути. Сонце — джерело життя на землі. Що дарує сонце? (Світло, тепло.)

Сонце в небі ясне сяє,
Промінці нам простягає,
Щедро нам проміння шле.
Здрастуй, сонечко моє.
Я з тобою подружуся,
Низько до землі вклонюся.

— Малята, вам цікаво дізнатися, чому Сонечко інколи не світить? Тоді послухайте мою казку.

Чому Сонечко інколи не світить?

Є в Сонечка подружка — небесна Хмарка. Живуть вони поряд на небі й давно товаришують. Але, як то буває між товаришами, часом сваряться. Одного разу почула Хмарка, що всі малята в дитячому садку Сонечко гукають, прославляють, а про неї, Хмарку, ані слова, та й образилася. Та так образилася, що з легенької пухнастої Хмарки перетворилася на величезне похмуре Хмарище, що закрило все небо і Сонечко. Стало враз темно, холодно, похмуру. І малята в садочку засумували, на небо дивляться і кажуть: «Де ж наше Сонечко, де ж легенька красуня Хмарка, схожа на білу пір'їнку? Нам дуже сумно без них!» Почула це Хмарка, стало їй соромно за свій вчинок — вона заплакала рясним дощиком. Як пролилися її сльози-крапельки — враз перетворилася вона знову на легеньку і пухнасту, і Сонечко знову визирнуло, засяяло. Малята зраділи. Так в них і ведеться донині. Вередуня Хмарка час від часу ображається, надуває щічки і затуляє собою Сонечко.

Вихователь. Як сонце гріло взимку? А зараз? Пригадайте, які дні й ночі взимку. А якими вони стають навесні? Так, діти, зараз сонце гріє дедалі

сильніше. Помацайте лавку — тепла? А свою шубку. А зараз — стовбур дерева. Сонечко трудиться, гріє, пробуджує землю, дерева, тварин до життя, кличе весну. Малята, а що ви відчуваєте з приходом весни? Весна йде, тепло несе.

Творча гра-медитація “Я маленьке сонечко”

Я маленьке сонечко. Прокидаюсь я дуже рано, щоб дарувати світу тепло і світло. Я вмиваюся ранковою росою, розчісую свої промінчики гребінцем, тим самим, що подарував мені півник, і виходжу на небосхил. Я дарую тепло земельці, травичці, річці, кожному деревцю і, звичайно, людям! В мені дуже багато тепла і життєдайної сили. Сонячними промінчиками я голублю носики, щічки малят, дарую їм веселі веснянки і гарний настрій!

Прислів'я:

- Сонце — батько, а місяць — вітчим.
- Сонце встане, то і ранок настане.
- Сонце гріє, сонце сяє, всю природу воскрешає.
- Сонце низенько, то і вечір близенько.
- Куди не заглядає сонце, туди навідується лікар.

Трудова діяльність

Вихователь пропонує дітям оглянути дерева на майданчику та вилікувати пошкоджені.

Рухлива гра «Лисиця в курнику»

Мета: удосконалювати вміння дітей зіскакувати, бігати з ловінням; розвивати швидку орієнтацію в просторі, кмітливості, спостережливості.

Хід гри

На одному боці майданчика перед лінією ставлять лави (висота 15–20 см) — це “курник”. На протилежному боці намічають нору для лисиці. Середина майданчика — подвір'я. Серед дітей обирають “лисицю”, решта дітей — “кури”. Вони за сигналом вихователя ходять по подвір'ю, шукають собі їжу. На слова вихователя: “Лисиця!” — “кури” тікають до курника, ховаються від лисиці, лисиця їх ловить.

Додаток Д.15

Повсякденна прогулянка “Білокорі подружки” [4]

Мета: сприяти формуванню в дітей емоційних еталонів взаємодії з компонентами природи; організувати домірне і виважене спілкування дітей із природним довкіллям протягом дня; формувати уявлення про те, що рослини сприяють існуванню природного довкілля; закріплювати знання про будову дерева, вчити орієнтуватись у змінах, що відбуваються з деревом навесні; виховувати гуманне ставлення до рослин.

ХІД ПРОГУЛЯНКИ

Бесіда

- Яка зараз пора року?
- Як ви можете це довести?
- Сьогодні ми з вами вирушимо в гості, а до кого — ви дізнаєтеся, відгадавши загадки.

Загадки

- На узліссі лісовому подруги гуляють:
Веселі, лукаві, гарні, кучеряві,
Сорочки у смужку,
Сережки у вушках. (*Берізки*)
- Висока красуня стоїть на галявині —
В зеленій кофтині, в білому сарафані. (*Береза*)
- В білому сарафані стала на галявині,
Летіли синички — сіли на косички. (*Береза*)

— Так, це берізка.

Я запрошую вас, діти, до березового гайку, що зеленіє на подвір’ї нашого дитячого садка.

- Скільки тут берізок?
- Чим вони відрізняються від інших дерев?
- Всі берізки однакові чи різні?

— Давайте підійдемо ближче. Придивимось і прислухаємось: що то капає?

Це зовсім не слізки з надломленої гілочки, а чудовий березовий сік, дуже корисний і приємний на смак. Його дає береза людям навесні. Чим вище гілочка, тим солодший капає сік. Але в жодному разі не можна завдавати березі болю, ранити її стовбур сокирою або іншим гострим предметом.

Багато за що ми вдячні березі. Вона зігрівала наших пращурів, взувала, напувала, лікувала... У сиву давнину березу називали деревом чотирьох справ: перша справа — світ освітлювати (*березова скіпка*); друга справа — скрипіння стишувати (*скрипіння возу стишували березовим дьогтем*); третя справа — чистоти дотримуватися (*березові вінички для лазні, березові мітли*); четверта справа — хворих лікувати (*листя, бруньки, сік мають лікувальні властивості*). Слово “бер” у давніх слов’ян означало “світлий, ясний, блискучий, білий”. Від слова “бер” походить слово “берза”, а в сучасній мові — “береза”.

Посадила я берізку
 Як прийшла до нас уквітчана
 Весна,
 Посадила я берізку
 Край вікна.
 Почала берізку
 Поливати,
 Пісеньку веселу
 Їй співати:
 — Ти рости, моя берізонько,
 Рости,
 Буйним листям всім на радість
 Шелести.
 Ти рости, моя берізко,
 Виростай.

Дівчинку Оленку пам'ятай.

Грицько Бойко

Спостерігаючи за берізкою, люди вміли передбачати погоду.

Народні прикмети

- Із берези тече багато соку — до дощового літа.
- Коли береза перед вільхою лист розпустить, літо буде сухим, а якщо вільха попереду — мокрим.

— Діти, а що ще ви бачите на березі?

— Чи має береза насіннячко?

— Як воно може потрапити в земельку?

Молоді берізки мають буру кору, а вже після п'яти років берізка поступово вдягається у білокоре вбрання.

Дослід

Вихователь пропонує дітям скуштувати щедрий дар берізки — березовий сік.

— Який він на смак?

— Чи має колір, запах?

— Що він вам нагадує?

— Діти, здавна хустку на Україні вважали гарною прикрасою та оберегом. Кожна дівчина мала красиву хустину. Берізку також завжди порівнювали зі стрункою молодою дівчиною красунею. Давайте подаруємо берізкам яскраві святкові хусточки. *(Діти прикрашають стовбури берізок хустками, танцюють навколо берізок та співають.)*

А у нас берізоньки зростають,

Всю малечу радо зустрічають.

Люлі-люлі, зростають,

Люлі-люлі, зустрічають.

Підем, підем ми погуляєм,

Стрічечки їм в кіски повплітаєм.

Вітерець їм гілочки гойдає,

Шовкові косиці розплітає.

Люлі-люлі, гойдає.

Люлі-люлі, розплітає.

(Повторюють перший куплет.)

Індивідуальна робота

Мета: вчити дітей промовляти скоромовки.

Скоромовки

- Береза дала берести,
Берестового козубенька плести.
- Гризе коза березову бересту.
- Під березою підберезовик,
Підберезовик під березою.

Трудова діяльність

Вихователь пропонує дітям поливати берізки.

Народна гра “Берізка”

Мета: вправляти дітей в умінні ходити, не наштовхуючись, за сигналом; розвивати спритність, уважність.

Хід гри

Одна дитина всередині кола — “берізка”, всі діти стоять колом.

Діти йдуть хороводом навколо “берізки”, промовляють слова і виконують відповідні рухи.

Ми посадили берізку ось таку... *(двічі)*

Ходимо, ходимо по ліску ... *(двічі)*

Виростай же, берізко, ось така... *(двічі)*

Будеш ти окрасою ліска *(двічі)*.

Ходимо, ходимо навколо нашої берізки *(двічі)*.

Стала наша берізка ось така — довгії кіски *(двічі)*.

Діти йдуть в центр кола, піднімаючи з’єднані руки, показують, якою стала берізка.

Додаток Д.16

Повсякденна прогулянка “З далекого вирію линуць птахи” [4]

Мета: поглиблювати знання дітей про перелітних птахів: спосіб життя, гніздування, відкладання яєць, спів; розвивати спостережливість, зв’язне мовлення; виховувати бережливе ставлення до птахів.

ХІД ПРОГУЛЯНКИ**Загадка**

Це перелітний птах із вузькими гострими крилами, стрімкий у польоті.

(Ластівка.)

Бесіда

— Про кого ця загадка?

— До перелітних чи зимуючих птахів належить ластівка?

— Яких ще перелітних птахів ви знаєте?

— Які з перелітних птахів низько літають над землею? Чому?

Однією з найшановніших пташок є ластівка. Її називають Божою пташкою, або символом весни. Народні вірування завжди оберігали цю істоту та її діточок. Великим гріхом вважалося руйнувати гніздечко ластівки, яке вона будує зазвичай під самісінькою стріхою. Але якщо ластівка в’є під чиєюсь оселею гніздо, то це, за народним віруваннями, передвіщає щастя тій родині. Ластівки є птахами-барометрами. Говорять: “Ластівка літає низько — буде дощ”.

— Чим живляться ластівки?

— Де будують свої гнізда?

— З чого?

— Давайте послухаємо, які пісні співають ластівки навесні.

— Чому пташку називають живим барометром?

Ластівки летять у небо синє,
Крильцями торкаються узвиш.
І трава за ластівками лине,

Й ти за ластівками вже летиш.

В. Бойченко

Малесенька ластівка зранку мені
 Співа — щебече пісні весняні.
 І весело в'ється вгорі над вікном,
 Махає привітно стрілчастим крилом.

Олександр Олесь

Діти і ластівка

Ластівочка чорно-біла
 Під стріхою гніздо вила,
 Над подвір'ям кружляла,
 І на діток споглядала,
 І питалася сердечно:
 — Чи гніздитись тут безпечно?
 — Люба, мила ластівочко,
 Ти не бійся за гніздечко:
 Ми й киці закажемо,
 І песика прив'яжемо.

Марійка Підгірянка

Спостереження за ластівками на подвір'ї дитячого садка.

Трудова діяльність

Вихователь пропонує дітям погодувати ластівок; розрівняти грабелями пісок у пісочниці.

Творче завдання

Діти складають описову розповідь про ластівку.

Повсякденна прогулянка “Святкове вбрання для вишеньки” [4]

(подорож до фруктового саду)

Мета: заохочувати дітей милуватись квітучим садом; збагачувати чуттєве сприймання, закріплювати назви фруктових дерев; розвивати уяву, фантазію, образне мислення; вміння передавати те, що вразило уяву; розвивати пізнавальну активність у дітей; виховувати бажання пізнавати та берегти природу.

ХІД ПРОГУЛЯНКИ

Вихователь з дітьми приходить у фруктовий сад, що знаходиться на території дитячого садка.

Бесіда

— Сьогодні ми з вами проведено нашу прогулянку під блакитним небом, у надзвичайно красивому місці — нас запросив до себе фруктовий сад.

— Діти, коли до вас приходять гості, які перші слова вони говорять? *(Вітаються.)*

— А як ми привітаємося? *(Тихесенько, щоб не наполохати сором'язливі дерева.)*

— Які ви знаєте фруктові дерева? Які бачите тут, у садку?

— Діти, яка зараз пора року?

— Який місяць?

— Чим він вам подобається? *(Ясно світить сонечко, буяє зелень, усе ожило, квітнуть дерева...)*

— Кожного року в травні у фруктових дерев свято — весна дарує їм красиве й ніжне квіткове вбрання, дерева стають, мов наречені.

Давайте постоїмо хвилинку і помилуємося квітучим садом, вдихнемо солодкі пахощі його квітів.

— Які почуття у вас викликає квітучий сад?

— Що зараз хочеться сказати?

— Що ви відчуваєте?

— Які дерева вже зацвіли? (*Абрикоси, черешні, вишні, деякі грушки.*)

— А які зараз квітнуть? (*Яблуні, сливи.*)

Давайте уважно придивимося до квіточок на кожному дереві.

— Чим вони схожі? Чим відрізняються?

— Із чим можна порівняти квіти?

Вишенька і хмаринка

Задивилась вишенька на маленьку хмарку:

Ще весна надворі, уночі не жарко,

Ранки прохолодні...

— Як мені зігрітись?

Не могла б на мене,

Хмарко, ти спуститись?

Лебединим пухом вниз летить хмаринка —

Обгорнула вишню,

Як легка хустинка.

Вишня розправляє закоцюблі віти:

— Дякую, хмаринко,

Що змогла зігріти!

А хмаринка й каже:

— Дякувати рано,

Бо як зійде сонце —

Я у мить розтану!

Крапельки, як сльози,

Вкриють твої віти...

Та лишу на пам'ять

Я про себе квіти!

Білі, наче хмарка,

Ніжні, як серпанок,

Щоб, як наречена,

Стріла ти світанок!
 Ніч пройшла,
 І сонце в небі засіяло.
 Вся у білім цвіті
 Вишенька стояла!

Н. Завальська

Творче завдання “Фотограф-репортер”

Вихователь пропонує дітям скласти пальчики у вигляді об’єктиву фотоапарату і в віконечко, що утворилося, оглянути довкола. Те, що найбільше сподобалося, вразило, «сфотографувати». Потім кожен уявляє свій знімок і розповідає про свої враження у вигляді репортажу.

Додаток Д.18

Цільова прогулянка до водойми “Водяничок” [6]

Мета: формувати в дітей знання про рослини водойм (біле латаття, частуха подорожникова, кушир), навчати дітей розрізняти їх; ознайомлювати дітей з водяним павуком (спосіб життя, користь); виховувати у дітей бережливе ставлення до природи.

ХІД ПРОГУЛЯНКИ

Тихенько підійшовши до водойми, діти милуються її красою, розглядають все навкруги.

Бесіда

- Що ви бачите навколо?
- Хто живе у водоймі?
- Хто живе біля водойми?
- Яка водичка — тепла чи холодна?

Сонечко прогріває водичку, у теплій воді добре ростуть рослини, тварини. Є багато рослин, які можуть жити у воді.

Загадка

З води росте,
На воді сидить,
У воду дивиться. (*Біле латаття*)

Ось подивіться: на поверхні води плаває біле латаття. Воно має товсте повзуче кореневище. А його квітка є барометром: у хорошу погоду вона розкривається вранці о сьомій годині і закривається ввечері о 5–6 годині. Трапляється, що лілія розпускається ще близько 9 години. Це означає, що у другій половині дня можливий дощ, а якщо квітка зовсім не виходить на поверхню води — краще в дорогу не вирушати: або буде затяжний дощ, або настане похолодання.

Латаття

На блакитних заплавах широких
Жовті глечики рясно цвітуть...
Молоко із тих глечиків жовтих
Вранці окуні нахильці п'ють.

В. Лучук

— Чим особлива ця рослина?

— Чи можна рвати ці квіти?

— Чим вас зачаровує лілія?

Вихователь читає казку В. О. Сухомлинського.

Де ночує водяна лілія

Росте на ставу біла квітка — водяна лілія. Росте у воді. Радісно розкриває свої пелюсточки до сонця. Сідає на білу квітку метелик. Хоче переночувати, бо вже вечір наближається. Раптом квітка йому каже:

— Лети, метелику, бо я лягаю на ніч спати під водою.

— Чому? — здивувався метелик.

— Бо у мене під водою м'яка постіль.

Склала біла лілія пелюсточки й тихо пішла спочити під воду. А метелик полетів на берег.

Ось на березі росте частуха подорожникова. Ця рослина може жити і в воді, і на суші. Квіти дрібненькі, біло-рожеві, зібрані у пірамідальну волоть. На які листки схожі листки частухи? *(Діти встановлюють подібність подорожника з частухою.)* А отже, і назва рослини така. Надводна частина отруйна, а кореневища їстівні.

У водоймі є рослини, що все життя проводять під водою. Це кушир. Росте кушир у ставках і річках з повільною течією, у такій воді плавають довгі вузькі стеблі, оточені вузькими листками. Коріння у куширу немає, а воду й поживні речовини він висмоктує стеблом і листками. Він добре очищує воду у водоймах. Його ніжною зеленню живляться риби й водоплавні птахи.

— Ось подивіться, діти, на павутину. Що це? *(Сітка павука.)*

— Чому вона у воді, як ви гадаєте? *(Мабуть, є і водяні павуки.)*

— А ось і сам павучок.

— Як ви думаєте, скільки очей у водяного павучка? *(Вісім очей: четверо передніх — підкіркою вперед, четверо задніх — підкіркою назад).*

— Якого кольору тіло у павучка? *(Тіло сіре, невеличке, циліндричне.)*

— Які ніжки? *(Короткі, а на передніх ніжках є кігтики.)*

— Як ви думаєте, чим живляться водяні павуки? *(Полюють на дрібних комах, як і земні павуки.)*

— Для чого потрібна павучкові сітка у воді? *(Для харчування, щоб зловити здобич)* Тільки-но якась мушка заплутається в сітці — павук вже тут, кидається на неї і вприскує в її тіло отруту. Може обплутати павутиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Довкілля. Старша група. С.А.Ігнат'єва , А.А.Назаренко. Х.: Веста: Видавництво “Ранок”, 2007. 144с.
2. Дошкільнята на прогулянці. Упорядник Сухар В.Л. Х: Видавництво: “Ранок”. 2010. 160с.
3. Організація освітнього процесу від вересня до травня. 6-й рік життя. І півріччя; уклад. А.М.Щербак, О.Р.Івлєва, О.Ю.Мирошниченко, О.В. Бабенко, Н.С. Христоева. Х.: Вид. група “Основа”, 2014. 315с.
4. Організація освітнього процесу від вересня до травня. 6-й рік життя. ІІ півріччя; уклад. А.М.Щербак, О.Р.Івлєва, О.Ю.Мирошниченко, О.В. Бабенко, Н.С. Христоева. Х.: Вид. група “Основа”, 2014. 395с.
5. Методичний збірник “Стежками рідного краю” (з досвіду екологічного виховання в навчальних закладах області). Упорядники: Остапчук В.А., Сподарик С.О., Юхимчук В.П. – співробітники Волинського обласного еколого-натуралістичного центру. 2011
6. Тематичні та цільові екскурсії з дітьми 4-6 років; уклад. О.С. Тарасова, В.С. Березюк Х.: Вид. група “Основа” , 2014. 315 с.